

Elä Män Tapa!
Kielellinen leikkittely Jii Roikosen Jasso-
sarjakuvassa

Mikko Vuori
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Suomen kieli ja
suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Turun yliopisto
Toukokuu 2014

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos/humanistinen tiedekunta

VUORI, MIKKO: *Elä Män Tapa!* Kielellinen leikkittely Jii Roikosen Jasso-sarjakuvassa

Pro gradu -tutkielma, 131 s., 4 liites.

Suomen kieli

Toukokuu 2014

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee kielellistä leikkittelyä Jii Roikosen Jasso-sarjakuvassa. Jasso on absurdin huumorin sävyttämä sarjakuva, jossa elottomia objekteja usein personoidaan. Esimerkiksi Jasson paras kaveri on hänen oma häntänsä, joka pystyy puhumaan ja irtautumaan Jassosta.

Tutkimusaineistonani on 11 Jasso-sarjakuvakirjaa tai -albumia vuosilta 1993–2006. Analysoitavia sivuja näissä on yhteensä 819. Sarjakuvatarinoiden pituudet vaihtelevat yhdestä rivistä kokonaiseen teokseen.

Jasso-sarjakuvassa leikitellään niin äänne-, sana-, lauseke- kuin lausetasolla. Näitä analysoidaan käyttäen hyväksi suomen kielen deskriptiivistä äänne-, muoto-, sananmuodostus- ja lauseoppia. Pragmatiikka ja semantiikka ovat työssäni keskeisellä sijalla. Työni kuuluu tekstilingvistiikan eli tekstintutkimuksen alaan. Työni on ennen kaikkea kvalitatiivinen, sillä tarkkojen määrien sijaan pyrin esittämään kaikki käytetyt kielileikkien eri keinot.

Leikkittelykeinoista suurin osa rakentuu joko monimerkityksisyyden tai muuntelun varaan. Jasso-sarjakuva sisältää kuitenkin paljon myös erikoislaatusempia, yksittäisiä leikkittelyjä, joita on vaikeaa laittaa tähän jaotteluun. Leikkittelykeinojen moninaisuus kaikkiaan tekee tästä sarjakuvasta haastavan, mutta samalla erittäin mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Leikkittelykeinot esiintyvät usein limittäin ja toisia tukien, vaikka analyysini eteneekin leikkittelykeinosta toiseen. Kaikkia erilaisia kielileikkejä yhdistää se, että ne poikkeavat jollain tavalla normatiivisesta yleiskielestä. Kielileikit saavat vastaanottajan kiinnittämään huomiota asiasisällön sijaan itse kieleen.

Tutkimushypoteesinani oli, että Jasso-sarjakuva sisältäisi paljon idiomaattisten ilmausten konkreettisempaan tulkintaan perustuvia leikkittelyjä. Vaikka aineisto sisältää tällaisia jonkin verran, pätevän vertailukohdan puuttuessa on mahdotonta todeta, onko se paljon vai ei.

Sarjakuvassa teksti on ainoastaan toinen keskeisistä ilmaisukeinoista. Tämän vuoksi sarjakuvan kuvallisuus on otettava myös huomioon, kun pyritään mahdollisimman tarkkaan ja oikeaan kielileikin analyysiin.

Asiasanat: sarjakuvat, sanaleikit, Jasso, lauseoppi, semantiikka, pragmatiikka, morfologia, polysemia, homonymia, homofonia, idiomit, alkusointu, loppusointu, sananmuodostus, yhdyssanat, sananmuunnokset

SISÄLLYS

1. ALUKSI.....	2
1.1. Tutkielman tausta ja tavoitteet	2
1.2. Aiempi tutkimus tutkielman aiheeseen liittyen.....	3
2. KIELELLINEN LEIKITTELY	5
2.1. Kielellinen leikittely yleisesti.....	5
2.2. Kielellisen leikittelyn suhde huumoriin ja vitseihin.....	7
3. SARJAKUVA	9
3.1. Mikä on sarjakuva?	9
3.2. Sarjakuvan ominaispiirteitä.....	12
3.3. Sarjakuvan historiaa	15
3.4. Jii Roikonen ja Jasso	18
4. TUTKIMUSAINEISTO.....	20
4.1. Aineiston esittely.....	20
4.2. Aineiston käsittelystä ja luokittelusta.....	23
5. MERKITYKSELLÄ LEIKITTELY JASSO-SARJAKUVASSA.....	28
5.1. Leksikaalinen monitulkintaisuus.....	28
5.1.1. Polysemia	31
5.1.2. Homonymia.....	33
5.1.2.1. Täydellinen homonymia.....	36
5.1.2.2. Sananmuotohomonymia.....	38
5.1.2.3. Homofonia ja homografia	41
5.2. Syntaktinen monitulkintaisuus	43
5.3. Idiomaattisten ilmausten monitulkintaisuus.....	47
5.3.1. Yhdyssanat	49
5.3.2. Lausekeidiomit ja fraasit	52
6. MUUNTELUN PERUSTUVA LEIKITTELY JASSO-SARJAKUVASSA.....	57
6.1. Alkusointu	57
6.2. Loppusointu.....	61
6.3. Äänne­muutos.....	64
6.3.1. Äännesubstituutio.....	65
6.3.2. Muut äänne­muutokset	69
6.4. Sanasubstituutio	72
6.5. Idiomien muuntelu	89
6.6. Kontaminaatio	97
6.7. Keinotekoiset yhdyssanat.....	101
6.8. Metateesi ja sanamuunnos.....	105
7. MUUT LEIKITTELYKEINOT JASSO-SARJAKUVASSA.....	109
7.1. Lauseen- ja sananmuodostuskeinoilla leikittely.....	109
7.2. Yksittäisiä leikittelykeinoja.....	114
8. LOPUKSI.....	119
LÄHTEET	122
LIITTEET	

1. ALUKSI

1.1. Tutkielman tausta ja tavoitteet

2010-luvulla sarjakuvat ovat Suomessa suosituimpia kuin koskaan. Vielä 1980-luvulla Suomessa julkaistiin kotimaisten tekijöiden sarjakuvakirjoja vuosittain reilu kymmenen, 2010-luvun alussa jo lähes sata. Suomalaisia sarjakuvia käännetään vieraille kielille enemmän kuin muita kirjoja. Kotimaisia strippisarjoja ilmestyy nykyään runsaasti sanoma- ja aikakauslehdissä. (Jokinen 2011a: 9–10.) Jii Roikosen sarjakuva Jasso on yksi näistä.

Jasso on Jii Roikosen kuuluisin sarjakuva. Ensiesiintymisen tapahtui Riddle-omakustanteessa vuonna 1992 (Roikonen 1992b). Sen jälkeen Jasso on seikkaillut omakustanteiden lisäksi omissa sarjakuvakirjoissa, -albumeissa ja -lehdissä sekä lukuisissa sanoma- ja aikakauslehdissä (ks. tarkemmin luku 4.1). Vuonna 2005 Jii Roikonen voitti Puupäähatun, Suomen arvostetuimman sarjakuvapalkinnon. Perusteluissa Roikosta kiiteltiin muun muassa ”kielen veikeästä vääntelystä”. (Hänninen 2005.)

Sarjakuvien arvostuksen nousu ei näy ainoastaan sarjakuvien ilmestymismäärissä. Perinteisen kirjallisuuden Finlandia-palkinnon rinnalla on jaettu vuodesta 2008 alkaen Sarjakuva-Finlandia-palkinto (Sarjakuva-Finlandia). Lisäksi sarjakuvien akateeminen tutkimus on lisääntynyt (ks. tarkemmin luku 1.2). Sarjakuvatutkimuksen lisääntymisestä huolimatta Jii Roikosen sarjakuvia ei ole minua aiemmin tutkinut ilmeisesti kukaan.

Tutkin työssäni kielellisen leikittelyn keinoja Jii Roikosen Jasso-sarjakuvassa. Tarkoitukseni on esitellä esimerkkien avulla, mitä eri keinoja kyseisessä sarjakuvassa ilmenee ja miten. Työni kuuluu tekstilingvistiikan eli tekstintutkimuksen alaan. Pragmatiikka ja semantiikka ovat työssäni keskeisellä sijalla. Analysoidessani sarjakuvaa käytän hyväksi suomen deskriptiivistä äänne-, muoto-, sananmuodostus- ja lauseoppia. Vaikka kyseessä on sarjakuva, keskityn ennen kaikkea sen kieliasuun ja otan kuvan huomioon ainoastaan silloin, kun se liittyy keskeisesti kielellisen leikittelyn ymmärtämiseen ja tulkintaan. Tutkimushypoteesini on, että aineisto sisältää erityisen

paljon sellaista kielellistä leikittelyä, joka perustuu vakiintuneiden, usein idiomaattisten, sanojen ja sanontojen pilkkomiseen osiin ja niiden konkreettisempaan käsittelyyn. Palaan hypoteesini syihin tarkemmin Jasso-sarjakuvan esittelyn yhteydessä luvussa 3.4.

1.2. Aiempi tutkimus tutkielman aiheeseen liittyen

Kielellisestä leikittelystä ei ole erityisen kattavia yleisesityksiä eikä sitä muutenkaan ole tutkittu kovin paljoa. Lähinnä aihetta on käsitelty erilaisissa lyhyehköissä artikkeleissa ja pro gradu -töissä. Kielellistä leikittelyä ovat tutkineet mm. Erik Ahlman (1939), Aarni Penttilä (1961 ja 1966), Jorma Vuoriniemi (1973) ja Leena Kytömäki (1986), joiden tutkimuksia käytän myös lähdemateriaalini.

Koska kielellisestä leikittelystä ei ole kattavia yleisteoksia suomeksi, lähdekirjallisuus vaihtuu usein leikittelykeinoon vaihtuessa. Luvussa 5, jossa käsittelen merkityksellä leikittelyä, tukeudun erityisesti Klaus Laalon kirjaan Suomen kielen monitulkintaiset sijamuodot (1990) sekä hänen Virittäjässä julkaistuun artikkeliinsa Homonymiasta ja polysemiasta (1989). Merkityksellä leikittelyn kannalta olennaisia teoksia ovat myös Matti Larjavaaran Pragmasemantiikka (2007) sekä Heikki Kangasniemen Sana, merkitys, maailma – Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin (1997).

Jälkimmäisissä käsittelyluvuissa 6 ja 7 ei mikään lähde nouse toisia keskeisemmäksi, vaan eri leikittelykeinojen esittelyille ovat olennaisia eri lähteet. Esimerkiksi alkusoinnun käsittelyssä keskeiseksi nousee Pentti Leinon (1970) alkusoinnusta tekemä tilastoanalyysitutkimus. Kontaminaatiolle olennainen lähde taas on Uwe Kjärin (2002) saksan kielen kielellistä leikittelyä käsittelevä artikkeli.

Pro gradu -tutkielmista aiheeltaan kiistatta lähimpänä omaani on Anne Majjastiina Vileniuksen (2010) Fingerporin kielellistä leikittelyä käsittelevä työ. Hieman yllättäen en voi hyödyntää sitä kuin muutamassa kohdassa omaa tutkielmaani. Koska Fingerpori-sarjakuvassa käytetyt kielellisen leikittelyn keinot ovat rakenteeltaan yksipuolisempia kuin Jasso-sarjakuvassa käytetyt, ei esimerkiksi Vileniuksen jaottelua ole mahdollista soveltaa omaan aineistooni.

Vileniuksen pro gradu olennaisempia tutkimukseni kannalta ovat Leena Aarikka-Stenroosin (1995), Veikko Virtasen (2001) ja Piia Seppälän (2005) kielellistä leikittelyä käsittelevät pro gradu -työt. Aarikka-Stenroosilla (1995) on aiheena lehtimainokset, Virtasella (2001) Jerry Cottonin juonitiivistelmät ja Seppäsellä (2005) Alivaltiosihteeri-radio-ohjelman ”loppuheitot”. Virtasen (2001) ja Seppälän (2005) pro graduja olen käyttänyt pohjana aineistoni jaottelua suunnitellessani, vaikka lopputulos poikkeakin aika lailla heidän jaotteluistaan.

Sarjakuvia on tutkittu Suomessa suhteellisen vähän. Vileniuksen (2010) pro gradu -tutkielman lisäksi on ilmestynyt jonkin verran muita sarjakuva-aiheisia pro graduja. Aihepiirien erilaisuuden vuoksi en kuitenkaan käytä niitä lähteinäni.

Suomen ensimmäinen sarjakuva-aiheinen väitöskirja ilmestyi vuonna 1995. Pekka A. Manninen teki väitöskirjansa Vastarinnan välineistö – Sarjakuvaharrastuksen merkityksiä (1995) kuitenkin kasvatustieteiden tiedekuntaan, joten näkökulma sarjakuvaan on hyvin erilainen kuin omassa työssäni. Sittenmin on ilmestynyt ainakin kolme sarjakuva-aiheista väitöskirjaa Suomessa: Päivi Arffman väitteli vuonna 2004 kulttuurihistorian laitokselta aiheenaan underground-sarjakuva vastakulttuurina vuosien 1967–1974 Yhdysvalloissa. Ralf Kaurasen ruotsinkielinen sosiologian väitöskirja Suomen 1950-luvun sarjakuvakuvakysymyksestä ilmestyi vuonna 2008. Vuonna 2012 Mervi Miettinen väitteli englantilaisesta filologiasta aiheenaan amerikkalaiset supersankarisarjakuvat. Lisäksi ainakin kolme sarjakuva-aiheista väitöskirjaa on valmisteilla: Katja Kontturi tutkii Don Rosan Aku Ankka -sarjakuvia (Katja Kontturin blogi), Leena Romu ruumiillisuuden merkitystä sarjakuvakerronnassa (Romu, Leena) ja Essi Varis henkilöhahmoja sarjakuvissa (Varis, Essi). Koska Suomessa ei ole tutkintoon johtavaa sarjakuvan opetusta (Jokinen 2011a: 7), sarjakuva-aiheiset väitöskirjat ja pro gradu -työt valmistuvat moniin eri aineisiin.

Joitakin sarjakuvien yleisteoksia on ilmestynyt suomeksi. Vuonna 1972 ilmestyi Heikki Kaukorannan ja Jukka Kempinisen ilmestymisaikaansa nähden massiivinen Sarjakuvat-teos, josta tuli kymmenen vuotta myöhemmin mittavasti laajennettu painos (Kaukoranta–Kempinen 1982). 1990-luvulla sarjakuvien yleisteoksia ilmestyi jo useampia: Vuonna 1991 ilmestyi analyysi sarjakuvien kulttuuripoliittisesta asemasta ja sarjakuvien tuotannosta (Heikkinen 1991). Vuotta myöhemmin julkaistiin opettajille

tarkoitettu opaskirja Sukellus sarjakuvaan (Lindman–Manninen–Krook 1992), jota tosin kritisoitiin ankarasti puutteellisista ja vääristä tiedoista (Pulkkinen 1992). Tutkielmani kannalta olennaisia lähteitä ovat Harto Hännisen ja Petri Kemppisen (1994) yleisteos *Lähtöruutu sarjakuvaan* sekä Juha Herkmanin (1998) *Sarjakuvan kieli ja mieli* (1998). Mainitsemisen arvoisia ovat myös Herkmanin toimittama kirja *Ruutujen välissä - näkökulmia sarjakuvaan* (1996) sekä uusimpana suomalaisen sarjakuvan satavuotisjuhlavuonna 2011 julkaistu artikkelikokoelma *Sarjakuva Suomessa – Historiasta, asemasta ja kielestä*. Ulkomaisista tutkijoista on syytä mainita ainakin Scott McCloud. Häneltä on ilmestynyt suomeksi teos *Sarjakuva – näkymätön taide* (McCloud 1994). Kiintoisan ja havainnollistavan teoksesta tekee se, että se on tehty kokonaan sarjakuvamuotoon. Yllä mainittujen teosten lisäksi *Sarjainfo-lehti* (SI) on lisännyt suomalaisten sarjakuvatietämystä vuodesta 1972 lähtien.

2. KIELELLINEN LEIKITTELY

2.1. Kielellinen leikittely yleisesti

Kielellä leikittely on universaali ilmiö (Kytömäki 1986: 47), ja suuri osa kaikesta leikinlaskusta rakentuu kielileikkien varaan (Penttilä 1961: 91). Kielellä leikittelemine kuuluu jokaisen kokemuspieriin (Haakana 1995: 132). Pienet lapset leikittelevät usein esimerkiksi sanamuunnoksilla (ks. luku 6.8), jolloin *Maijan nukke on nuijan makke ja pieni poika poini pieka* (Penttilä 1961: 91). Niin sanotut kielivoimistelut, kuten *mustan kissan paksut posket* (Penttilä 1966: 211) ja lorut kuten *entten tentten teelikamentten* ovat myös lasten suosiossa. Tällainen kielellä leikittely tuntuu uhmaavan perinteistä käsitystä, jonka mukaan kaikella puheella tulisi olla selvä merkitys (Aarikka-Stenroos 1995: 19).

Kielemme ei toimi vain leikinlaskumme välineenä, sillä kielileikeissä kieli on leikittelyn varsinainen kohde (Penttilä 1961: 91). Normaalisti kielenkäytöstä poiketen kielellinen leikittely siis kiinnittää lukijan huomion itse kieleen (Virtanen 2001: 11). Leikittelyn lähtökohtana voidaan pitää luonnollisen kielen kaksitasoisuutta, mahdollisuutta erottaa

muoto ja merkitys toisistaan. Tähän kuitenkin liittyy tieto tasojen välisestä merkityssopimuksesta. (Kytömäki 1986: 47.)

Kielileikki voidaan ymmärtää poikkeamaksi niin sanotusta normaalikielestä. Normaalikielenä voidaan Vuoriniemen (1973: 46) mukaan pitää yleissuomea, joka rakentuu hyvämuotoisille pintarakenteille. Keskiverta kielenpuhuja tunnistaa nämä ilmaukset, sillä ne vastaavat niin muodoltaan kuin sisällöltään hänen odotuksiaan. (Vuoriniemi 1973: 46.) Normaalikielessä viestin sisältö helposti hämärtyy, jos viesti vetää huomiota itseensä norminvastaisuudellaan (Rintala 1979: 187). Kielellä leikittelyssä kuitenkin rikotaan tietoisesti normaalikielen normeja, jolloin ilmaisu muuttuu uudeksi. Leikittelyn motivaationa voi yhtä hyvin olla mieleenpainuvuuden lisääminen, älykkyyden osoittaminen kuin yllättävyyden tai koomisuuden tavoittelu (Penttilä 1966: 207). Kielileikki saa vastaanottajan askartelemaan äyllisesti (Grönholm 1989: 6).

Olennaista on, että kielellinen leikittely on aina tietoista toimintaa. Sitä pidetäänkin osoituksena taitavasta kielenkäytöstä. Siksi se on tärkeää erottaa tahattomista kielellisistä lipsahduksista, vaikka kömmähdyksien taustalla voi olla samoja kielen piirteitä kuin kielileikkien (ks. Kytömäki 1986). Yleensä lipsahdusten ja leikittelyjen erottaminen toisistaan on helppoa, mutta hankaluuksia saattaa syntyä, jos kirjoittaja ei tyylillisesti ole kovin varma tai jos konteksti on sellainen, jossa kielellinen leikittely ei ole tyypillistä (Virtanen 2001: 10).

Perinteisesti kielellisestä leikittelystä puhuttaessa on käytetty termiä sanaleikki, vaikka kyseessä olisikin sanaa pidempiin yksikköihin, kuten lauseisiin ja lausekkeisiin, kohdistuva leikittely (ks. esim. Penttilä 1966; Aarikka-Stenroos 1995). Olen selkeyden vuoksi päättänyt käyttämään termejä kielellinen leikittely ja kielileikki kaikista muista kuin varsinaisesti yksittäisiin sanoihin kohdistuvista sanaleikeistä.

Kielileikin ymmärtämiseen ei yleensä riitä edes erinomainen kielitaito, vaan tarvitaan myös kielen ilmaisutapojen ja kulttuuristen taustojen tietämystä. Tästä seuraa, että kielellinen leikittely voi helposti jäädä huomaamatta äidinkieliseltäkin lukijalta. (Penttilä 1966: 93.) Toisaalta taas lukija voi pitää kielileikkinä jotain, jota ei sellaiseksi alun perin ole tarkoitettu (Virtanen 2001: 16). Siksi tämän tutkielman materiaalina

olevan aineiston analysoiminen täysin tyhjentävästi tuntuu jopa mahdottomalta tehtävältä.

2.2. Kielellisen leikittelyn suhde huumoriin ja vitseihin

Lutz Röhrich (1977: 5) esittelee kahdeksan vitsien luokittelun kategoriaa, joiden neljänteen luokkaan kuuluvat sanaleikit (eli kielileikit). Tämän perusteella voisi helposti päätellä, että kaikki kielelliset leikittelyt olisivat humoristisia, sillä kuuluhan vitsin määritelmään keskeisenä osana juuri humoristisuus (Knuutila 1982: 120). Tällainen päättely olisi kuitenkin turhan yksioikoista, sillä vaikka kielelliseen leikittelyyn usein liittyy humoristisuutta, se ei ole välttämätöntä. Kielileikki voi olla myös yllättävä tai älykäs ja pahimmillaan jopa väsyttävä tai viisasteleva. (Penttilä 1961: 97; Penttilä 1966: 206–207.)

Humoristisuus on muutoinkin ongelmallinen kriteeri, sillä kaikki ei naurata kaikkia. Toisaalta, jollei humoristisuutta oteta määrittelyssä lainkaan huomioon, joudutaan myös vaikeuksiin. Esimerkiksi alkusointuisuutta ei voida kaikissa yhteyksissä pitää leikittelynä. Runoissa ja kuivassa mutta taitavassa asiatekstissä alkusoinnolla pyritään enemmän lisäämään tekstin melodisuutta ja sujuvuutta kuin leikittelemään. (Virtanen 2001: 12.) Konteksti siis vaikuttaa suuresti tulkintaan, onko jokin kielellistä leikittelyä vai ei. Samalla tavalla kontekstisidonnaista on myös jonkin tulkitseminen vitsiksi (Ross 1998: 70).

Kielileikeillä on paljon yhteistä vitsien kanssa: Monista yrityksistä huolimatta ne molemmat tuntuvat monitahoisuutensa vuoksi karttavan täsmällistä määritelmää (Knuutila 1982: 122). Niillä on tapana keskittyä tiettyjen aiheiden ympärille (Knuutila 1982: 117; Aarikka-Stenroos 1995: 24), ja ne myös kuluvat ja menettävät yllättävyytensä toisteltuina (Knuutila 1982: 120).

Juuri yllättävyys on ehkä kaikkein olennaisin piirre kielellisessä leikittelyssä: Kuten vitseissäkin, yleinen tapa hauskuuttaa kielileikeillä on yhdistää ennalta aavistamattomalla tavalla toisiinsa yhteen kuulumattomia käsitteitä, asioita, esineitä ja olioita (Knuutila 1982: 121; Seppälä 2005: 8). Yllättävyyttä kielileikkeihin haetaan

usein rikkomalla tyyli rajoja, mikä voi hankaloittaa leikkelyn ymmärtämistä (Seppälä 2005: 11).

Sekä vitsien että kielileikkien ilmaisutekniikalle on ominaista suppeus ja olennaiseen rajoittuminen (Knuutila 1982: 120). Tämän vuoksi ne kummatkin voidaan helposti pilata liialla selittämällä (Knuutila 1982: 120; Seppälä 2005: 8). Molemmat voidaan nähdä nopeatempoisina, muun puheen tai kirjoituksen lomassa esiintyvinä älykkäinä ilmaisun muotoina, jotka vetoavat kuulijan tai lukijan oivalluskykyyn (Knuutila 1982: 120; Grönholm 1989: 6).

Vitsien ja kielileikkien ilmaisutekniikan suppeudessa on kuitenkin yksi olennainen ero: Niukimmillaan vitsi sisältää yleensä kaksi rakenneosaa – johdannon ja kärjen. Näistä jälkimmäinen ilmaisee idean eli vitsin ytimen. (Knuutila 1982: 120.) Sen sijaan kielileikeissä ei suppeimmillaan millään tavalla osoiteta, että sana tai sanaliitto voidaan ymmärtää myös toisella, epätavallisella tavalla. Jokin yksityiskohta vain mahdollistaa toisenlaisen tulkinnan. (Penttilä 1961: 95.) Yleensä tämä yksityiskohta käy ilmi kontekstista, kuten vaikkapa sarjakuvan kuvasta. Kuvan voisi siis ajatella sarjakuvassa toimivan eräänlaisena sanaleikin johdantona.

Ihmiset yleensä ilmaisevat jollakin signaalilla, että he ovat kertomassa vitsiä (Ross 1998: 70). Suorimmillaan tällainen merkki on metalingvistinen ilmoitus kuten: ”Nyt kerron sinulle hyvän vitsin!” (Virtanen 2001: 17.) Kielileikin ilmaiseminen samalla tavalla (”Nyt leikkelen sanoilla!”) tuntuu kuitenkin oudolta ajatukselta.

Kielileikki rakentuu usein jonkinlaisen ristiriidan varaan. Aineistostani löytyy monia esimerkkejä, joissa kielen normeja rikotaan leikkelyn nimissä. Kirjaimia muuttelemalla voidaan saada aikaiseksi ilmaus, joka on kielen ulkoisen maailman vastainen (esimerkki 86) tai mitään tarkoittamaton uudissana (esimerkit 75 ja 76). Sana voi olla myös johdettu (esimerkki 201) tai taivutettu kielioppisääntöjen vastaisesti (esimerkki 203). Kontaminaatiolla saadaan aikaan ilmauksia, joita ei sellaisenaan suomen kielessä esiinny (kaikki luvun 6.6 esimerkit). Myös huumori syntyy ristiriidasta (Hayakawa 1974: 133). Umberto Eco (1985: 324) mukaan komiikka tarvitsee sääntöjä, sillä juuri sääntöjä rikkomalla on mahdollista synnyttää huumoria. Samalla tavalla kielellinen leikkely on riippuvainen kielen säännöistä.

Koska kielet poikkeavat rakenteeltaan toisistaan ja rakentuvat näin erilaisten sääntöjen varaan, eri kielet myös mahdollistavat ja suosivat erityyisiä kielileikkejä (Turkka 1994). Tästä seuraa, että kielileikit ovat useimmiten kielisidonnaisia, ja niitä on hankalaa – ellei jopa lähes mahdotonta – kääntää toiselle kielelle (Kangasniemi 1997: 73). On esimerkiksi hyvin vaikeaa kuvitella, että Jasso-sarjakuvaa koskaan käännettäisiin suurissa määrin muille kielille. Vitsit sen sijaan ovat usein universaaleja niin, että ne voivat esiintyä kielestä toiseen samanmuotoisina ja -sisältöisinä (Knuutila 1982: 120).

3. SARJAKUVA

3.1. Mikä on sarjakuva?

Sarjakuva rantautui Suomeen jo reilusti yli sata vuotta sitten (Amerikalainen kuvakirja, näköispainos v. 2004, alkup. 1904; Lindman–Manninen–Krook 1992: 32). Aku Ankka -sarjakuvalehti on Suomen suosituin viikkolehti 260 455 kappaleen levikillään (Levikintarkastus Oy 2013). On vaikeaa löytää suomalaista, joka ei olisi koskaan lukenut sarjakuvaa. Tästä huolimatta tarkka sarjakuvan määrittelyminen on yllättävän hankalaa.

Yhden ensimmäisistä määrittely-yrityksistä teki Coulton Waugh vuonna 1947. Hänen mukaansa sarjakuva on 1) kuvasarjan avulla kerrottu kertomus, 2) jonka hahmogalleria on pysyvä ja 3) johon jollain tavalla kytkeytyy teksti. (Waugh 1947 < Manninen 1995: 9.) Waughin määritelmän kaksi jälkimmäistä kohtaa ovat kuitenkin jo aikoja sitten menettäneet sitovuutensa (Manninen 1995: 9).

Herkmanin (1998: 21) mukaan sarjakuvan moninaisuus ja sen lukuisat käyttöyhteydet ovat tehneet siitä tarkkoja määritelmiä pakenevan ilmiön. Ilmeisesti tämän vuoksi Herkman ei Sarjakuvan kieli ja mieli -teoksessaan (1998) anna sarjakuvulle tarkkaa määritelmää laisinkaan.

Kielitoimiston sanakirjan (KS) mukaan sarjakuva on ”juonellinen piirroskuvasarja, johon tavallisesti liittyy teksti”. Näin ollen sarjakuva olisi siis sarjassa olevia piirrettyjä kuvia, joita yhdistää toisiinsa yhtenäinen juoni. Piirroksellisuutta vastaan soti kuitenkin esimerkiksi Juho Juntusen teos Paholaisen morsian (2007), joka piirroskuvien sijasta koostuu valokuvista. Kerronnallisuus, puhekuplat ja efektit (puhekuplista ja efekteistä tarkemmin luvussa 3.2) tekevät siitä kuitenkin eittämättä sarjakuvan.

Sarjakuvapiirtäjä ja -teoreetikko Scott McCloud (1994: 9) määrittelee sarjakuvan seuraavasti: ”Harkitussa järjestyksessä olevia rinnakkaisia kuvallisia tai muita ilmaisuja, joiden tarkoituksena on välittää informaatiota tai saada lukijassa aikaan esteettinen vaikutelma.” On helppoa kuvitella McCloudin sarjakuvan määritelmään sopivia kuvasarjoja, jotka eivät silti ole juonellisia. Samansuuntaisia ajatuksia sarjakuvista on Herkmanilla (1998: 99), joka määrittää yhdeksi sarjakuvan kerronnan tyyppiä sarjakuvan, josta kuvien välinen seuraussuhde puuttuu. Jos perättäiset kuvat eivät millään tavalla liity toisiinsa, sarjakuvassa ei voi olla juontakaan.

Kuvien lisäksi McCloud (1994: 9) mainitsee määritelmässään myös ”muut ilmaisut”. Mitä ne oikein ovat? Eikö sarjakuvassa tarvitse olla kuvia lainkaan? Todennäköisesti McCloud viittaa muilla ilmauksilla sarjakuvan kuvien välissä mahdollisesti esiintyviin tekstilaatikoihin. Kuvallisuus on näet sarjakuvassa niin olennainen piirre, että edes Herkman ei kyseenalaista sen välttämättömyyttä. Sen sijaan hän toteaa, että kuva on nähty toistuvasti sarjakuvan hallitsevana elementtinä. (Herkman 1998: 21–22, 27.)

Kuten edeltä käy ilmi, moniin sarjakuvan määrittely-yrityksiin liittyy olennaisesti se, että kuvia on enemmän kuin yksi. Tätä on kuitenkin usein kritisoitu (ks. esim. Sarjakuvantekowiki; Stenman 2006). Kritiikille löytyykin hyvin pätevät perustelut sarjakuvan historiasta.

Yleisesti maailman ensimmäisenä sarjakuvana pidetään Richard Felton Outcaultin Yellow Kidiä (suom. Keltainen kakara tai Keltainen poika) vuodelta 1896. Se ilmestyi useimmiten yksittäisinä ruutuina ja vain harvoin useamman ruudun strippeinä¹. Siitä

¹Kielitoimiston sanakirja (KS, 2006) määrittelee sanan *strippi* ’yhden ruuturivin sarjakuvaksi’. Vielä Suomen kielen perussanakirjasta (1990–1994) ei *strippi*-sanaa löydy, ei edes yliopiston verkossa olleesta MOT Kielitoimiston sanakirjasta vielä vuonna 2007. Nykyään siitä löytyy sama määritelmä kuin

huolimatta Yellow Kid oli todellinen sarjakuva, jossa kuva ja teksti toimivat yhdessä vaikuttaen toisiinsa. (Kaukoranta–Kemppinen 1982: 31, 37–39.) Jos siis edes maailman ensimmäinen sarjakuva ei koostunut useammasta kuvasta, sarjakuvan sitovana määritelmänä ei voida pitää useamman ruudun rakennetta.

Vaikka esimerkiksi Altti Kuusamon (1990: 217) mukaan yksiruutuinen sarjakuva lähestyy pilapiirrosta, sitä on pidettävä sarjakuvana eikä pilapiirroksena. Yhdestä ruudusta koostuvissa stripeissä esitetään tyypillisesti lavea tapahtumien näyttämö, jossa tapahtuu monta eri asiaa. Nämä tapahtumat lukija joutuu silti yleensä lukemaan vaiheittain vasemmalta oikealle. Pohjimmiltaan yksiruutuinen strippi ei siis poikkea niin suuresti lineaarisesti ruudusta toiseen etenevästä sarjakuvasta. (Kuusamo 1990: 217–218.)

Yhteenvedon näistä erilaisista yrityksistä määritellä sarjakuva voitaisiin todeta, että sarjakuva 1) koostuu yhdestä tai useammasta kuvasta, 2) joiden ei tarvitse sisältää yhtenäistä juonta 3) eikä tekstiä. Tällaisen sarjakuvan määritelmän mukaan kaikki maailman yksittäiset kuvat valokuvista yritysten logoihin olisi laskettava sarjakuviksi.

Sen sijaan, että haettaisiin kaikkia sarjakuvia koskevaa yleismääritelmää, on taidekriitikko Roger Sabinin (1993: 7) mukaan toistaiseksi keskitytty listaamaan ominaisuuksia, jotka pätevät suurimpaan osaan sarjakuvista. Suurin osa sarjakuvista on kerronnallista, koostuu useammasta kuvasta ja sisältää tekstiä (Herkman 1998: 22). Aiheeni kannalta ei oikeastaan ole merkitystä, laskenko tekstittömät kuvasarjat sarjakuviksi, sillä luonnollisesti ne eivät voi sisältää tutkimukseni kohteena olevia kielellisiä leikkelyjä. Yksiruutuiset sarjat, joissa on selvästi käytetty hyväksi sarjakuvalla ominaisia piirteitä (ks. luku 3.2), lasken kuitenkin aineistossani kiistatta sarjakuviksi. Muilta osin tukeudun Herkmanin hahmottelemaan kuvaukseen sarjakuvasta.

Kielitoimiston sanakirjasta (6.4.2014). Stripin sijasta käytetään joskus termiä päivälehtisarja (ks. Kuusamo 1990).

Sarjakuvaharrastajien keskuudessa *strippi* jaetaan usein kuitenkin vielä tarkemmin yhden ruuturivin mittaiseen *arkistrippiin* ja *sunnuntaistrippiin* eli *sunnuntaisarjaan*, jonka pituus vaihtelee kahdesta rivistä yhteen sivuun. Joissain sunnuntaistripeissä – Jasso-sarjakuvassakin – erikoisen ruutujaon vuoksi ei ole rivejä lainkaan. Yllä mainituista sanakirjoista ei näistä termeistä löydy yhtäkään (vrt. kuitenkin Wikipedia. Strippi.), vaikka sarjakuvaharrastajien keskuudessa näitä on käytetty jo vuosikausia. Tässä tutkimuksessa käytän selkeyden vuoksi termejä *strippi* (KS:n mukaisessa merkityksessä) ja *sunnuntaisarja*.

3.2. Sarjakuvan ominaispiirteitä

Sarjakuva vaatii aina monimutkaista lukusuoritusta ja tulkinta- ja erottelukykä. Useimmilla sarjakuvaa lukeneilla on jo valmiina päässään jonkinlainen sarjakuvan esikoodaus. (Jokinen 2001: 10.) Tällaista esikoodausta kutsutaan yleisesti sarjakuvanlukutaidoksi, ja sen puuttumista on myös pidetty yhtenä syynä valtavirrasta poikkeavan, ”vaativamman” sarjakuvan heikommalle kaupalliselle menestykselle (Järvenpää 2011). Sarjakuva on oma itsenäinen kommunikaatiojärjestelmä, jonka avulla lähetettyjä merkityksiä ymmärtääkseen lukijan on opittava periaatteet, joiden varaan sanoma rakentuu (Huhtamo 1983: 8).

Sarjakuva on perinteisesti paperille painettua, ja se ilmestyy suurelta osin sellaisessa muodossa, jota olemme tottuneet kutsumaan kirjaksi. Kirjallisuudeksi se on laskettavissa fyysisen olemuksensa lisäksi myös tekstin kautta. Sarjakuvaa on toisinaan pidetty kirjallisuuden esiasteena, välivaiheena kohti ”oikeaa” kirjallisuutta. Tällöin sarjakuvan kuvat on ajateltu tekstin sisältöä tukevinä elementteinä, joilla ei ole varsinaista omaa sisältöä. Samantyyliisiin vääristyneisiin tulkintoihin päädyttäisiin, jos teatteriesityksestä tai elokuvasta otettaisiin huomioon ainoastaan ääni. (Jokinen 2001: 11.) Hyvässä sarjakuvassa kuva ja teksti tukevat toisiaan niin, että sanoma syntyy vasta niiden yhteisvaikutuksesta (Huhtamo 1983: 9).

Sarjakuvailmaisuus voidaan jakaa kolmeen eri perustasoon, jotka limittyvät toisiinsa ja luovat kokonaisvaikutelman sarjakuvan kielestä. Tasoista keskeisimmät ovat kuva ja sana. Kolmas perustaso on efekti. Näihin jokaiseen tasoon liittyy sarjakuvalla ominaisia piirteitä. (Herkman 1998: 26–47.)

Vaikka nykyään onkin jo jonkin verran sanattomia sarjakuvia (ks. esim. aineistoni esittely luvussa 4.1), teksti on yleensä hyvin olennainen osa sarjakuvaa. Tekstiä esiintyy sarjakuvissa kertovana tekstinä ruudun reuna-alueilla joko kuvasta erottuvissa laatikoissa tai kuvan päällä. Sarjakuvan alkuaikoina kaikki teksti hahmojen repliikkejä ja äänten kuvausta myöten sijoitettiin usein kertovan tekstin joukkoon. (Herkman 1998: 41.)

Useimmiten hahmojen repliikit ja dialogi esitetään kuitenkin puhekuplissa, joiden muoto täydentää sanallisen viestin sisältöä. Niiden muodoilla voidaan ilmaista tekstiin ja sarjakuvahahmoon liittyviä tunteita, äänen laatua ja voimakkuutta. (Herkman 1998: 42.) Pulkkinen (1981a: 33) jakaa puhekuplat karkeasti kolmeen kategoriaan: Varsinaisiin puhekupliin, ajatuskupliin ja telekupliin. Perinteisesti puhekuplat koostuvat puhujaan osoittavasta kannasta ja sanoman sisältävästä kuplasta. Puhekuplalla on kuitenkin aste-eroja: kuiskauskuplat koostuvat useimmiten katkoviivoista, kun kirkaisukuplat taas ovat tähtimäisesti rikkonaisia. Tavallisesti ajatuskupla on kumpupilven muotoinen ja sen kanta koostuu erillisistä pilvenhattaroista. Telekuplat sisältävät sähköisesti välitettyä ääntä. Ne ovat normaalisti muodoltaan rikkonaisia kuten kirkaisukuplat, mutta niiden kanta on salamanmuotoinen. (Pulkkinen 1981a: 33–34.) Pulkkinen malli on hyvin karkea, sillä todellisuudessa kuplan käyttötarkoitukset ja muodot voivat vaihdella lähes rajattomasti (Huhtamo 1983: 12).

Puhekuplat ovat hyvä esimerkki sarjakuvan eri perustasojen limittymisestä: niiden sisältö on sanallista – joskus myös kuvallista – kun puhekuplat itsessään taas lasketaan efekteiksi. Myös tekstin kirjoitustyyli voi vaikuttaa sen merkityssisältöön: paksut kirjaimet painottavat tekstin tärkeyttä, kaunokirjoitus taas tavallisesti hahmon lempeyttä tai kaunistelevaa asennetta jne. (Hänninen–Kempainen 1994: 83; Herkman 1998: 42; Koivunen 2008: 70.) Olen pyrkinyt esimerkeissä jäljittelemään alkuperäistä tekstin ilmiänsua mahdollisuuksien mukaan.

Sarjakuvien selkeimmin ainutlaatuinen kerronnan muoto ovat onomatopoeettiset ilmaisut eli ääniefektit. Niitä ei voi täysipainoisesti käyttää kirjallisuudessa, elokuvissa eikä teatterissa – vaikka joitakin pääosin huonoja kokeiluja onkin tehty. (Jokinen 2001: 14.) Ääniefektit ovat enemmän efektien ja tekstin hybridejä kuin puhtaita tekstejä (Herkman 1998: 43). Ne pyrkivät jäljittelemään kuvaamaansa ääntä niin kirjainmerkkiensä kuin piirrostopansa avulla. Vaikka ääniefektit on mahdollista lukea tekstinä, ne luetaan ennen kaikkea visuaalisesti. (Jokinen 2001: 14.) Jos ääniefektin kirjainmerkit – kuten vaikkapa Tarzanin karjahdus *Auoorgh!!* – irrotetaan kontekstistaan ja visuaalisesta ilmiänsustaan, se tuntuu helposti hassulta (Herkman 1998: 43). Tämän vuoksi ääniefektit ovat sarjakuvan vääryimmärretyin ja parjatuin osa-alue (Pulkkinen 1981a: 31; Jokinen 2001: 14).

Kalervo Pulkkinen (1981a: 32) erittelee kertovan tekstin, dialogin ja ääniefektien lisäksi vielä detaljitekstit. Ne ovat pieniä sarjakuvan maailman tekstimuotoisia yksityiskohtia, kuten julisteitten, kylttien, kilpien ja kirjojen tekstejä (Pulkkinen 1981a: 32, 34). Oman aineistoni esimerkkien joukosta löytyy kaikkia neljää eri tekstityyppiä.

Sarjakuva rakentuu perinteisesti toisiaan seuraavista kuvista, ruuduista, jotka useimmiten erotetaan toisistaan rajaviivalla tai vielä selvemmin valkoisella marginaalilla. Ruutu on voitu rajata myös vain osittain, jolloin saadaan aikaiseksi tietynlaista jännitettä sarjakuvan tapahtumiin: esimerkiksi rajaviivan poisjättö putoamisliikkeen alta luo vaikutelman pohjattomasta putoamisesta. (Pulkkinen 1981b: 30.)

Ruutu on sarjakuvan tärkein kerronnallinen yksikkö (Hänninen–Kemppinen 1994: 80). Niiden väliin useimmiten jäävää tilaa, valkoista marginaalia, kutsutaan välipalkiksi, joka McCloudin (1994: 66) mukaan muodostaa sarjakuvan ytimen. Välipalkin aikana ihmisen mielikuvitus yhdistää kaksi erillistä kuvaa kokonaisuudeksi. Sarjakuvaruudut antavat lukijalle ainoastaan ”irrationaalisten hetkien sahaavan, hakkaavan rytmin”, jonka lukija mielessään muuttaa yhtenäiseksi todellisuudeksi, sujuvaksi liikkeeksi ajassa ja paikassa. (McCloud 1994: 66–67.) Ruutujen kokoja varioimalla voi vaikuttaa sarjakuvan rytmitykseen ja korostaa erilaisia tunnelmia tai tapahtumia (Hänninen–Kemppinen 1994: 89; Koivunen 2008: 82).

Liikkeen tuntua yksittäisessä ruudussa voidaan korostaa vauhtiviivoilla. Näillä ei ole todellisuudessa mitään oikeaa vastinetta, vaan ne ovat puhtaasti sarjakuvallisia merkkejä, joita Herkman kutsuu efekteiksi, Manninen taas merkinnöiksi. (Hänninen–Kemppinen 1994: 80; Manninen 1995: 38; Herkman 1998: 44.)

Efektit täydentävät sarjakuvan ensisijaisten merkkijärjestelmien eli kuvien ja tekstien merkityksiä. Herkmanin (1998: 44) mukaan *efekti* on osuva termi, koska efektit tulevat ymmärretyiksi ainoastaan sarjakuvan muun kuva- ja tekstiaineksen yhteydessä. (Herkman 1998: 44.)

Herkmanin mainitsemia efektejä ovat paitsi edellä esitellyt puhekuplat ja vauhtiviivat, myös erilaiset ”symboliset” merkit, joilla tavallisimmin ilmaistaan hahmojen mielenliikkeitä ja tunnetiloja. Tunnetuimpia efektejä ovat hehkulamppu tai kynttilä idean symbolina, kiertävät tähdet, visertävät linnut tai kumajavat kellot pökertyneisyyden symbolina ja mustat pilvet suuttumuksen merkinä. Muita tämän tyyllisiä efektejä ovat puuta sahaava saha nukkumisen symbolina, tähdet kivun merkinä ja kiroilun korvaavat koukerot, puukot, räjähdykset ja pääkallot. (Hänninen–Kemppinen 1994: 84–88; Herkman 1998: 46.) Omassa aineistossani hyvin yleinen efekti on nuotti laulamisen tai musiikin symbolina. Jokainen sarjakuvapiirtäjä voi varioida efektejä mielensä mukaan ja luoda niiden avulla omanlaistaan tunnelmaa sarjakuvaan (Herkman 1998: 46).

Vaikka tämä tutkimus onkin kielitieteellinen, tutkimusaineiston luonteen vuoksi kuvallinen sisältö on myös otettava huomioon. Kuvaruutu pystyy välittämään suuren määrän informaatiota kerralla, koska sen merkitysrooli on tyystin erilainen kuin sanalla. Mitä toisteisemmilta kuvat vaikuttavat, sen suurempi rooli pienillä muutoksilla ja nyansseilla on merkityksen muodostumisessa. (Kuusamo 1990: 208.)

3.3. Sarjakuvan historiaa

Yleisesti maailman ensimmäiseksi sarjakuvaksi lasketaan yhdysvaltalaisen Richard Felton Outcaultin Yellow Kid vuodelta 1896, vaikka sen esikoisasema onkin monin tavoin kyseenalainen (Heiskanen 1996: 4, 7–8). Yhtä hyvin ensimmäiseksi sarjakuvaksi voitaisiin laskea sveitsiläisen Rodolphe Töpfferin Histoire de monsieur Cryptogame eli Herra Koipeliini vuodelta 1830 (Tolvanen 1996). Vakuuttavia perusteluja löytyy myös sille, että ensimmäiset sarjakuvat olisi tehty jo 1400-luvun puolivälissä painokoneen keksimisen aikoihin (Römpötti 1996). Tulkittiinpa ensimmäiseksi sarjakuvaksi mikä tahansa, olennaista on, että Yellow Kid aloitti sarjakuvien uuden ajan. Yellow Kidiä seurasi lyhyessä ajassa lukuisia sarjakuviksi kiistatta laskettavia kuvakertomuksia. (Heiskanen 1996: 8.)

Ensimmäisenä suomalaisena sarjakuvana pidetään Ilmari Vainion sarjakuva-albumia Professori Itikaisen tutkimusretki vuodelta 1911 (Jokinen 2011b: 13–14). Sarjakuvien

suosio Suomessa kasvoi vuosikymmentä myöhemmin. 1920-lukua kutsutaan suomalaisen sarjakuvan kulta-ajaksi, koska silloin ilmestyi lukuisia sarjakuvia sisältäviä pilalehtiä, eivätkä ulkomaiset sarjakuvat vielä olleet suuremmin rantautuneet Suomeen. 1930-luvulla amerikkalainen vaikutus näkyi jo suomalaisessa sarjakuvatuotannossa: huumori sai väistyä vauhdin ja seikkailun tieltä. Ensimmäiset, pääosin ulkomaista sarjakuvaa sisältäneet sarjakuvalehdet alkoivat ilmestyä vuonna 1949. Kotimaiset sarjat joutuivat antamaan tilaa halvemmille ja kiinnostavamman tuntuisille ulkomaisille sarjakuville. Poikkeuksen tähän trendiin toivat kuitenkin näihin aikoihin ilmestymisensä aloittaneet Veikko Savolaisen Joonas ja Tove ja Lars Janssonin Mumintriolet. (Jokinen 2011: 20–26.)

Vielä vuonna 1956 sarjakuvia vastaan harkittiin lainsäädännöllisiä toimia. Silloin hallituksen asettama toimikunta totesi, että vaikka sarjakuvat yllyttävätkin yhteiskuntajärjestyksen vastaisiin toimiin ja ovat muutenkin moraalikäsitteitä höllentäviä, kiellot ja rajoitukset olisivat tehottomia keinoja. (Kaukoranta–Kemppinen 1982: 11.) Aina 1970-luvun alkuvuosiin saakka suomalainen sarjakuva saikin taistella asemastaan taiteena muiden taiteiden joukossa. Sarjakuvaa ei arvostettu erityisen korkealle muun muassa ulkomaalaisen massasarjakuvan suuren määrän ja kehnohon tason takia. (Lindman–Manninen–Krook 1992: 36.)

Menestyksekkäs sarjakuva-albumien julkaisu alkoi Suomessa 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Silloin julkaistiin eräitä ranskalaisen sarjakuvan tunnetuimpia edustajia. Myös 1960-luvulla Euroopassa syntynyt aikuisten sarjakuva saapui Suomeen 1970-luvulla muutaman albumin voimin. Niistä ei kuitenkaan tullut myyntimenestyksiä, ja aikuisten sarjakuvaa ostavien määräksi arvioitiin 1980-luvun alussa vain muutama sata. Sarjakuvien arvostuksen kannalta albumimarkkinoiden kehitys 1970-luvulla oli kuitenkin merkittävä. Sen myötä ilmestyi käsite laatusarjakuva vastakohtana kioskirjallisuudelle. (Kaukoranta & Kemppinen 1982: 244; Heikkinen 1991: 31.)

1970-luvun alussa monet tapahtumat nostivat sarjakuvien arvostusta: Vuonna 1970 järjestettiin Suomen ensimmäinen sarjakuvakilpailu. (Lindman–Manninen–Krook 1992: 36.) Vuotta myöhemmin pidettiin Suomen ensimmäinen kansainvälinen sarjakuvanäyttely, jonka yhteydessä perustettiin myös Suomen sarjakuvaseura ry (Bonsdorff 1991: 4–5). Vuodesta 1972 Suomen sarjakuvaseura ry on jakanut

arvostetuinta suomalaiselle sarjakuvantekijälle annettavaa palkintoa, Puupäähattua (Puupäät). Vuonna 1972 alkoi myös ilmestyä ensimmäinen varsinainen kotimainen sarjakuvalehti Sarjis. Siinä debytoivat useat tämän hetken tunnetuimmista suomalaisista sarjakuvantekijöistä. Uudet tekijät olivatkin tarpeen, sillä samoihin aikoihin vuosikymmeniä ilmestyneiden klassikkosarjojen Pekka Puupää, Rymy-Eetu ja Mumintrollet tekijät lopettivat sarjakuvauransa. Vaikka Sarjis-lehden maksamat tekijänpalkkiot olivat pieniä, lehden hinta oli silti tuntuvasti ulkomaalaista materiaalia julkaisevien sarjakuvalehtien hintaa korkeampi. Sarjis-lehti ehti ilmestyä vain pari vuotta ennen kuin se lakkautettiin. (Heikkinen 1991: 24, 31; Manninen 1995: 36.)

Suomalaisen sarjakuvan uusi tuleminen alkoi kunnolla aivan 1970-luvun lopulla. Punk- ja rock-aiheisten pienlehtien siivellä alkoi ilmestyä omakustannesarjakuvalehtiä. (Mäkinen 1990: 15, 21). Pienlehtien talouden turvaamiseksi eri puolilla Suomea perustettiin paikallisia sarjakuvaseuroja, koska tällaisen kulttuuriyhdistyksen oli mahdollista hakea apurahaa esimerkiksi kaupungilta (Manninen 2012: 46). Vain murto-osaa näistä omakustanteista ja sarjakuvaseurojen lehdistä julkaistiin edelleen 1990-luvun alussa (Heikkinen 1991: 27). Internetin yleistyminen karsi pienlehtiä entisestään. Sarjakuvaseurojen lehdistä ainoastaan Tampereen sarjakuvaseuran Sarjari (1981–) jatkaa edelleen ilmestymistään. (Richert 2011.)

1980-luvulla vuosittain julkaistujen sarjakuva-albumien määrä kasvoi, mutta selvästi hitaammin kuin kaunokirjallisuuden nimikemäärä kokonaisuudessaan (Heikkinen 1991: 32). 1990-luvulla sarjakuva-albumien vuosittainen julkaisumäärä jopa laski hieman (Fennica). Vuonna 1995 Suomen sarjakuvatarjonta ei Mannisen (1995: 24) mukaan vielä aivan vastannut muiden Pohjoismaiden tasoa. Nykyään tällaisia väitteitä ei kuule enää missään, koska Suomea pidetään yleisesti jo muiden Pohjoismaiden veroisena sarjakuvamaana. 2010-luvun alun sarjakuvien julkaisumäärät ovat yli kaksinkertaiset vuosituhannen vaihteen lukemiin verrattuna (Fennica). Aivan viime aikoina on tosin ollut merkkejä sarjakuvakustantamisen pienoisesta hiipumisesta (Römpötti 2014; Vuori 2014).

Suomessa on 2000-luvulla enemmän ammattimaisia sarjakuvantekijöitä kuin koskaan. Sanomalehdissä julkaistaan nykyään runsaasti suomalaisia sarjakuvia. Esimerkiksi Jussi ”Juba” Tuomolan Viivi ja Wagner -sarjakuva ilmestyi vuonna 2004 37 eri lehdessä ja

Ilkka Heilän B. Virtanen 35:ssä. (Hänninen 2004: 7.) Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuva sai alkunsa vuonna 2007 ja on nykyään jo ylivoimaisesti suosituin kotimainen sarjakuva painosmäärissä mitattuna (Römpötti 2014).

3.4. Jii Roikonen ja Jasso

Jii Roikonen¹ syntyi Juvalla vuonna 1970. Lapsuusaikansa hän asui maalla, eikä hänellä omien sanojensa mukaan ollut paljoa kavereita tai harrastusmahdollisuuksia. Tämä sai hänet aloittamaan piirtämisharrastuksen jo alle kouluikäisenä. (Jokipaltio 1992: 14.) Hänen ensimmäinen piirroksensa julkaistiin vuonna 1976 Juvan lehdessä. Vuonna 1983 hän voitti Joka Poika -lehden raittiusaiheisen sarjakuvakilpailun. (Kataisto 2004: 159.) Vuonna 1988 Juvan lehdessä alkoi ilmestyä Roikosen tekemä strippisarja, jota hän teki aina vuoteen 1991 saakka (Jokipaltio 1992: 16).

Varsinainen kipinä sarjakuvien tekemiseen syntyi varusmiespalvelun loppuaikoina, jolloin Roikonen piirteli sarjakuvia öisin omaksi huvikseen. Tätä hän jatkoi vielä armeijan jälkeenkin lehtipainossa työskentelyn ohessa. Näihin aikoihin ilmestyi omakustanteita käsittelevä Sarjainfon numero 66 (1/1990), jota luettuaan Roikonen innostui tekemään oman omakustanteen. (Jokipaltio 1992: 14–15.)

Syksyllä 1990 ilmestynyt Therapy (Roikonen 1990) sai vuoden viimeisessä Sarjainfo-lehdessä ylistysarvostelun. Arvostelussa todetaan muun muassa: ”Jos ostatte eläessänne yhden omakustanteen, olkoon se tämä!” (Hänninen 1990.) Ensimmäisen omakustanteen jälkeen Roikosen sarjakuvia julkaistiin lukuisissa eri sarjakuvaseurojen lehdissä ja muissa pienlehdissä (Jokipaltio 1992: 16).

Vuonna 1992 Roikonen julkaisi omakustanteina kaksi sarjakuvalehteä, joiden nimet olivat Mutapohja (Roikonen 1992a) ja Riddle (Roikonen 1992b). Nämä – kuten Roikosen myöhemmätkin omakustanteet, albumit ja kirjat – saivat ainakin pääosin positiivista arvostelua osakseen. Näistä Riddlessä Jasso esiintyi ensi kerran.

¹ Jii Roikonen on oikealta nimeltään Juha Roikonen, mutta käytän tässä tutkimuksessa hänen taiteilijanimeään, koska sillä nimellä hänet tunnetaan paremmin. Jokaisessa hänen sarjakuvajulkaisussaan tekijäksi mainitaan *Jii Roikonen*.

Vuosina 1991–1995 Jii Roikonen opiskeli Lahden muotoiluinstituutissa. Lopputyönään hän suunnitteli mallivalikoiman Jasso-tuotteita virvoitusjuomasta tyynyliinoihin. Vuodesta 1993 lähtien hän on toiminut vapaana freelance-sarjakuvapiirtäjänä ja kuvittajana. Hänen kuvitustaan on nähty kymmenien lehtien sivuilla sekä lukuisissa kirjoissa. Monien omien näyttelyiden lisäksi hän on osallistunut muutamiin Eurooppaakin kiertäneisiin näyttelyihin. (Kataisto 2004: 161, 163.) Vuonna 2005 Jii Roikonen voitti Puupäähatun, Suomen arvostetuimman sarjakuvapalkinnon (Hänninen 2005). Vuotta myöhemmin hän voitti Kirjailijaketu-palkinnon (Kirjailijaketut).

Jasso syntyi tekijän omien sanojen mukaan hetken mielijohteesta eräänä syksyisenä sunnuntaiaamuna 1992 (Hänninen–Roikonen 2002: 26.) Riddle-omakustanteesta (Roikonen 1992b) Jasso hyppäsi nopeasti Suomen suurimman sanomalehden, Helsingin Sanomien, sivuille, jossa sen strippejä nähtiin vuosina 1993–1995. Vaikka Jasso sai periaatteessa positiivista palautetta, huippusuositun sarjaa siitä ei Jussi ”Juba” Tuomolan Viivin ja Wagnerin tai Pertti Jarlan Fingerporin tapaan koskaan ole tullut. (Kataisto 2004: 161, 163.)

Helsingin Sanomien jälkeen Jasso jatkoi seikkailujaan lukuisissa eri lehdissä. Pisimpään se on ilmestynyt Lemmikki-lehdessä (2005–). Riddlen (Roikonen 1992b) jälkeen Jasso sai vielä kaksi omakustannetta vuosina 1993 ja 1995. Näiden lisäksi Jassolle on omistettu kevääseen 2014 mennessä kaikkiaan kaksitoista sarjakuvakirjaa tai -albumia, yksi aforismikirja ja yksi vieraskirja (ks. tarkemmin luku 4.1). Lisäksi vuonna 1997 Jassosta tehtiin animaatiosarja (Hänninen 2005).

Jii Roikonen perusti vuonna 1999 Jasso-glubin. Voiton ja menestyksen tavoittelun sijaan tämän noin 300-henkisen jäsenkerhon pyörittämisessä oli kyse enemmän puhtaasta hauskanpidosta (Hänninen 2005). Jäsenet saivat Jasson pikkulehtien (ks. tarkemmin luku 4.1) lisäksi pinssejä, postikortteja, tarroja jne. Vuonna 2007 ilmestyneen viimeisen Jasso-lehden jälkeen Jasso-Glubi on siirtynyt Facebookiin.

Jasso on absurdin huumorin sävyttämä sarjakuva. Se ei noudata arkielämästä tuttua logiikkaa, vaan siinä keittiökalusteet puhuvat, taikina huutaa kivusta, kun sitä leikataan, mikroaaltouuni valittaa migreeniään jne. Jasso-kissan paras kaveri Häntä on nimensä mukaisesti häntä, ja se on milloin kiinni, milloin irrallaan Jasson kehosta. Ensimmäisen

kerran Jasson lukijat näkivät hännän irtautuvan Jassosta ja puhuvan vuonna 1993 omakustanteessa Jasso iskee jälleen (Roikonen 1993). Ruumiinosien ja elottomien objektien personointi mahdollistaa idiomaattisten ja metaforisten sanojen ja sanontojen käyttämisen totuttua merkitystä konkreettisempaan. Tämä on nähtävissä esimerkiksi Jasso Purkissa -teoksen (JP) sivulla 20, kun taskulamppu selittää Jassolle: *batteri halusi lähtä [!] latautumaan.* (Lainauksen erikoista kirjoitusasua käsittelen luvussa 4.2.) Oletukseni on, että tämän kaltaista kielellistä leikittelyä esiintyisi aineistossa paljon.

Muissa Roikosen sarjakuvissa ei Zwark-klovnia lukuun ottamatta – joka sekin usein seikkailee Jasson kanssa samoissa sarjakuvissa – ole nimettyjä pysyviä hahmoja. Nämä sarjakuvat edustavat Jasson tapaan ”eräänlaista aisoissa pidettyä surrealismia” (Hänninen 2005). 1990-luvun puolivälin jälkeen Roikonen on piirtänyt vain satunnaisesti muita sarjakuvia kuin Jassoa.

4. TUTKIMUSAINEISTO

4.1. Aineiston esittely

Tutkimusaineistonani käytän kaikkia yhtätoista kustantajien kevääseen 2012 mennessä julkaisemaa Jasso-sarjakuva-albumia. Ne esitellään taulukossa 1.

Taulukossa 1 esiteltyjen yhdentoista albumin lisäksi Jii Roikonen on julkaissut kolme Jassosta kertovaa omakustannetta nimeltä Riddle (Roikonen 1992b), Jasso iskee jälleen (Roikonen 1993b) ja Jasso kaikilla mausteilla (Roikonen 1995). Näiden sisältämät sarjakuvat on julkaistu uudelleen albumissa Jasso ja Hännän kunnossapito (JHK). Vuonna 2006 ilmestynyt Jasson vierasgirja (Roikonen 2006) ei sisällä sarjakuvia lainkaan, joten siksi se ei sovellu aineslähteekseni. Jasson aamugirja – Ajatugsia aamu-unisille (Roikonen 2007) sisältää yhdestä kuvasta koostuvia pilakuvia, joiden laskeminen sarjakuviksi on kyseenalaista (ks. luku 3.1). Tästä syystä olen päättänyt jättää myös sen pois tutkimusaineistostani. Syksyllä 2012 ilmestyi Jasson 20-vuotisjuhlan kunniaksi teos Jasso – Häntää ei jätetä (Roikonen 2012). Koska olin

tuolloin jo aloittanut pro gradu -tutkielman teon, se ei myöskään ole mukana aineslähteissä.

TAULUKKO 1. Tutkielman aineslähteet. Sarake *käytetty lyhenne* kertoo lyhenteen, jolla teokseen tutkielmassa viitataan.

julkaisu- vuosi	albumi	käytetty lyhenne	julkaisija	sivumäärä
1993	Jasso rypee riemussa	JRR	Jalava	66
1995	Parasiittisarjat 1: Jasso – Kissan humppa	JKH	Hard & Pet	34
1996	Parasiittisarjat 3: Jasso ja kuumuikut	JKM	Hard & Pet	34
1996	Jasso ja Hännän kunnossapito	JHK	Hard & Pet	258
1997	Jasso-poggari 1: Mussakin tahdissa	JP1	Arktinen banaani	66
1997	Jasso 1: Ilman tuntua juhlassa	J1	Arktinen banaani	50
1998	Jasso on Super!	JOS	Arktinen banaani	50
2002	Jasso – Lemmen kissa	JLK	Arktinen banaani	160
2002	Jasso purkissa	JP	Tammi	82
2004	Jasso nurkissa	JN	Tammi	86
2006	Jasso ja hillitön hoitokoti	JHH	Egmont	50
			yht.	936

Lisäksi Jasso-glubi on julkaissut vuosina 1999–2001 kuusi Jasso-glub! -lehteä ja vuosina 2002–2007 kahdeksan Jasso-lehteä. Nämä ovat pääosin sisältäneet Jasso-sarjakuvia. Olen kelpuuttanut aineslähteikseni ainoastaan kirjakaupoissa yleisessä myynnissä olleet sarjakuva-albumit enkä siksi analysoi lehtien sisältämiä sarjakuvia. Jasso-glub! -lehdessä julkaistu pitkä tarina kuitenkin kuuluu aineslähteisiini, sillä se on uudelleenjulkaistu täydennettynä albumissa Jasso ja hillitön hoitokoti (JHH) (ks. myös taulukko 2).

Jasso-albumien muoto ja koko vaihtelevat suuresti. Suurin albumi on sivukooltaan A4, pienimmät taas ovat A6-kokoisia pokkareita. Sivumäärät vaihtelevat 34:stä 258:aan. Samaten vaihtelee suuresti sarjakuvaruutujen sivukohtainen määrä. Pokkareissa jokainen ruutu on kokonaisen sivun kokoinen, kun taas toisissa albumeissa voi samalla sivulla olla toistakymmentä kuvaa. Sarjakuvien pituudet vaihtelevat rivin pituisista stripeistä kokonaisen albumin mittaisiin tarinoihin. Tehdäkseni selkeän rajauksen olen laskenut sarjakuviksi myös kaikki tutkimusaineistostani löytyvät yksittäiset puhekuplia sisältävät kuvat, joissa on kuvattuna Jasso tai Häntä.

Yhteensä aineistossani on sivuja 936. Kaikki sivut eivät kuitenkaan sisällä sarjakuvia. Mukana on myös kansia, sisällysluetteloita ja nimikkosivuja (61 s.), erilaisia infosivuja (13 s.), puuhasivuja (9 s.) ja kirjepalstoja (6 s.). Tämän lisäksi aineistossa on yhteensä 26 sivua täysin sanattomia sarjoja, jotka eivät luonnollisesti voi sisältää laisinkaan kielellistä leikittelyä. Mielestäni Jii Roikosen sarjakuvien kuvallinen ilmaisu olisi tosin kokonaan oman tutkielman arvoinen.

Jasso-sarjakuvien lisäksi albumissa Jasso ja Hännän kunnossapito (JHK) on 36-sivuinen Zwark-klovnin sooloseikkailu ja albumissa Jasso on Super! (JOS) kaksi sivun pituista tarinaa, joissa seikkailee tekijä Jii Roikonen itse. Näitä en analysoi, koska tarkoitukseni on tutkia ainoastaan Jasso-sarjakuvia. Sarjakuvat, joissa Jasson ohella seikkailee myös Zwark-klovni tai Jii, ovat kuitenkin mukana aineistossani.

Näin ollen analysoitavassa aineistossani on sarjakuvia yhteensä 819 sivua. Päätin ottaa näinkin suuren aineiston löytääkseni mahdollisimman kattavasti Jii Roikosen sarjakuvassaan käyttämien kielellisten leikittelyjen koko skaalan.

Tutkimani albumit on siis julkaistu vuosien 1993 ja 2006 välisenä aikana. Niiden sisältämät sarjakuvat taas on tehty vuosina 1992–2006. Suuri osa sarjakuvista on aiemmin julkaistu jossain muualla. Julkaisupaikkoja ja -aikoja on eritelty taulukossa 2.

Julkaisupaikka vaikuttaa luonnollisesti sarjakuvatarinoiden pituuteen. Sanoma- ja aikakauslehdissä alun perin julkaistut sarjakuvat ovat kaikki joko (arki)strippejä tai sunnuntaisarjoja (ks. määritelmistä tarkemmin luku 3.1), kun pidemmät tarinat taas on poikkeuksetta julkaistu suoraan sarjakuva-albumeissa tai -lehdissä. Tämä ei kuitenkaan tunnu suuremmin vaikuttavan käytettyihin kielellisen leikittelyn keinoihin. Sen sijaan se vaikuttaa selvästi kielellisen leikittelyn rooliin: lyhyissä jutuissa kielileikkien tarkoituksena on lähinnä lukijan viihdyttäminen, kun pitkissä tarinoissa lisäksi monet olennaiset juonenkäänneet pohjautuvat kielileikkeihin.

TAULUKKO 2. Aineslähteenä käytettyjen Jasso-sarjakuvien alkuperäiset julkaisupaikat ja -ajat. Albumista, jossa sarjakuvat on uudelleenjulkaistu, on annettu myös sivunumerot, mikäli ne on mainittu sarjakuva-albumissa.

Alkuperäinen julkaisupaikka	julk.vuosi	albumi	sivut
Ahokujan Uutiset	2006	JHH	
Down by the Laituri -tapahtuman nettisivut	2002	JN	22
Enter-lehti	2000–2002	JP	29–58
	2002–2004	JN	10–13, 22–23, 33–45, 48–56, 65–71, 79
Helsingin Sanomat	1993–1995	JRR	3–14, 36–54
		J1	3–46
Helsinki.net -lehti	1999–2000	JP	17–26, 61–69
Ilta-Sanomat	1998	JOS	
	1999	JP	70
	2004	JN	15, 73
Jasso-glub! -lehti	1999–2001	JLK	4–89
Jasso iskee jälleen -omakustanne	1993	JHK	117–153
Jasso kaikilla mausteilla -omakustanne	1995	JHK	55–82, 155–182
Johnny Kniga kertoo -lehti	2003–2004	JN	26, 60, 74
Lemmikki-lehti	2005–2006	JHH	
Matkaan-lehti	2003	JN	18, 21, 47
Riddle -omakustanne	1992	JHK	6–53
Suuri Kurpitsa esittää 1: Kinkkubingo	1993	JHK	84–115
Uusi Lahti -lehti	1999	JP	70

4.2. Aineiston käsittelystä ja luokittelusta

Jasso-sarjakuvassa on osa kirjaimista kirjoitettu pien- ja osa suuraakkosin. Yleensä *a, i, m, n* ja *ä* ovat pienaakkosilla, kun taas *b, d, e, g, h, k, l, p, r, t* ja *y* ovat suuraakkosilla eli versaalilla. Sarjakuvassa pienet ja isot kirjaimet ovat pääsääntöisesti samankokoisia. Olen pyrkinyt jäljittelemään tätä esimerkeissäni kirjoittamalla isot kirjaimet kapiteelilla. Näin olen kirjoittanut myös kirjaimet, jotka näyttävät aina samalta (*o, s, u* jne.). Kohdissa, joissa kirjainkoot selvästi eroavat toisistaan, olen kuitenkin kirjoittanut suuret kirjaimet versaalilla. Kun viittaa esimerkkien sanoihin tekstissä, kirjoitan sanat pien- ja suuraakkosin suomen kielen kirjoitussääntöjen mukaisella tavalla. Kirjoitustavassa ei ole havaittavissa suuria albumikohtaisia eroja. Esimerkkien kirjoitusasu näyttää siis kutakuinkin seuraavanlaiselta: JASSO, KYLLÄ sinUn PITÄISI JO NOUSTA YLÖS. (JN: 8).

Muutamissa kohdissa aineistoa on käytetty tekstauksen sijaan kaunokirjoitusta. Nämä kohdat olen esimerkeissä kirjoittanut itsekin kaunokirjoituksella. Vastaavasti aineiston muutamit lihavoidut kohdat olen kirjoittanut lihavoidulla fontilla.

Toinen erikoinen seikka sarjakuvan kirjoitusasussa on, että usein *t* on korvattu *d*:llä, *k* *g*:llä, *p* *b*:llä ja joskus myös *s* *z*:lla ja *v* *w*:lla (myös päinvastainen kirjainten korvaaminen on mahdollista). Tämän lisäksi myös kirjainyhtymä *ts* on mahdollisesti korvattu *z*:lla, *ks* *x*:llä (tai toisinpäin), *ck* *k*:lla ja *hv* *ff*:llä. Kirjaimien korvaaminen ei ole lainkaan yhtä systemaattista kuin pienten ja suurten kirjainten jako. Molemmilla voi kuitenkin nähdä saman funktion: sarjakuvan absurdin tunnelman kasvattamisen. Vaikka näitäkin voidaan pitää kielellisen leikittelyn keinoina, en kiinnitä niihin analyysissäni vastaisuudessa huomiota, koska katson muiden leikittelykeinojen olevan näitä suhteellisen mekaanisia tai sattumanvaraisia keinoja mielenkiintoisempia.

Esimerkeissä erotan puhekuplien välisen rajan /-merkillä ja ruutujen välisen //-merkillä. Luonnollisesti kun puhuja vaihtuu, myös puhekupla vaihtuu, joten tätä en erikseen merkitse näkyviin. Aineistossa esiintyvät muutamit kirjoitusvirheet virheellistä välimerkkien käyttöä lukuun ottamatta olen merkinnyt [!]-symbolilla. Sarjakuvan litterointia hankaloittaa se, etteivät kielen ainekset ole ainoita leikittelyn aineksia, vaan myös kuvalla on usein suuri merkitys tulkintaan. Tämän vuoksi olen tarpeen tullen selventänyt sarjakuvan tapahtumia omilla kommentteillani. Nämä olen kirjoittanut hakasulkeisiin. Esimerkkien eteen olen lisäksi kirjoittanut, kuka tai mikä milloinkin puhuu. Yleisimmät puhujat eli Jasson ja Hännän olen lyhentänyt kirjaimiksi *J* ja *H*. Jos puhujan nimi ei selviä suoraan sarjakuvasta, olen itse nimennyt puhujan parhaani mukaan.

Joskus samaiseen kielelliseen leikittelyyn liittyvät puhekuplat sijaitsevat usean ruudun päässä toisistaan. Tällöin olen jättänyt väliin jäävät, kyseisen leikittelyn kannalta epäolennaiset puheenvuorot merkitsemättä esimerkkiini sekä säästääkseni tilaa että selkeyttääkseni käsittelyä. Replikkien poisjättäminen on merkitty kahdella pitkällä viivalla.

Aineistoni jaottelussa olen ottanut ennen kaikkea mallia Seppälän (2005) ja Virtasen (2001) pro gradu -töistä. Heidän töistään on myös idea, että käsittelen teoriaa aineiston analysoinnin yhteydessä. Vaikka nämä kaksi tutkielmaa helpottavatkin suuresti analysointityötäni, aineistoni jaottelu ei silti ole ongelmaton. Aineistostani löytyy paljon hyvin erityislaatuista kielellistä leikittelyä, jota on mahdotonta laittaa Seppälän (2005) ja Virtasen (2001) luomiin kategorioihin – ainakaan tekemättä suurta vääryyttä itse kielileikeille. Tämän vuoksi ennen kaikkea muunteluun perustuvia leikittelyjä esittelevä luku poikkeaa aika lailla Seppälän (2005) vastaavasta. Tästäkään huolimatta ei kaikkia yksittäisiä ja hyvin marginaalisia leikittelykeinoja tunnu pystyvän jaottelemaan oikein mitenkään. Niitä esittelen erikseen luvussa 7.

Omalaatuisen ryhmän muodostavat propreihin eli erisnimiin liittyvät kielelliset leikittelyt. Koska esittelen leikittelyn keinoja keino kerrallaan, erisnimillä leikittelyn yhtenäinen käsittely on mahdotonta. Tämän vuoksi propreilla leikittelyä esitellään erikseen useassa tutkielman luvussa.

Ongelmia syntyy paikoitellen jo kielellisen leikittelyn tunnistamisvaiheessa. Postilaatikosta kuuluvaa kolinaa on JP:n sivulla 17 kuvattu äänitehosteilla *GRUMB!* *GEBLER!*, joita voi tässä esiintymisympäristössä pitää hieman erikoisina. Näistä ensimmäisen voisikin ajatella samalla viittaukseksi Robert Crumbiin, yhteen kaikkien aikojen kuuluisimmista underground-sarjakuvantekijöistä (Hänninen 2006a: 92). Etsintöjenkään jälkeen *GEBLER!* ei kuitenkaan tunnu voivan viitata mihinkään muuhun kuin kuuluisaan, 1500- ja 1600-luvun vaihteessa eläneeseen luonnontieteilijä Johannes Kepleriin. Tätä voinee pitää (puun)lehtien tilaamista käsittelevässä sunnuntaisarjassa vähintään outona.

Toisaalta voidaan joskus päätyä varsin erikoislaatuiseen tilanteeseen, jossa tietyn tekstin kohdan voi lähes kiistatta tunnistaa kielelliseksi leikittelyksi, mutta siitä huolimatta sitä on hankaluuksia ymmärtää. Näin on esimerkiksi JLK:n sivulla 98. Jasso on yllättäen kuollut ja päätynyt taivaaseen:

(1) Pyjama-asuinen mies: OLET TILASTOJEN MUKAAN KÄYTTÄNYT JUURI
YHDEKSÄNNEN ELI VIIMÖSEN HENKESI, JOTEN SE ON SITTEEN SITÄ MYÖTEN
PASTA.

J: BASTA? /MISSÄ? MIZÄ? JOHAN TÄSSÄ VATSA GURNIIKIN!

SAVUKALAPASTA ON AINA KIN ZUOSIKKINI – MI GSEI RUM PANIKIN! (JLK: 98)

Kuulemiani sanontatapoja ovat ainakin: *Se on sitten sitä myöten selvä / valmis / mennyt / sovittu*. Mitään *pasta*-sanan kanssa joko äänteellisesti tai semanttisesti läheistä sanaa en kuitenkaan ole koskaan kuullut käytettävän kyseisessä kontekstissa – enkä etsintöjen jälkeenkään sellaista löytänyt. Selvästi kuitenkin kysymys on jonkinlaisesta kielellisestä leikittelystä, koska kyseinen lause tuollaisenaan ei ole kovin järkevä. Leikittelyä vielä eittämättä jatketaan Jasson kommentissa, jossa hän ymmärtää sanan ruokaan viittaavaksi, missä merkityksessä *pasta* lieneekin kaikille tuttu.

Lopulta kuitenkin vieraita kieliä tutkimalla selviää, että italian *basta* yksinään tarkoittaa huudahdusta *Riittää!*, mutta sanapari *punto e basta* merkitsee *sillä selvä* (MOT Gummerus Suomi-italia-suomi-perussanakirja 1.0a). Kun tähän vielä yhdistetään Jasso-sarjakuvalle tyypilliset kirjainmuutokset, saadaan viimein luotua yhteys – joskin varsin hatara – sanoille *pasta* ja *selvä* kontekstissa *Se on sitten sitä myöten* ____.

Muutamaa kuukautta myöhemmin sain ruotsinopettajaksi valmistuneelta ystävältäni lisävalaistusta leikittelyyn. Hänen mukaansa ruotsin arkikielessä *Det är basta* tarkoittaa *Sillä selvä!*. Sanakirjat antavat vahvistusta ystäväni tiedolle: *basta* merkitsee arkipuheessa *sillä siisti* (MOT Ruotsi 3.1) ja *Därmed basta!* tarkoittaa *Sillä selvä!* (Gummeruksen suomi ruotsi suomi sanakirja). Näin saadaan aikaiseksi toinen, maantieteellisesti läheisempi tulkinta sanaleikille.

Tästä innostuneena jatkoin leikittelyn selvittelyä myös muiden kielten sanakirjojen avulla. Samantyyllisiä vastineita löytyy ainakin saksasta (MOT saksa 2.0), tanskasta (MOT Finnlectura Tanskalais-suomalainen sanakirja 1.0a), hollannista (MOT Suomi-hollanti-suomi-sanakirja 1.0), portugalista (MOT Suomi-portugali-suomi-sanakirja 2.0), ja espanjasta (MOT GlobalDix 4.0).

Leikittelyn ymmärtämistä ei helpota se, että suurimmassa osassa sanakirjoja ilmaus on merkitty arkiseksi. Lisäksi monissa kielissä sana on itse asiassa verbi 'riittää!', mikä on

jo varsin kaukana merkityksestä 'sillä selvä'. Loppujen lopuksi on mahdotonta sanoa, minkä kielen mallin mukaisesti tämä vaikeaselkoinen leikittely on muodostettu.

Myöskään esimerkin toinen kielellinen leikittely aivan katkelman lopussa ei aukea ilman kielen ulkopuolista tietoa. Lukijan tulee tietää, että sekä *Suosikki* että *Rumba* ovat musiikkiin erikoistuneita lehtiä. Tämentyylisiä kielellisiä leikittelyjä esittelen lisää luvun 5.1.1 päätteeksi esimerkkeinä 11 ja 12.

Osa kielellisistä leikittelyistä voi olla sellaisia, ettei niiden lopullinen motivaatio selviä pitkällisenkään etsiskelyn ja pohdiskelun jälkeen. Tällainen on esimerkiksi:

(2) Katosta tippuvasta nesteestä tuleva ääni: KUPLinaa! LaUKaa! VanTaa! //
PaRKano! (JLK: 87–88)

Ensimmäinen sana viittaa selvästi siihen, että katosta tippuilevasta nesteestä tulee kuplintaa muistuttava ääni. Jälkimmäiset taas ovat suomalaisten paikkakuntien nimiä. Mikä oikein on yhteys näiden välillä? Edes ”jassomaisin” kirjainmuutoksin sanasta *kuplinaa* ei saa suomalaista paikkakuntaa. Kunnan nimeä *Laukaa* taas on vaikea tulkita ääntä kuvaavaksi. Tämän leikittelyn idea jäänee minulta lopullisesti selvittämättä.

Usein samainen kohta sisältää erityyppisiä kielellisiä leikittelyjä, jolloin ongelmaksi muodostuu, missä luvussa niitä tulisi esitellä. Olen pyrkinyt ratkaisemaan tämän niin, että käsittelen tällaisia tapauksia mahdollisuuksien mukaan vasta siinä vaiheessa, kun viimeinen esimerkin monista leikittelykeinoista on käsittelyssä. Pyrin siis tutkielmani alkupuolella valitsemaan lukuisista esimerkkivaihtoehdoista esiteltäväksi vain sellaisia, joissa ei leikitellä muilla kuin siihen mennessä esitellyillä leikittelykeinoilla.

Kaikkiaan kirjasin aineistosta noin 800 kohtaa, joissa kielellistä leikittelyä esiintyy. Täysin kattavaksi kyseistä listaa ei ole edes tarkoitettu, vaan esimerkiksi alku- ja loppusointuisuutta esiintyy aineistossa useammin kuin vain listatut esiintymät. Tarkoituksenani ei niinkään ole antaa tarkkoja prosenttilukuja eri kielellisten leikittelyjen suhteellisista määristä (jos se ylipäätään olisi mahdollista, ks. luku 2.1) kuin esitellä, millaista kielellistä leikittelyä Jasso-sarjakuvassa esiintyy. Tästä huolimatta otan kunkin kielellisen leikittelykeinoon kohdalla kantaa, onko kyseessä suhteellisen yleinen vai marginaalinen keino.

5. MERKITYKSELLÄ LEIKITTELY JASSO-SARJAKUVASSA

5.1. Leksikaalinen monitulkintaisuus

Sana on leksikaalisesti monitulkintainen, kun sen ulkoasu mahdollistaa (vähintään) kaksi eri tulkintaa (Laalo 1990: 11–12). Yleensä eri kielimuodot – kuten murteet ja slangit – ohjaavat tulkintaa oikeaan suuntaan. Myös aihepiiri voi vähentää väärintulkinnan mahdollisuuksia, jos tietyn aihepiirin sisällä sanaa voidaan käyttää vain yhdessä merkityksessä. Viime kädessä lauseyhteys lopullisesti valikoi oikean tulkinnan ja karsii väärät. (Larjavaara 2007: 109–111.) Näin ollen lukija ei useimmiten edes huomaa, että sanalla voisi olla useita merkityksiä. Poikkeuksena ovat kuitenkin kielileikit, joissa sanan esiintymisympäristö on muokattu sellaiseksi, että sanan monet eri merkitykset tulevat kysymykseen (Laalo 1990: 13).

Leksikaalisessa monitulkintaisuudessa voidaan erottaa **polysemia** ja **homonymia**. Polysemiassa yhdellä ja samalla sanalla on useita toisistaan enemmän tai vähemmän poikkeavia merkityksiä, jotka kuitenkin liittyvät yhteen. Homonymiassa taas on kyse sanoista, joiden merkityksillä ei samasta ulkoasusta huolimatta ole välitöntä yhteyttä toisiinsa eikä myöskään yhteistä lähtökohtaa. (Kangasniemi 1997: 44, 53.)

Vaikka usein ei tuota ongelmia lajitella tapauksia homonyymiin ja polyseemiin, niiden välillä ei vallitse selvää kahtiajakoa, vaan aste-ero (Laalo 1989: 227; Larjavaara 2007: 122). Jaottelun apuna voidaan kuitenkin käyttää erilaisia kriteereitä, joita Laalo (1989: 225) esittelee kolme:

Ensinnäkin jaottelussa voidaan käyttää hyväksi etymologiakriteeriä. Sanat, joilla on eri etymologiat, ovat homonyymejä keskenään, ja sanat, jotka ovat etymologisesti samoja, ovat polyseemisiä. Tämän kriteerin yhtenä ongelmana tosin on, ettei läheskään kaikkien sanojen alkuperää tunneta. Toinen ongelma on, ettei ole yksimielisyyttä siitä, kuinka kauas historiaan voidaan mennä yhteistä kantasanaa etsittäessä. Jos sana on ensin lainattu kieleen toisesta kielestä suoraan ja myöhemmin kolmannen kielen kautta, onko

samanasuisilla sanoilla sama etymologia vai ei? Onneksi jälkimmäisen kaltaiset ongelmat ovat kuitenkin melko harvinaisia. (Laalo 1989: 225–226.)

Toinen mahdollisuus on tukeutua intuitiokriteeriin. Jako homonyymisiin ja polyseemisiin sanoihin perustuu tällöin kielenpuhujien intuitioon. (Laalo 1989: 227.) Voidaan tosin kysyä, onko kaikilla kielenpuhujilla samanlainen intuitio. Laalon (1989: 227) mukaan intuitio ei kuitenkaan aina vastaa etymologiakriteerillä saatuja tuloksia, jolloin voidaan paikoitellen päätyä jopa ristiriitaisiin tuloksiin. Ristiriitaisuus on tosin ongelma ainoastaan, kun halutaan päästä täydelliseen jaotteluun, jossa harmaata aluetta ei sallita (Laalo 1989: 227). Tällaiseen kahtiajakoon on kuitenkin mahdotonta päästä tutkittaessa luonnollista kieltä, sillä juuri rajatapausten olemassaolo on osoitus kielen muuttumisesta: kun merkitysvivahteet etäännyvät tarpeeksi toisistaan, polyseeminen tapaus muuttuu homonyymiseksi (Laalo 1990: 27).

Kolmas kriteeri on edeltäjistään poiketen täysin objektiivinen. Taivutuskriteerin mukaan erilainen taivutus osoittaa sanat kiistatta homonyymisiksi. (Laalo 1989: 227.) Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *tavata* : *tapaan* ja *tavata* : *tavaan*, joilla leikitellään myös aineistossani:

(3) J [komerostaan löytämälleen tietokoneelle]: Siitä On aikaa KUN Viimeksi
TaVaTTiin!

H: OSaSin KYLLä LUKEaKin! (JN: 53)

Sana *tavata* : *tapaan* tarkoittaa 'tavoittaa, kohdata' (KS), missä merkityksessä Jasson lausahdus ensisijaisesti on ymmärrettävissä. Kun Häntä tämän jälkeen alkaa kertoa lukemisen osaamisestaan, hän on ymmärtänyt Jasson puhuvan sanojen lukemisesta tavu kerrallaan eli käyttäneen sanaa *tavata* : *tavaan* (KS).

Polysemiaan tai homonymiaan perustuva leikittely vaatii siis leikittelijältä nokkeluutta, jotta hän onnistuisi muovaamaan tekstiympäristön sellaiseksi, että se tukisi sanan useita eri merkityksiä samanaikaisesti. Tästä huolimatta leksikaalinen monitulkintaisuus näyttäisi varsin helpolta ja suositulta kielellisen leikittelyn keinolta ainakin oman aineistoni perusteella. Noin 800 kirjaamastani tapauksesta yli 160:ssä on kyse leksikaalisesta monitulkintaisuudesta.

Ongelmistaan huolimatta kriteerit siis useimmiten lankeavat vaikeuksista yhteen. Näin on myös aineistossani. Muutamia hankalampia kohtia siitä kuitenkin löytyy. Tällainen on esimerkiksi kohta, jossa Jasso on juuri tapellut voittoisasti suurta poliisijoukkoa vastaan:

(4) [tekstilaatikon teksti]: USVan LaSKETTUA viiTEEN: (JHK: 145)

Esimerkiksi Kangasniemen (1997: 52) mukaan on kyseenalaista, ovatko *laskea* merkityksessä 'siirtää tai siirtyä alaspäin' ja merkityksessä 'tehdä aritmeettinen toimitus' kaksi eri sanaa vai saman sanan eri merkityksiä¹. Sarjakuvan tapahtumat mahdollistavat tässä tapauksessa ainoastaan ensimmäisen merkitystulkinnan, mutta lauseen hieman väkinäinen jatkaminen sanalla *viiteen* aktivoi myös toisen tulkintamahdollisuuden. Sanan *laskea* monitulkintaisuudella leikitellään kaikkiaan kahdessa aineiston kohdassa.

Myös seuraavasta tapauksesta on mielestäni vaikeaa sanoa, onko kyseessä polysemia vai homonymia. Siinä leikitellään *uupua*-sanan kahdella eri merkityksellä, jotka ovat varsin kaukana toisistaan. Sanalla *uupua* on merkitykset 'olla vailla tai ilman, puuttua' ja 'väsyä' (KS).

(5) H [tuijottaa tyhjää juomalasia]: EnTä UUPUVan MEHUN arVOiTUS!
Mehupurkki: minUSTA TUNTUU ETTEn KOSKaan Riitä, Ja... (JN: 37)

Koska Häntä tuijottaa puhuessaan tyhjää juomalasia, sanan merkitys 'puuttua' aktivoituu. Omaa riittämättömydentunnettaan voivotteleva mehupurkki viittaa kuitenkin siihen, että mehu voisi olla myös väsynyt ja allapäin, jolloin myös toinen tulkinta on mahdollinen. Leikittely on sinänsä erikoinen, että siinä ei leikittelyn loppupuolella aktivoituva toinen merkitys syrjäytäkään kokonaan ensimmäistä tulkintaa, vaan tulkintavaihtoehdot esiintyvät lopussa rinnakkain. Tämän mahdollistaa verbin *riittää* polyseemisuus: Jos mehua puuttuu Hännän lasista, sitä ei ole riittänyt Hännälle eli toisin sanoen sitä ei ole ollut tarpeeksi (KS). Yhtä hyvin mehupurkki voi kuitenkin valittaa sitä, ettei tunne 'vastaavansa vaatimuksia tms.', mikä on *riittää*-sanan toinen merkitys (KS).

¹ Laalo (1990: 26) sen sijaan pitää *laskea*-sanaa yksiselitteisen polyseemisena.

Tähän väliin on syytä huomauttaa, että esimerkiksi sana *tuima* ei ole homonyyminen eikä polyseeminen. Suomen länsimurteissa sana merkitsee 'väkevää' ja itämurteissa 'suolaista'. Nämä merkitykset ovat niin kaukana toisistaan, ettei kyseessä voi olla polysemia. Homonyymisuus taas edellyttäisi, että löytyisi sellainen kielimuoto, jossa sanaa käytettäisiin kummallakin tavalla. Tällaista kielen varieteettia kuitenkin tuskin on. (Larjavaara 2007: 108.)

5.1.1. Polysemia

Sana on polyseeminen, kun sillä on toisiinsa liittyviä merkityksiä. Sanoja on toisin sanoen ajan myötä alettu käyttää monipuolisesti. (Laalo 1989: 220.) Seuraavaksi esittelen muutaman esimerkin polysemiatapauksista:

(6) Kotilo [rannalla]: mä SURFFaan, HUUDan, mEiLaan, (JP: 21)

Surffata-sanalla on merkitykset 'purjelautailla' ja 'lainelautailla' sekä kuvaannollinen merkitys 'käyttää tietoverkkoa siirtyen sen osasta toiseen linkkien avulla' (KS). Koska puhujana tässä tapauksessa on rannalla oleva kotilo, aktivoituu kaksi ensin mainittua tulkintaa. *Surffata* on kuitenkin rinnastettu sähköpostin lähettämistä tarkoittavan *meilata*-sanan (KS) kanssa, jolloin myös kuvaannollinen tulkinta on mahdollinen.

(7) Kala [kuussa]: äRSYTTäviä maaLaisia! (JKM: 18)

Esimerkissä *maalainen* saa hyvin erilaisen merkityksen kuin yleensä, kun puhujana onkin kuussa asusteleva kala. Yleensä *maalaisilla* viitataan 'maaseudun asukkaisiin' (KS) eikä 'maapallon asukkaisiin', kuten esimerkissä. Sanan perusmerkitys 'maaseudun asukas' on niin vahva, että sekin aktivoituu, vaikka konteksti tässä tilanteessa tukee ainoastaan jälkimmäistä merkitystä.

(8) J: HÖH! EiLEn POimimani SiniVUOKKO OLiKin POLiisi! (JP: 37)

Esimerkissä 8 polyseemisena sanana toimii *sinivuokko*, joka on yleiskielessä kukan nimi (KS) ja slangissa leikillinen nimitys poliisille (Paunonen 2000). Poimimisesta

puhuminen (ja kuva) tuo mieleen kasvin, mutta lauseen loppuosa paljastaa loogisimman tulkinnan vääräksi.

Seuraavassa esimerkissä Jasso-kissa saapuu paikalle käyttämällä kirahvin kaulaa portaina, johon monsieur Scosco reagoi erikoisella tavalla (ks. myös esimerkit 49 ja 169).

- (9) Monsieur Scosco: nO MUTTA! OnPaS KiSSaLLa KiRaHVi! HämmEnnYn! / -- //
 J: OHO! miTäs Täällä OiKEin TaPaHTUU?!
 Monsieur Scosco [epämääräiseksi kasaksi muuntuneena]: URGLE!
 H: SOSCHO HämmEnTYi TULOStaSi niin SEKaiSin, ETtä mEinaa
 PaLaa POHJaAn. / TäYTYy VäLiLLä HämmEnTää LiSää. (JLK: 33–34)

Sanalla *hämmentyä* on kaksi eri merkitystä: se voi tarkoittaa joko 'hämäntyä, häkeltyä, mennä hämilleen' tai 'tulla hämmennetyksi' (esimerkiksi *Kun seos on hämmentynyt, se kaadetaan muottiin*) (KS). Aluksi lukija tulkitsee monsieur Scoscon lausahduksen reaali maailman johdosta ensimmäisen merkityksen mukaisesti. Sivua kääntämällä kuitenkin selviää, että Jasson vinksahtaneessa todellisuudessa jälkimmäinen merkitys on oikea.

Seuraavaksi saamme tutustua, mikä on Jasson vastaus Zwark-klovnin syytöksiin asunnon huonosta kunnosta:

- (10) J: Ei OLE ViKani! OLEnHan anTanUT TaPETEiLLEKin HiLSESamPPOOTa [!]Ja.....
 (JKM: 3)

Esimerkki 10 poikkeaa osittain aiemmista, koska siinä leikittely kohdistuu yhdyssanaan. Tällä kertaa ei leikitellä kuitenkaan yhdyssanan osien välisellä suhteella – kuten idiomaattisten ilmausten monitulkintaisuuden alla esiteltävissä yhdyssanoissa – vaan yhdyssanan määräiteosan polyseemisuudella. Yleensä *hilsesampoolla* viitataan sampooseen, joka ehkäisee 'ihon pinnasta irtautuneen orvaskeden hiutalemaisesta' kuivuneen pintasolukon' muodostumista eikä 'muun hiutaleina irtoavan pintakerroksen' (KS) lohkeilemista, kuten esimerkiksi maalin. Mutta kuten todettua, Jasson leikittelevässä maailmassa epäkonventionaalisin tulkinta on usein oikea.

Aineistosta löytyy ainoastaan kolme tapausta, joissa polysemiolla leikittely kohdistuu yhdyssanan määrite- tai perusosaan. Kaikissa muissa noin 90 kirjaamassani polysemitapauksessa leikitellään yksittäisillä sanoilla.

Erikoinen tutkimusaineiston ilmiö on saman sanan käyttäminen proprina ja appellatiivina. Tämä lienee lähinnä laskettavissa polysemian alaan, vaikkakin proprin ja appellatiivin tehtävät eroavat suuresti toisistaan. **Proprilla eli erisnimellä** on identifioiva tehtävä. Propri ei varsinaisesti kerro kohteestaan mitään muuta kuin sen nimen. Siitä ei vielä selviä, onko kyseessä ihminen, laiva, koira tai joku muu. Sen tehtävä onkin erottaa yksilö muista samaan ryhmään kuuluvista. **Appellatiivit eli yleisnimet** sen sijaan ilmaisevat lajin, olion tms. kategorian tai luokan. (ISK: 549.) Joka tapauksessa yleisnimen kanssa samanasuinen sukunimi lienee kiistatta samaa perua. Seuraavan kaltaisia tapauksia löytyy aineistosta muutama:

(11) J: no MUTTA! mitä OnKaan TUOLLa KaTaISTOSTa [!] OiKEaan! HUU!
Kuusi: ai meKÖ? / no KUUSiSTO: PEKka KUUSiSTO! (JLK: 57)

(12) Pamppu [poliisille]: OLET sähköinEn. // vIRTanEn. (JP: 37)

Esimerkki 12 poikkeaa hieman edellisestä, sillä mm. 'sähkövirtaa' (KS) tarkoittavaan sanaan *virta* ei yleensä liitetä deminutiivipäätettä *-nen*. Joka tapauksessa tämä mahdollistaa kielellisen ajatusleikin, että poliisi Virtanen olisi sähköinen. Propreilla leikiteltiin jo aiemmin esimerkissä 1. Siinä tosin ei leikitelty sukunimillä vaan musiikkilehtien nimillä.

5.1.2. Homonymia

Homonymiassa kahdella sanalla ei ulkoisesta samanlaisuudestaan huolimatta ole merkitysyhteyttä. Tällainen tilanne on voinut syntyä esimerkiksi, kun lainateitse on kieleen päätynyt toisen sanan kanssa samanasuinen sana tai kun kielen äännekehityksen seurauksena kielen kaksi sanaa ovat muodostuneet samanlaisiksi. Tällaiset sanat voivat kuitenkin erota taivutuksen kannalta toisistaan. (Laalo 1989: 220, 225.)

Sanaleikeille on tyypillistä, että ne kerääntyvät tiettyjen aiheiden ympärille (Aarikka-Stenroos 1995: 24). G. B. Milner (1972: 22–23) esittelee tällaisina ns. attraktiokeskuksina mm. seksuaalisuuden, imetyksen, alastomuuden, vessahuumorin ja tietyt kuoleman aspektit. Vilenius (2010) löytää Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvasta pitkälti juuri näitä attraktiokeskuksia. Sen sijaan Jasso-sarjakuvassa ei kyseisillä aiheilla leikitellä lainkaan.

Jasso näyttää enemmän muodostavan omat attraktiokeskuksensa. Monet leikittelyt liittyvät jollain tavalla ruokaan tai syömiseen (ks. esimerkit 1, 5, 9, 21, 24, 36, 38, 39, 45 jne.), tietotekniikkaan (ks. esimerkit 6 ja 60), kotona olemiseen (ks. esimerkit 32 ja 143) ja muihin arkisiin kodin askareisiin (ks. esimerkit 23, 58, 96 ja 102). Lisäksi ruokaan ja ruoanvalmistuksen alaan liittyy monia pieniä, yksittäisten sanojen ympärille muodostuneita attraktiokeskuksia. Tällaisia sanoja ovat ainakin *keksi*, *tee* ja *voi*. Lisäksi myös sanat *vasta*, *jää*, *seksi* ja *maksa* muodostavat tällaisia suppeita leikittelykeskuksia. Seuraavaksi esittelen yhteensä neljä keksi-aiheista leikittelyä. Ensimmäisessä Jasso ja Häntä ovat juuri pudonneet laivan kannelta mereen. Toisessa taas Jasson ja Hännän veneestä on irronnut tulppa.

(13) J: MUTTA EN KYLLÄ ALA HETI UIMAAN KOTIINKAAN: SAAT HÄNTÄ KEKSIÄ JOTAIN, KUN KERRAN KÄSKIT NOJATAKIN JA PUDOTTIIN...

H: ai KEKSIÄ? vai KÄYKÖ MURO? TUOLLA OLISI SELLAINE.

[H näkee muron kelluvan meressä] (JLK: 43)

(14) J: aPUa! UPPOamme! KEKSI äKKIä JOTain!!

H: KEKSI? aiVan vÄÄRän MUOTOineN, MUTTA... // VOISimme TUKKia aUKON EVäSmaKKaRaLLa! (JOS: 20)

Suuri osa aineiston *keksi*-sanaan liittyvistä leikittelyistä perustuu *keksi*-substantiivin ja verbin *keksiä* muotojen samanasuisuuteen. Useimmiten konteksti ei tue kuin sanan verbitulkintaa, mutta sana tulkitaan silti tahallaan väärin. Näin tapahtuu myös esimerkeissä 13 ja 14. Tarkemmin eriteltynä esimerkeissä on kyse homografiasta, sillä molemmat verbimuodot loppuvat glottaaliklusiiliin eli sulkeumaan (ks. tarkemmin luku 5.1.2.3).

Esimerkki 13 on lisäksi hyvä esimerkki pidemmille Jasso-tarinoille tyypillisestä juonenkehittelystä, joka perustuu sanaleikkeihin. Leikittelyn avulla saadaan kätevästi

aikaan kaukaa haettu aasinsilta, jolla saadaan muro osaksi juonta. Myöhemmin tämä muro imee vettä itseensä kasvaen alati suuremmaksi saareksi, jolla Jasso ja Häntä kokevat moninaisia seikkailuja. Lopulta ”murosaari” pienenee, ja se poimitaan laivan kyytiin tarkoituksena käyttää se polttoaineena. Seuraavan luvun alussa kuitenkin selviää, että muro onkin kutistunut perunaksi, ja Jasso ja Häntä ovat vähällä tulla keitetyiksi perunan mukana. Näin monipolvinen juonikaari siis syntyy *keksiä*-verbin väärintulkinnasta.

Hieman esimerkeistä 13 ja 14 poikkeava homonymiatapaus on seuraava:

(15) H: TäYTYYY KEKSiä JOTain MUUTa TEKEmiSTä.

J: Tä? // TJaa? miTÄHän KEKSiSi?

H: KYSY SiLTä iTSELTään. MUTTa KESäPUUHAKSi VOiSin EHDOTTa
manSiKanPOiminTaa. (JN: 45)

Hännän ensimmäisessä lausahduksessa *keksiä* on ilmiselvästi verbi. Tämän seurauksena myös Jasson kommentissa oleva muoto *keksisi* tulkitaan ensisijaisesti verbin konditionaalimuodoksi. Hännän reaktio *Kysy siltä itseltään* paljastaa kuitenkin *keksisi*-muodon kaksitulkintaisuuden: Häntä on ymmärtänyt Jasson kommentin Hännän omistamaan keksiin liittyväksi predikaatittomaksi kysymykseksi.

Seuraava *keksi*-leikittely perustuu sanojen tarkoituksenmukaiseen väärintulkintaan:

(16) J [kirje kädessään]: EmME Saa TÄTä iKinä POSTiTETTUA, JOS Ei KOHTa
KEKSiTä KEiNOa PääSTä ULOS!

H: Tai PULLaTa! (JN: 41)

Kontekstissa täysin yksitulkintainen verbi *keksiä* on rinnastettu erikoiseen verbimuotoon *pullata*, jolloin *keksiä*-verbi on tulkittavissa myös *keksi*-substantiivin verbijohdokseksi. Vielä yksi keksi-aiheinen leikittely esitellään keinotekoisten yhdyssanojen käsittelyn yhteydessä esimerkkinä 174.

Seuraavaksi tutustumme *vasta*-sanaan liittyviin leikittelyihin:

(17) Poliisi: kaiKKEa miTä sanOT VOiDaan KäYTTää vaSTaan!

J: viHTaan? (JP: 37)

Esimerkissä 17 Jasso tulkitsee poliisin, lähinnä amerikkalaisista poliisisarjoista tutun lausahduksen tahallaan väärin nostamalla näkyville *vastaan*-sanan monitulkintaisuuden. Jollei esiintymisympäristöä oteta huomioon, poliisin lause on mahdollista tulkita myös Jasson esittämällä tavalla, koska siitä on jätetty pois sana *sinua* (ei siis: *sinua vastaan*).

Seuraavassa esimerkissä on *vasta*-alkuinen sana ymmärretty *vasta*-sanan johdokseksi, vaikkei lauseyhteys varsinaisesti mahdollistakaan tätä tulkintaa:

(18) Kaupan työntekijä: JaHaS, ET miLLään TäYTä VaaTimUKSia, MUTTA
 TYÖHaKEMUKSESi HYVäKSYTään Ja SaAT aLOITTAa YLiTÖiSSä PaLaUTUS
 OSaSTOn [!] VaSTaaVana.
 J: HaKEM-?! viHTaaVana? (JP: 55)

Muissa suppeissa attraktiokeskuksissa leikittely perustuu *tehdä*-verbin ja *tee*-substantiivin muotojen yhteen lankeamiselle, *maksaa*-verbin ja *maksa*-substantiivin eri muotojen samanasuisuudelle, *jää*-substantiivin ja *jäää*-verbin muotojen samanlaisuudelle sekä ruoka-ainetta tarkoittavan sanan *voi* ja huudahduksen *voi* tai *voida*-verbin muotojen rinnastamiselle. Sanat *se* ja *sekki* taas näyttävät identtisiltä, kun *se*-pronominiin yhdistetään liitepartikkeli *-kin* ja kun substantiivina *sekki* taivutetaan yksikön genetiiviin. Näissä on tapauksesta riippuen kyse sananmuotohomonymiasta tai homografiasta, jotka esittelen tarkemmin jäljempänä. Nämä leikittelyt toistuvat suhteellisen samanlaisina albumista toiseen. Kun albumit lukee peräjälkeen, näiden leikittelyjen teho ja hauskuus heikentyvät olennaisesti toiston seurauksena.

5.1.2.1. Täydellinen homonymia

Jos erimerkityksisten sanojen kaikki taivutusmuodot ovat identtisiä keskenään, kyseessä on täydellinen homonymia. Polysemian ja homonymian erottaminen toisistaan on ongelma ainoastaan, kun erotellaan polyseemisiä täydellisen homonymian tapauksista. Erilaiset taivutusmuodot nimittäin paljastavat tapauksen aina kiistatta homonyymiseksi. (Kangasniemi 1997: 49, 54.)

Täydellinen homonymia on suhteellisen harvinainen ilmiö suomen kielessä. Omassa aineistossani sitä esiintyy vain viidessä kohdassa, ja näissäkin yhdessä tapauksessa

toinen tulkinta on hyvin epätavallinen ja erikoinen sananjohdos. Yksi tapauksista esiintyy osana idiomia ja esitellään sen vuoksi luvussa 5.3.2 esimerkissä 57.

- (19) J:n oikea käsi: viRKaVaPaa TEKi TERää! KaTSOS TÄTä NOTKEUTTa!
 J: OHJO! OLEn vaiKUTTUNUT!
 J:n vasen käsi: OSaTaan TääLLäKin: KaTSO! SUORaKULma! PUH!
 H: vaiKKUONGELma? OnNEKSi VaRaUDUin!
 [H:llä pumpulipuikkolaatikko edessään] (JP: 33)

Tässä *vaikuttua*-verbin NUT-partisiippia *vaikuttunut* pidetään sinänsä ihan loogisesti mutta tavanomaisesta poiketen korvavahaa tarkoittavan *vaikku*-sanan (KS) verbinjohdoksena, mikä mahdollistaa kielellisen leikkittelyn.

- (20) Pölypunkki: SYnnYin PUnKkaamaan! ♪ (JP: 62)

Esimerkin 20 lause on sunnuntaisarjasta, joka käsittelee kevätsiivousta ja pölyjen ja pölypunkkien puhdistamista. Lauseen perässä oleva ♪-merkki viittaa laulamiseen, jolloin sanan molemmat tulkinnat mahdollistuvat: *punkata* voi tarkoittaa tässä sekä 'asumista, lepäämistä tai oleskelua' (Paunonen 2000) että 'punk-musiikin harrastamista'. Sanalla voidaan halutessa nähdä vielä kolmaskin merkitys. Jo sunnuntaisarjan otsikko *PUNK!* yhdistettynä kuvaan viittaa, että kyseisessä sarjakuvassa leikitellään punk-musiikkityylin ja punkkieläimen nimien äänteellisellä samankaltaisuudella. Tässä kontekstissa verbin *punkata* voisi tulkita ehkä myös 'punkkina olemiseksi'.

Ahlman kutsuu tällaista kielileikin tapausta, jossa äänneaines (tässä tapauksessa siis *punkkaamaan*) mainitaan vain kerran, tihenyäkseen eli tiivistykseksi. Vaihtoehto tälle on saman aineksen käyttäminen kahteen kertaan, jollaista ei tutkimusaineistossani esiinny lainkaan. Tällainen on kuitenkin Ahlmanin esimerkki: *Kannusta ei yleensä löydä kannusta, mutta pannusta löytää jotakin sinne pannusta.* (Ahlman 1939: 185.)

- (21) Asiakas 1: OnKO KOmPaSSia?
 Asiakas 2: mEni LOUnaALLE. (JP: 55)

Kompassin yhteydessä olemme tottuneet pitämään *lounasta* yhtenä väli-ilmansuunnista. Kompassi ei kuitenkaan voi mennä *lounaalle* eli mennä syömään 'puolipäivän aterialla'

(KS) muuta kuin Jasson oudossa maailmassa, jossa on tyypillistä, että elottomia objekteja personoidaan.

(22) Jauhopussi, suolasirotin ja hiivapaketti: DISKORaViT! IHaa!! (JP1: 15)

Esimerkin 22 kohdassa taikina on juuri alkamassa tanssia. Tähän jauhopussi, suolasirotin ja hiivapaketti reagoivat innostuneesti. Tilanteeseen sopisi hyvin 'teknomusiikkitapahtumaa' (Paunonen 2000) tarkoittavan slangisanan *ravit* merkitys. Kolmikko kuitenkin jatkaa tätä huudahduksella *ihaa*, jolla tyypillisesti kuvataan hevosen hirnahtelua. Näin ollen myös yleiskielen merkitys 'ravikilpailut' (KS) aktivoituu. Molemmat sanat taipuvat ainoastaan monikossa. Sen sijaan merkityksessä 'juoksutapa jossa vastakkainen etu- ja takajalka koskettavat yhtä aikaa maahan' (KS) *ravit*-sanalla olisi myös yksikkötaivutus.

5.1.2.2. Sananmuotohomonymia

Täydellistä homonymiaa huomattavasti yleisempää on sananmuotohomonymia. Siinä kaksi eri sanaa ovat samanasuisia ainoastaan joissakin muodoissa. Nämä tapaukset voidaan edelleen jakaa kolmeen osaan¹: Paradigmansisäisessä homonymiassa saman sanan eri muodot lankeavat yhteen. Muotoryhmän sisäisestä homonymiasta taas on kyse, kun eri sanat ovat samoissa muodoissa samanasuisia. Kolmas vaihtoehto on eri muotoryhmien välinen homonymia, jossa eri sanojen eri muodot ovat yhteneväisiä. (Viks 1984.)

Paradigmansisäisellä homonymialla leikitellään aineistossani ainoastaan kerran:

(23) J: TaiDan mEnnä HETi EnSinnä PESEMään HamPaani.
H: PESE TOinEnKin, Ja mUista HANGaTa väLiT! (JHK: 77)

¹ Olen tässä noudattanut Ülle Viksin (1984) käyttöön ottamaa ja Klaus Laalon (1990: 41) noudattamaa sananmuotohomonymioiden jaottelua. Kangasniemi (1997: 49) sen sijaan ei laske sananmuotohomonymiaan kuuluviksi tapauksia, joissa saman sanan eri muodot ovat samanasuisia. Tällaisissa tapauksissa on hänen mukaansa kyse rakenteellisesta monitulkintaisuudesta, polysemiasta ja homonymiasta erillisestä ilmiöstä (Kangasniemi 1997: 56).

Koska *hammas*-sanon omistusliitteellinen nominatiivimuoto näyttää samalta sekä yksikössä että monikossa, Jasson toteamuksen voi ymmärtää halutessaan niin, että Jasson tarkoituksena on pestä ainoastaan yksi hammas. Juuri näin Häntä lauseen ymmärtää.

Muotoryhmän sisäistä homonymiaa aiheuttavat suomessa ennen kaikkea astevaihtelu ja monikon *-i:n* etiset vokaalimuutokset, kuten *putka, putki* : *putkissa* (Kangasniemi 1997: 50). Ainoa aineistosta löytämäni esimerkki muotoryhmän sisäisestä homonymiasta on astevaihtelun seurausta:

- (24) Reino resepti: siTTEN KULHOON KOHOOMAAN: TULOKESENA ON
 HÖYHENENKEVYT TUHATLEHTITAIKINA. //
 J: TaHi siTTEN EHi. //
 J: Ei HÖYHENENKEVYTÄ... Eikä TUHATLEHTEÄ... Vain LEVYTTÄVÄ
 ELÄMÄNTAPAHIIVATAIKINA SULALLA!
 Taikina [sulka päässään]: TURVOTTAa! En miLLään JAKSA NOUSTA näin
 aiKaiSiN!
 Voisula [pään päällä sydän rakkauden merkinä]: VOISULALLA! (JP: 19)

Monimutkaisesta esimerkistä löytyy muotoryhmän sisäisen homonymian ohella kolme muuta kielellistä leikittelyä: Ensimmäinen katkelmassa leikitellään verbien *turvottaa* ja *nousta* polyseemisuudella. Muut kaksi leikittelyä liittyvät sanoihin *elämäntapahiivataikina* ja *ehi*. Ne esitellään myöhemmin esimerkkinä 129.

Se, mikä meitä tällä kertaa eniten kiinnostaa, on muoto *sulalla*. *Sulalla* voi olla sekä *sulka*-sanon että *sula*-sanon yksikön adessiivi. Ensimmäinen vaihtoehto aktivoituu ensin, kun lukija huomaa taikinan päässä olevan sulan. Tätä tulkintaa auttaneen myös aiemmin pariinkin otteeseen käytetty sana *höyhenenkevyt*, mikä vienee ajatukset valmiiksi höyhenien ja sulkien pariin. Kun taikinan vieressä oleva ilmeisen rakastunut puoliksi sulanut voikimpale hihkaisee *Voisulalla!*, sana saa toisen tulkintansa. Ilman voisulan kommenttia sanaleikki jäisi lukijalta helposti huomaamatta, sillä ilman tekstiä keltaisen kasan tunnistaminen voisulaksi on hankalaa.

Eri muotoryhmien välistä homonymiaa edustaa lähes kaikki tutkimusaineistoni homonymiatapaukset. Tästä seuraavaksi muutama esimerkki:

(25) J: OLiSiBa HänTä TääLLä!
Kassakone: ai KETä?! (JHH: 32)

Tässä tapauksessa tiivistyskohtana toimii *häntä*, joka voi olla ’monien eläinten selkärangan jatkeena olevaa ruumiinosaa’ tarkoittavan *häntä*-sanana (KS) yksikön nominatiivi tai *hän*-pronominin yksikön partitiivi. Jasso toivoisi kovin Hännän olevan hänen apunaan hädän hetkellä, kun kassakone taas ymmärtää Jasson toiveen niin, että osa jostakusta saisi olla paikalla.

Erikoisen ja omalaatuisten ryhmän muodostavat erisnimiin eli propreihin liittyvät kielelliset leikkittelyt, joita käsiteltiin myös polysemian yhteydessä:

(26) J: TUOLTa MOOTTORin TaKaa TOSiaan KUULUU JOS JONninmoista
JENKUTUSTA. TUSKin maLTan OLLa GURKKAamaTTa. Tai KREETan.
(JLK: 88)

Esimerkissä on *malttaa*-verbiä, joka tarkoittaa ’hillitä itsensä, kärsimättömyytensä, halunsa tms. tunteensa’ (KS), taivutettu preesensin yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tällöin se näyttää samalta kuin Välimerellä sijaitsevan saaren ja itsenäisen valtion *Malta* genetiivimuoto, kun otetaan huomioon, ettei Jasso-sarjakuvassa tehdä varsinaisesti eroa suurten ja pienten kirjainten välillä. Vaikka lauseyhteys mahdollistaa ainoastaan sanan verbitulkinnan, toinen merkitys on aktivoitu antamalla sille vaihtoehdoksi toisen Välimerellä sijaitsevan saaren nimi *Kreeta*.

(27) Satelliitti-diskopallo: TUNsin KERRan YHDEN JURin: // Siinä OLi GaGARoiSta
GaGARin TYYPPi! (JP: 26)

Gagarin voidaan tulkita sekä adjektiivisesti käytetyn *kakara*-substantiivin superlatiivimuodoksi että viittaukseksi kosmonautti Juri Gagariniin. Tämän kielileikin mahdollistaa jo aiemmin mainittu usein sarjakuvassa esiintyvä *k:n* kirjoittaminen *g:nä*. Avaruuslentäjä-assosiaatiota tukee sanojana oleva erikoinen esine, satelliitti-diskopallo, joka vie lukijan mielikuvat valmiiksi avaruuteen.

5.1.2.3. Homofonia ja homografia

Homonymiassa sanat ovat identtisiä niin äänne- kuin kirjoitusasultaan. On kuitenkin mahdollista, että sanat äännetään samalla lailla mutta kirjoitetaan eri tavalla – tai toisin päin. Jos eri sanojen kirjoitusasut lankeavat yhteen, on kyse homografiasta. Jos taas sanat lausutaan samalla tavalla, on kyse homofonisista sanoista. (Kangasniemi 1997: 51.)

Kumpaakin termiä voidaan käyttää sekä laajassa että suppeassa merkityksessä. Laajassa merkityksessä homofonia käsittää kaikki sanat, jotka äännetään samalla tavalla, riippumatta siitä, miten ne kirjoitetaan. Suppeassa merkityksessä homofonisia ovat ainoastaan sanat, jotka äänneasun samuudesta huolimatta kirjoitetaan eri tavalla. Vastaavasti homografia laajasti määriteltynä käsittää kaikki ne tapaukset, joissa eri sanojen kirjoitusasut vastaavat toisiaan. Suppeammin ajateltuna taas homografiseksi lasketaan ainoastaan sanat, joilla on pelkästään samanlainen kirjoitusasu. (Laalo 1990: 34–36.) Koska suomen kielen kirjoitusasu vastaa pitkälti ääntämystä, homografia ja homofonia lankeavat laajassa merkityksessään useimmiten päällekkäin (Kangasniemi 1997: 51). Itse tulkitSEN termit homofonia ja homografia suppeammassa merkityksessä.

Pelkästään homofonialla leikitteleviä tapauksia aineistostani löytyy muutama:

- (28) Kynttilä kysyy J:lta ja H:ltä: taLia TEiLLE? (JP: 24)
- (29) J [pettyneenä, kun hänen kulturelliuuttaan ei ymmärretty]: BaCH! (JP: 18)
- (30) Poliisi: POLiisin sana On LaKi!
Toimittaja: LaKi? LaKi LUUK?! (JP1: 48)

Ylimmässä esimerkissä leikitellään nauhamakaronia tarkoittavan italiankielisen lainasanan *tagliatelle* (KS) ja sanaparin *talia teille* samankaltaisuudella. Toisessa taas affektiivinen interjektio *pah* on korvattu kulttuuria käsittelevään aiheeseen sopivalla tavalla kuuluisan säveltäjän Johann Sebastian Bachin sukunimellä. Viimeisessä esimerkissä toimittaja sekoittaa poliisin käyttämän sanan *laki* belgialaisen sarjakuvapiirtäjän Morriksen kuuluisan villin lännen sankarin Lucky Luken nimen alkupuoliskoon (Hänninen 2006b: 192).

(31) Mies [kun hänen tupeensa on lentänyt päästä tuulen mukana]: TUPEE OR NOT TUPEE? (JLK: 16)

Tässä leikitellään (miesten) hiuslisäkettä tarkoittavan *tupee*-sanana (KS) ja englannin olla-verbin infinitiivimuodon *to be* äänteellisellä samankaltaisuudella. Leikittelyn kohteena on kuuluisa lausahdus William Shakespearen Hamlet-näytelmästä: *To be, or not to be, that is the question*. (Shakespeare 1980: 342; alun perin noin vuodelta 1600) Englannin kielellä leikitellään vain muutamissa kohtauksissa aineistoani (ks. myös esimerkit 79, 91 ja 92), ja suunnilleen yhtä harvoin suomea ja englantia sekoitetaan samassa virkkeessä toisiinsa (ks. myös esimerkit 32, 137 ja 178). Samalla lausahduksella – tosin sen suomenkielisellä käännöksellä – leikitellään myös idiomien muuntelun yhteydessä käsittelemissäni esimerkeissä 153 ja 154.

Pelkästään homografiaan perustuvia leikittelyjä löytyy aineistosta jonkin verran enemmän kuin homofoniatapauksia, yhteensä noin 15 kappaletta. Seuraavassa on kyse homografiaparista suomen kielen *home*- ja englannin kielen kotia tarkoittavan *home*-sanana välillä.

(32) H: HOMESiEniä
[Sienillä kylttejä, joissa lukee]: KOTona PaRAS! / KOTiin / HOME SWEET HOME. (JP: 34)

Loput homografiaparit muodostuvat glottaaliklusiiliin (sulkeumaan) päättyvän verbin imperatiivimuodon, kieltomuodon tai 1. infinitiivin lyhyen muodon ja kirjoitusasultaan saman mutta glottaaliklusiilittoman sanan välille. Näistä yli puolet liittyy aiemmin esiteltyihin suppeisiin leikittelykeskuksiin (imperatiivimuodot *tee, keksi, voi ja jää*), joista kaksi esiteltiin jo esimerkkeinä 13 ja 14. Tällainen tapaus on myös seuraava:

(33) H: JASSO, HanKi Oma RaDiO, ETTEi TarViTSE aina LEVYGaUPaSSa SEiSOa!
J: GLP! HanKi? aJaTUSKin KYLMää! (JP: 61)

Hanki-muoto on kirjoitusasultaan monitulkintainen: se voi olla sekä *hankkia*-verbin imperatiivi että *hanki*-substantiivin nominatiivi. Hännän kommentissa ainoastaan ensimmäinen tulkinta on mahdollinen. Jasson vastauksessa *hanki* on kuitenkin irrotettu muusta lauseesta, ja sitä seuraa *hanki*-nominin kanssa semanttisesti hyvin läheinen *kylmätä*-verbi.

(34) J [lukee kirjettä]: Jaa miTäs?... KUTSU RiSTEiLYLLE. HäH? KEnET? KUZUn Kai iTSEni SiTTEn. (JLK: 12)

Tässä esimerkissä Jasso ymmärtää kirjeen idean väärin. Kirjeen otsikon tarkoitus on ilmoittaa kirjeen olevan kutsu risteilylle eikä että kirjeen lukijan tulisi kutsua joku risteilylle, kuten Jasso sen ymmärtää. Ilman tietoa äänneasusta molemmat tulkinnat ovat mahdollisia.

Seuraava katkelma on esimerkki suhteellisen väkinäisestä homografialeikittelystä. Selkeyden vuoksi olen lyhentänyt sitä hieman.

(35) H: älä viiTSi! – –
 J: HEi! LUULEn ETTEi meITä OLE ESiTELTY... KUN En TiEDä. mUT En OLE viiTSi, Vaan KUUTSi. (JLK: 115)

Viitsiä-verbin kieltomuodosta *viitsi* on tehty väkisin homografinen lukusanan *viisi* kanssa lisäämällä jälkimmäiseen kirjain *t*. Tämä käy ilmi, kun lukusana *vii(t)si* rinnastetaan lukusanaan *kuusi*, johon leikittelyn ymmärrettävyyden vuoksi on myös lisätty sama kirjain. Myös esimerkki 106 luvussa 6.4 sisältää sanasubstituution lisäksi homografialeikittelyn.

5.2. Syntaktinen monitulkintaisuus

Edellä esitellyt tapaukset ovat kaikki sanatason leikittelyä. Niissä kaikissa on siis kyse leksikaalisesta monitulkintaisuudesta. Toisenlaista kielellistä leikittelyä edustaa syntaktinen monitulkintaisuus, jossa jonkin lauseenosan vaikutusalan voi ymmärtää usealla eri tavalla (Laalo 1990: 31). Larjavaara (2007: 135) kutsuu syntaktista monitulkintaisuutta lauseen ja muodon polysemiaksi, mutta itse varaan polysemia-termin puhtaasti leksikaalisen monitulkintaisuuden käyttöön.

Syntaktinen monitulkintaisuus on aineistossani suhteellisen marginaalinen ilmiö. Kaikkiaan syntaktiseen monitulkintaisuuteen perustuvia kielileikkejä löytyy aineistostani ainoastaan kymmenen. Tämän vuoksi en syvenny syntaktiseen monitulkintaisuuteen samalla tavalla kuin syvennyn leksikaalisen monitulkintaisuuden

erittelyyn. Koska syntaktisella monitulkintaisuudella leikittelevät tapaukset eroavat niin suuresti toisistaan, esittelen niistä yhtä vaille kaikki.

Yksi tyypillisimmistä syntaktisen monitulkintaisuuden tapauksista on adjektiiviattribuutin vaikutusala rinnastuksen yhteydessä: Kun sanotaan *hyvät naiset ja herrat*, tarkoitetaanko silloin, että vain naiset ovat hyviä vai myös miehet? (Laalo 1990: 32.)

Sijamuotojen funktio voidaan hahmottaa monella eri tavalla (Laalo 1990: 32). Sijamuodoista monimerkityksisinä voidaan pitää genetiiviä, partitiivia, essiiviä, translatiivia ja kaikkia paikallissijoja. Johtimienkin joukosta löytyy monitulkintaisuutta. (Larjavaara 2007: 135–136.) Samoin lauseen elliptisyys voi aiheuttaa monitulkintaisia tilanteita. (Laalo 1990: 33.) Sijamuotojen tehtävän monitulkintaisuudesta löytyy aineistostani kolme esimerkkiä (36, 37 ja 38) ja elliptisyydestä yksi (42).

(36) Olio: HEI! SYÖDÄÄNKÖ PIZZAA LOMALLA?
[vieressä auringonpaisteessa käristyvä pitsa, jolla kädessä kyltti]:
LOMALLA! (JP: 20)

Normaalisti *loma*-substantiivin adessiivimuoto *lomalla* tulkittaisiin esimerkin mukaisessa lauseessa viittaukseksi puhelukumppanien olinpaikkaan. Tässä tapauksessa kuitenkin personoidun pitsan kädessä oleva kyltti paljastaa, että kyseessä onkin pitsa, joka on lomalla, eikä puhelukumppanien olinpaikasta sanota yhtään mitään.

Seuraavassakin tapauksessa on kyse substantiivin adessiivimuodon monitulkintaisuudesta:

(37) H: OnPa KAUPUNGI LLA TYLSÄÄ tänään!!!
J: niin näYTTää OLEVAn.
talo 1: ääh.
talo 2: HAUKOTUS.
talo 3: PLääH. (JOS: 19)

Tavanomaisin tulkinta esimerkin ensimmäiselle lauseelle olisi, että se olisi eksistentiaalilause, jossa *kaupunki*-sanana adessiivimuoto viittaisi puhujan senhetkiseen olinpaikkaan. Rakenteellisesti eksistentiaalilause on kuitenkin samanlainen kuin

omistuslause: ainoastaan sanojen merkitys ohjaa lukijan tulkintaa. (ISK: 848.) Niinpä lause voisi yhtä hyvin tarkoittaa, että kaupunki itse on kyllästynyt. Jälkimmäinen tulkinta paljastuu oikeaksi lukijan huomatessa personoitujen talojen tylsistyneet ilmeet ja äännähdykset. Aineistosta löytyy toinenkin rakenteeltaan ja idealtaan vastaava tapaus, jota ei kuitenkaan toiston välttämiseksi esitellä.

(38) H: vaLmiSta On; Ei muUTA KUin KAUHomaan PUUROa LAUTASELLE!
Lautanen [istuu pöydän ääressä lusikka kädessään]: TOIVOTTAVASTI SiTä
RIITTÄÄ KOKO aSTIaSTOLLE. LUPaSin ETTä TarJOaT. (JN: 54)

Yleensä allatiivimuoto *lautaselle* ymmärrettäisiin kyseisenlaisessa lauseessa astiaksi, jolta puuroa syödään, ei puuron syöjäksi, kuten asianlaidaksi kyseisessä stripissä paljastuu.

Seuraavassa esimerkissä leikittely ei perustu enää puhtaasti sijamuodon monitulkintaisuuteen, vaan mahdollisuuteen tulkita sana illatiivimuodon lisäksi adverbiaaliksi:

(39) H: EHKä KannaTTaa JäTTää mEiniNGiT VäLiin Ja SiIRTYä SUORaan mämmiin.
//
J: aiVan! minäkään En PiDä KiEROSTa mämmistä. (JP: 69)

Hännän lausahduksessa *suoraan* on adverbiaali, jonka merkitys on mm. 'mutkittelematta, viivyttelämättä' (KS). Lauseyhteys mahdollistaa kuitenkin myös Jasson tulkinnan, jossa *suoraan* onkin *mämmi*-substantiivin kanssa kongruoiva adjektiivimäärite.

(40) H: LaiTa KiSSa aSialLE, mEnE iTSE PERässä!
J: HYVä SanOa KUN Ei iTSELLään OLE RaajOJa! (JHK: 137)

Hännän lausahdus on muunnos tunnetusta sanonnasta *Laita lapsi asialle, mene itse perässä*. Tässä tapauksessa lauseen voi tulkita kahdella tavalla: Ensisijainen tulkinta on, että jos kissan laittaa asialle, joutuu itse menemään jäljessä (KS). Koska puhujana on häntä, joka tyypillisesti kiinnittyy eläimen (tässä tapauksessa siis Jasso-kissan) takamukseen eli *perään* (KS), lauseen voi tulkita myös toisella tavalla. Häntä voi yhtä hyvin todeta, että jos kissan laittaa asialle, hän itse joutuu kulkemaan mukana, koska on osa kissaa. Lauseen kaksoismerkityksestä vihjaa Jasson maininta Hännän

raajattomuudesta. Tähän on syytä todeta, että kyseinen esimerkki on Jasso-sarjakuvan alkuajoilta, jolloin Häntä ei vielä pystynyt irrottautumaan Jassosta.

(41) J: KESÄLLÄ On mUKaVaa mEnnä SaUnan JälKEEn Uimaan.

H: miKSi aina VaSta SaUnan JälKEEn? //

J: nO KUN SE HaLUaa VÄLTTämÄTTä EHTiä EnSin.

Sauna [hyppäämässä veteen]: **Jii-Haa!** (JN: 46)

Adpositiolla *jälkeen* ilmaistaan temporaalisuutta (ISK: 677). *Saunan jälkeisellä uimisella* tarkoitetaan yleensä saunomisen jälkeistä uimista. Yhtä hyvin sen tosin voisi tulkita myös reaali maailman vastaisesti uimiseksi, joka tapahtuu vasta saunan uimaan menon jälkeen, kuten esimerkin leikittelyssä.

(42) J [matkalla viemään postimyyntitilaukuponkeja postilaatikolle]: Ja näissä

LaPUiSSa LUKEE, ETTä maKSU On JO SUORITETTU. KYYTini LiEnEE Siis iLmainEn?

Linja-autonkuljettaja: nO On! (JHK: 130)

Lauseessa ei kerrota, minkä maksu on suoritettu. Mitä loogisimmin lauseen voisi täydentää, että tilaukuponkien postimaksu on suoritettu. Halutessaan sen voi kai tulkita myös niin, että bussilipun hinta matkasta postilaatikolle, jonne kupongit voi tiputtaa, on jo maksettu. Näin Jasso asian ymmärtää.

Seuraava tapaus on myös varsin erikoinen. Siinä ystävykset ovat pienellä autiolla saarella:

(43) J: JaaHas! Loman LOPPU, GOTiin HOPPU.

H [joka on köyttänyt itsensä saaren ainoaan puuhun]: Saapas näHDä.

Saapas: HänTä PUHUA! (JHH: 42)

Häntä ei selvästikään halua lähteä vielä kotiin, koska on köyttänyt itsensä palmuun ja toteaa uhmakkaasti *Saapas nähdä* Jasson lähtemissuunnitelmiin. Saarella Jasson ja Hännän kanssa lomaileva saapas ymmärtää kuitenkin Hännän lausahduksen täysin eri tavalla: Sen sijaan että siinä olisi apuverbi *saa*, johon olisi liitetty kaksi liitepartikkelia *-pa* ja *-s* sekä pääverbi *nähdä*, ymmärtää saapas sen lauseeksi, jossa *saapas* on subjektina ja verbi *nähdä* on perusmuodossaan (ei siis *näkee*). Tämä tulee ilmi saappaan muodostaessa lauseen, jossa Häntä on subjektina ja lauseen predikaatti *puhua* on jätetty taivuttamatta.

5.3. Idiomaattisten ilmausten monitulkintaisuus

Idiomaattiset ilmaukset ovat hyvin monitulkintaisia, ja siksi myös oivaa materiaalia kielellä leikittelijälle (Seppälä 2005: 48). Jollain tavalla poikkeavasti käytetyt idiomaattiset ilmaukset toimivat usein kielileikin pohjana, kuten oma aineistonikin osoittaa. Tuttuuden vuoksi idiomaattisten ilmausten käyttäminen helpottaa leikittelyn tunnistamista, koska niihin kuuluvien ja kuulumattomien ainesten erottelu ei tuottane ongelmia (Aarikka-Stenroos 1995: 14).

Idiomien tutkimisen suurimmaksi ongelmaksi on muodostunut itse idiomien määrittely (Nenonen 2002: 3). Yksi määrittelyä hankaloittava seikka on, että idiomit kuuluvat sana- ja lausetason väliseen kenttään (Cruse 1986: 38–39).

Joistakin idiomien ominaisuuksista ollaan kuitenkin suhteellisen yksimielisiä: Idiomit ovat useammasta sanasta koostuvia ilmauksia, joilla on vakiintunut, itsenäinen merkitys. Idiomien merkitystä ei siis voi suoraan johtaa sen osien merkityksistä. (Nenonen 2002: 3–5.) Tässä mielessä idiomit ovat rinnastettavissa itsenäisiin sanoihin (Cruse 1986: 38). Usein idiomissa olevat sanat itse asiassa ohjaavat tulkintaa täysin väärään suuntaan (Mäntylä 1999: 195). Idiomien prototyyppinen ominaisuus onkin juuri niiden ennustamattomuus eikä niitä voida muodostaa sääntöjen pohjalta (Häkkinen 2000: 8; Nenonen 2002: 3–5, 7). Silti ne noudattavat tiettyjä logiikan ja muodon periaatteita (Mäntylä 1999: 197). Tyypillisesti idiomit ovat metaforisia (Mäntylä 1999: 193).

Erimielisyyttä idiomien määrittelyssä aiheuttaa kuitenkin esimerkiksi se, pitääkö idiomien olla täysin muuttumaton ja kivetynyt muodoltaan. Ongelmia aiheuttaa myös idiomien erottelu muista sanaliitoista. Rajat idiomien, sanontojen ja kollokaatioiden välillä ovat usein häilyviä. Mikä lasketaan idiomiksi, onkin usein määrittelijän näkemyksestä riippuvainen. (Mäntylä 1999: 192.)

Itse olen määritellyt idiomien varsin laajasti ja joustavasti, ja käsittelen idiomaattisten ilmausten monitulkintaisuuden alla kaikki määrämuotoiset syntagmat ja sanaliitot sekä

myös yhdyssanat, joiden kokonaismerkitys poikkeaa odotuksenmukaisesta. Tällä tavalla idiomien on määritellyt myös muun muassa Kangasniemi (1997: 72). Esittelen myös laulujen sanoilla leikittelyä idiomien yhteydessä, sillä katson, että nekin voidaan laskea muodoltaan vakiintuneiksi, määrämuotoisiksi syntagmaiksi.

Idiomien selitys voi löytyä historiasta, mutta usein sen alkuperä jää arvoitukseksi (Räsänen 2001: 30). Tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä, että idiomit voisivat syntyä täysin mielivaltaisesti. Tämän vuoksi on perusteltua väittää, että idiomeilla on aina jonkinlainen motivaatio. (Häkkinen 2000: 11–12.) Jo pikainen vilkaisu etymologiasanakirjaan paljastaa, että lukuisat idiomit pohjautuvat todellisiin historiallisiin tapahtumiin, joita ne ovat kirjaimellisesti tai metaforisesti kuvanneet (Cruse 1986: 44; Mäntylä 1999: 194–195). Yleistyessään kuvaus on menettänyt erityisyytensä ja lähentynyt idiomia (Cruse 1986: 42). Saattaa tosin olla, että idiomien merkitys on hautautunut niin kauas historiaan, että nykyään se tuntuu mielivaltaiselta (Mäntylä 1999: 194).

Idiomit ovat usein jähmettyneet tiettyyn kieliopilliseen muotoon (Nenonen 2002: 3). Ne saattavat sisältää arkaistisia kielen piirteitä tai tyylillisiä erikoisuuksia, joita ei esiinny samanmuotoisina tai ylipäänsä missään muodossa enää muualla kuin osana kyseistä idiomia (Kuusi 1971: 16; Häkkinen 2000: 8). Tällaisten erikoisuuksien vuoksi idiomit on mahdollista tunnistaa, vaikka kyseinen idiomit ei olisikaan entuudestaan tuttu.

Idiomit saattaa jähmettyneisyyden sijaan yhtä hyvin olla kieliopillisesti vapaa. Tällainen on esimerkiksi nominilauseke *valkoinen valhe*, jota voidaan käyttää missä taivutusmuodossa tahansa. (Kangasniemi 1997: 73.)

Jähmettyneisyyden lisäksi idiomit vaihtelevat suuresti myös tunnettuuden ja läpinäkyvyytensä suhteen. Lisäksi yksittäisellä idiomilla voi olla useitakin eri kuvaannollisia merkityksiä, mikä ei ainakaan helpota niiden määrittelyä. (Mäntylä 1999: 193.)

Termiä idiomit on suomalaisissa kielitieteellisissä teksteissä käytetty vielä 1900-luvulla vain harvoin. Sitä on alettu käyttää aiempien termien fraasi, sananparsit, lauseparsit, puheenparsit ja sanakäänne sijasta tai rinnalla. (Häkkinen 2000: 3–4.) Esimerkiksi Leena

Aarikka-Stenroos (1995) ja Veikko Virtanen (2001) ovat omissa pro gradu -tutkielmissaan käyttäneet termiä fraasi, mutta Piia Seppälä (2005) puhuu idiomeista, kuten minäkin. Kyseessä on silti selvästi sama ilmiö. Häkkiseltä (2000: 3) löytyy samanlaisia esimerkkejä vielä lisää.

Idiomit ovat varsin herkullista aineistoa kielellä leikittelijälle. Ennustamattomuutensa ja kuvaannollisuutensa vuoksi idiomit tarjoavat aina myös toisen – konkreettisen – tulkintamahdollisuuden. Tutkimushypoteesissani oletan juuri tällaisen idiomien konkreettisemmän käsittelyn olevan yleinen kielellisen leikittelyn muoto aineistossani. Yli 80 % aineistoni idiomeilla leikittelyistä onkin juuri tällaisia. Leena Aarikka-Stenroos (1995: 80) olettaa omassa pro gradu -tutkielmassaan, että fraasien (idiomien) konkretisoituminen on hänen mainosaineistossaan suosittua siksi, että poikkeava konkreettinen merkitys on helppo osoittaa kuvalla. Sama selitys pätee sarjakuva-aineistooni.

Monet sanomalehdet tuntuvat käyttävän idiomeja otsikoissaan usein niin, että ne mahdollistavat sekä kirjaimellisen että kuvaannollisen merkityksen (Mäntylä 1999: 197). Näin ei ole omassa aineistossani, sillä vain ani harva Jasso-strippi on otsikoitu. Sen sijaan joitakin idiomeja aineistostani löytyy, jotka on mahdollista tulkita samanaikaisesti sekä konkreettisesti että kuvaannollisesti (ks. esimerkki 53). Idiomien on myös mahdollista saada toinenkin epätotunnainen kuvaannollinen tulkinta, kuten aineistoni myös osoittaa (ks. esimerkki 56).

5.3.1. Yhdyssanat

Vaikka yllä idiomi määritellään ”useammasta sanasta koostuvaksi ilmaukseksi”, muistuttaa idiomien muodostaminen jossain määrin kompleksisten sanojen muodostamista (Nenonen 2002: 7–8). Fraseologinen sanaliitto voi usein tiivistyä yhdyssanaksi: esimerkiksi *valkea kuin lumi* -> *lumivalkea* (Kuusi 1971: 17). Lauri Hakulinenkin puhuu yhdyssanojen ja idiomien läheisestä suhteesta. Hänen mukaansa alkusointuyhdyssanat – kuten *henkijieverissä* tai *hienohelma* – eroavat alkusoinnullisista idiomeista oikeastaan vain kirjoitusasunsa puolesta. (Hakulinen 1968: 398.)

Leena Aarikka-Stenroos (1995: 69), Heikki Kangasniemi (1997: 72) ja Piia Seppälä (2005: 52) ovat laskeneet yhden merkityskokonaisuuden sisältävät yhdyssanat idiomien luokkaan kuuluviksi, vaikka yhdyssanat useimmiten lasketaankin sanaopin piiriin (Kuusi 1971: 17). Näin teen myös itse tutkielmassani. Tässä luvussa keskityn kuitenkin ainoastaan tapauksiin, joissa leikitellään yhdyssanan osien välisellä suhteella. Leikittelyt, jotka perustuvat yhdyssanan osan monitulkintaisuuteen, käsittelen polysemian yhteydessä luvussa 5.1.1.

Vaikka yhdyssana ei olisikaan idiomaattinen, sen voi silti useimmiten tulkita monella eri tavalla. Suomen yhdyssanat eivät yleensä sisällä mitään muodollista apukeinoa sanojen välisen suhteen tulkintaan. Erityisesti nominaalkuisten yhdyssanojen osien keskinäinen suhde ei näy pintarakenteesta. (Saukkonen 1973: 332–337.) Räsänen (1990: 5) toteaaakin, että nominatiivialkuisen determinatiivisen yhdyssanan rakenteesta ei voi päätellä muuta kuin sen, että alku- eli määriteosalla on jotain tekemistä loppu- eli perusosan kanssa. Lauri Seppäsen (1981: 70) mukaan sanan *puukenkä* (Seppäsellä saksaksi *Holzschuh*) määritelmä kaikkein yleisimmillään olisi: 'kenkä on jollakin lähemmin määräämättömällä tavalla sanan puu määräämä'. Siksi esimerkiksi 'sekä pinnalla että sukelluksissa liikkuvaa (sota-)alusta, sukellusalusta' (KS) tarkoittava *sukellusvene* on yhtä hyvin mahdollista tulkita 'sukelluksissa (uppoamassa) olevaksi veneeksi', kuten seuraavassa on tehty:

(44) [Upoavan veneen, josta on näkyvissä enää keula, vieressä oleva kyltti]:
SUGELLUSVENE. (JP: 68)

Yhdyssanojen välisiä suhteita on rajaton määrä (Downing 1977: 810, 840). Tämän vuoksi on usein vaikeaa määritellä, mikä on yhdyssanan tavallista konkreettisempaa, vaihtoehtoista yhtä abstraktia tai vaihtoehtoista yhtä konkreettista käyttöä. Selvää kuitenkin on, että yhdyssanojen välisten suhteiden rajaton määrä avaa kielelliselle leikittelylle lähes loputtomat mahdollisuudet. Suhteellisen käytetty leikittelyn keino se on myös aineistossani: yhdyssanojen osien välisellä suhteella leikitellään yhteensä noin 40 kohdassa.

Merimiespihvillä tarkoitetaan yleensä 'kerroksittain ladotuista perunaviipaleista, lihapaloista, sipulista ym. padassa kypsytettyä ruokalajia' (KS), mutta yhtä hyvin se

voisi tarkoittaa myös 'merimiehestä tehtyä pihviä' (vrt. *jauhelihapihvi*), kuten seuraavassa esimerkissä. Siinä kokin kutsuminen kannibaaliksi osoittaa, että Jasso on ymmärtänyt kokin sanat väärin.

- (45) Kokki: minNEHän SE kiSSa LUiKaHTi? MERimiESpiHVIT JääHTYVät KOHTa...
 //
 Poliisi: SEis!
 J: TUOSSa TUO kanniBaaLi On!! piSTäkää RAUTOihin!! / YRiTTi SYÖTTää
 niitä minULLEKin!! (JRR: 4)

Samantyylinen on myös leikittely, jossa *korkeakulttuurin* tavallinen merkitys 'korkeatasoinen kulttuuri, varsinkin eliittikulttuuri' (KS) on korvattu konkreettisemmalla ja epätavallisella merkityksellä 'fyysisesti korkealla sijaitseva kulttuuri(teos)':

- (46) Katonrajassa oleva taulu: OLEN KORKEAKULTTUURia: YLHäällä. (JHH: 30)

Aineistoni osoittaa hyvin todeksi Saukkosen (1973: 332–337) ja Räsänen (1990: 5) huomion, että erityisesti nominatiivialkuiset substantiivit ovat alttiita monitulkintaisuudelle. Aineistoni noin 40 tapauksesta ainoastaan kolmessa on yhdyssanan määriteosana jokin muu kuin nominatiivi. Näissä kaikissa tapauksissa nominatiivin sijasta esiintyy genetiivi. Tämä on sinänsä loogista, sillä suomen kielen yhdyssanoissa esiintyy määriteosana yleisimmin juuri joko nominatiivi tai genetiivi, vaikka muutkin sijamuodot olisivat mahdollisia (ISK: 392). Seuraavaksi esitellään genetiivialkuisen yhdyssanaan perustuvista leikittelyistä yksi:

- (47) Tarjoilija: TänNEKÖ TULi YKSi LamPaanviULU – – ?
 Lammas [kokkihattu päässään ja viulunjousi kädessään]: minNE SE
 kaTOSi? (JP: 18)

Tässä idiomaattinen yhdyssana *lampaanviulu*, joka tarkoittaa 'palvattua lampaanreittä' (KS), on tulkittu konkreettiseksi omistussuhteeksi 'lampaan omistama viulu'.

Erikoinen ja jaotteluni kannalta ongelmallinen leikittely on seuraava. Se liittyy kiistatta auringon pinnassa näkyviin tummiin läiskiin viittaavaan yhdyssanaan *auringonpilkku* (KS), mutta siinä ei suoraan käytetä itse sanaa. Esimerkissä auringossa olevat pilkut

(auringonpilkut) rinnastetaan ihmisen ihoon vesirokon aikana ilmestyviin pilkkuihin eli rakkuloihin:

(48) J: HEi! näEn aURinGOSSa PiLKKUJa! -- //
 Mies: VESiROKKOa TUO TUSKIn ainaKaan On!
 J: niin. (JRR: 51)

5.3.2. Lausekeidiomit ja fraasit

Idiomit ovat usein syntyneet jonkin tietyn tapahtuman konkreettisesta tai metaforisesta kuvauksesta (Cruse 1986: 44; Mäntylä 1999: 194). Yleistyessään nämä kuvaukset ovat menettäneet ainutlaatuisuutensa ja lähestyneet idiomia (Cruse 1986: 42). Kielileikeissä palataan usein tavallaan ajassa taaksepäin ja luodaan idiomeista jälleen ainutkertaisia, kun ne tulkitaan tietyssä kontekstissa juuri siihen sopivalla tavalla. Tällöin idiomiksi saa vertauskuvallisen ja yleisen merkityksen sijaan konkreettisen tulkinnan.

Idiomit voivat olla muodoltaan lausekkeita tai kokonaisia lauseita. Jälkimmäisiä kutsun Piia Seppälän (2005: 60) mallin mukaisesti fraaseiksi. Fraasien monitulkintaisuuteen liittyviä leikittelyjä löytyy aineistostani vain muutama. Näistä lähes kaikki tapaukset esitellään (ks. esimerkit 49, 50, 53 ja 54). Lausekeidiomeihin perustuvia tapauksia sen sijaan löytyy lähemmäs 50. Luvun lopussa esittelen myös yhden laulun sanoihin liittyvän leikittelyn. Sekin voidaan laskea tunnettuutensa ja määrämuotoisuutensa vuoksi idiomien kaltaiseksi ilmaukseksi.

Piia Seppälä (2005: 60) kertoo pro gradu -tutkielmassaan löytäneensä Alivaltiosihteeriradio-ohjelman ”loppuheitoista” kolme erilaista tapaa käyttää idiomeja monitulkintaisesti. Nämä samat kolme tapaa löytyvät myös omasta aineistostani.

Yksi tapa on purkaa idiomiksi osiinsa ja tulkita se kirjaimellisesti, jolloin sen syntaktinen tehtävä lauseessa usein muuttuu (Seppälä 2005: 60). Mielestäni sana *usein* on tässä tosin liikaa. Muutoin ensimmäinen ryhmä ei määritelmällisesti eroaisi toisesta ryhmästä mitenkään. Molemmassa kirjaimellinen tulkinta mahdollistuu käytännössä juuri kontekstin kautta, vaikkei Seppälä (2005: 60) olekaan nostanut tätä seikkaa ensimmäisen tavan määritelmään.

Ensimmäisen ryhmän mukaisia tapauksia ei aineistostani löydy kiistatta kuin kaksi. Ensimmäistä näistä olen lyhentänyt hieman. Puuttuva kohta sisältää kontaminaatioihin kuuluvan leikkittelyn, jonka esittelen esimerkkinä 169. Jasso on juuri käyttänyt kirahvin kaulaa portaina:

(49) J: kiitOS KYyDiStä, PORRaSPoiGa.
Kirahvi: – – Ja EiPä KESTä. Tai EHKä KOTwan. (JLK: 33)

Eipä kestä on hyvin usein vastauksena kiitokseen käytetty fraasi (KS), mutta kirahvin jatkokommentti *tai ehkä kotvan* paljastaa, että fraasin merkitys on pilkottu osiin ja *kestää* ymmärretty ajan keskeytymättömyyteen viittaavassa merkityksessä 'jatkoa, viedä aikaa' (KS).

Seuraavassa esimerkissä Jasso on tehnyt hiustenkuivaajasta liekinheittimen varsin huonoin seurauksin, sillä hiustenkuivaaja syttyy tuleen.

(50) H: muOVi Ei viSSiin OLEKaan SiTTEn PaRHaiTa KUORimaTERiaaLEJa
LiEKinHEiTTIMEEn...
J: siitä viis! Tai KUUS! (JRR: 58)

Siitä viis on puhekielinen fraasi, joka tarkoittaa kutakuinkin 'olla välittämättä, piittaamatta jostakin, olla aivan sama' (KS). Jasso jatkaa fraasia lausahduksella *tai kuus*, jolloin fraasin sana *viis* on ymmärrettävissä myös numeraalin *viisi* loppuheitolliseksi muodoksi, josta siis puuttuu numeraalin *kuusi* tavoin *i*.

Toinen tapa leikkiä idiomeilla on liittää idiomi kontekstiin, joka ohjaa lukijaa huomaamaan mahdollisuuden idiomin konkreettiseen tulkintaan (Seppälä 2005: 60). Toisin kuin ensimmäisessä ryhmässä, idiomin syntaktinen tulkinta ei kuitenkaan muutu. Tämä tapa on selvästi yleisin aineistossani, sillä noin 50:stä idiomien monitulkintaisuudella leikkittelystä yli 40 kuuluu tähän ryhmään. Seuraavassa esimerkissä on kuvaannollinen historian siipien havina rinnastettu konkreettiseen siipien havinaan:

(51) J: KUULEn HiSTORian SiipiEn Havinaa!
H: SE On KOi. (JP: 65)

- (52) J: LääH Ja JUKRa! OLEmME EKSYKSiSSä aUTIOMaASSa! //
 [J:n päälle syttyy lamppu neroneleimauksen merkinä]
 H: JanO! //
 Lintu: ?
 Aurinko: ?
 [J hakkaa itseään kivellä polveen]: KOPS! //
 J: KYLLä aUTIOMaASTaKin SELViää JOS On VETTä EDES POLVESSa!
 H: Ja MEHUPiLLi! (JRR: 54)

Kun sanotaan, että polvessa on vettä, viitataan todellisuudessa polven nivelrikon tulehdusvaiheisiin, jolloin polvi turpoaa ja siihen kertyy nestettä (Terveyskirjasto). Polvessa ei siis ole vettä, jota voisi noin vain mehupillillä juoda, vaan nestettä. Jasson maailmassa pillillä suoraan polvesta juominen sen sijaan on mahdollista.

On kuitenkin kyseenalaista, onko *vettä polvessa* idiomi vai kollokaatio. Vertauskuvallisuus nimittäin on hyvin vähäistä: nesteeseen viitataankin vetenä. Kollokaatio koostuu sarjasta sanoja, jotka tavanomaisesti esiintyvät nipussa ja tietyssä järjestyksessä. Toisin kuin idiomi, kollokaatio on merkitykseltään täysin läpinäkyvä. (Cruse 1986: 40.)

Seuraavaan kielileikkiin liittyvät kohdat ovat varsin kaukana toisistaan, sillä Hännän ensimmäisen ja toisen kommentin välissä on kolme ruutua ja yhteensä 20 puhekuplaa. Tätä esimerkkiä on siis lyhennetty varsin rankasti.

- (53) J: JOKO OLET ValMiS LÄHTemään SOKKOTUPLaTREFFEiLLE?
 H: nO JUU: OmPELiN JO TUNniSTUSnaPiKin! -- // -- // -- //
 J [puhekuplaan piirretty monivalintaruudukko]: mEniKÖ: HYViN?
 HUOnOSTi? Ei mEnT. KEnT?
 H: nOOH... / EnSiN OLTiin naPiT vaSTaKKain... / ...SiTTEn Sain RUGGaSET!
 [Hännällä yksi rukkanen päässä ja toinen suussa] (JP:67)

Monivalintaruudukkoon liittyvä kielellinen leikittely esitellään muiden yksittäisten leikittelykeinojen kanssa luvussa 7.2 esimerkkinä 222. Fraasi *olla napit vastakkain* on arkinen ilmaus, jonka merkitys on 'kiistellä jostakin, ottaa yhteen' (KS). Koska aikaisemmin Häntä on puhunut tunnistusnapin ompelemisesta, fraasi on mahdollista tulkita myös kirjaimellisesti niin, että treffikumppaneilla oli kummallakin oma tunnistusnappi, ja ne olivat jossain vaiheessa iltaa vastakkain. Tämä on siitä erikoinen leikittely, että tässä sekä idiomaattinen että konkreettinen tulkinta ovat mahdollisia.

Koska leikkelyyn liittyvät osat sijaitsevat monen ruudun päässä toisistaan, konkreettinen tulkintamahdollisuus voi jäädä lukijalta kuitenkin helposti huomaamatta.

Esimerkissä 53 on vielä toinenkin fraasilla leikkely. *Saada rukkaset* tarkoittaa 'saada kieltävä vastaus kosintaan' (KS) eli se on kosijan kannalta negatiivinen asia. Koska Hänällä on rukkasten saamisesta kertoessaan yksi rukkanen päässä ja toinen suussa, hän onkin saanut konkreettisesti seuralaiseltaan nahkaiset kintaat. Kuvassa Häntä myös hymyilee eli asia onkin lopulta positiivinen.

(54) J [avaamassa pöytälaatikkoa kynä kädessä]: KIRJOITAN RUNOJA
PÖYTÄLAATIKKOON! (JP: 37)

Pöytälaatikolla viitataan 'pöytälevyn alla olevaan vedettävään laatikkoon' (KS). Fraasi *kirjoittaa runoja pöytälaatikkoon* taas tarkoittaa 'kirjoittaa runoja julkaisematta niitä' (KS). Idiomitulkinta aktivoituu ensin. Kun lukija huomaa paperin poissaolon ja Jasson kädessä olevan kynän hänen avatessaan pöytälaatikkoa, ilmeneekin, että Jasso kirjoittaa runoja konkreettisesti paperin sijasta itse pöytälaatikon pintaan.

Esimerkki 55 on teemaltaan hyvin läheinen esimerkin 37 kanssa, joka käsiteltiin syntaktisen monitulkintaisuuden alla. Esimerkissä 37 kaupungilla on niin tylsää, että se haukottelee. Esimerkissä 55 kaupunki sen sijaan herää. Yleensä kun sanotaan, että *kaupunki herää*, sanaa *kaupunki* käytetään metonymisesti viittaamaan kaupungin asukkaisiin (Kangasniemi 1997: 80). Jasson maailmassa, jossa elottomat objektit voivat herätä eloon, asukkaiden sijaan talot heräävät – eli oikeastaan itse kaupunki.

(55) J: KUN AURINKO NOUSEE ON MUKAVAA SEURATA KUINKA KAUPUNKI HERÄÄ.
H: On! //
Kaupungin talot: HAUKOTUS! / HAUKS! (J1: 16)

Kolmantena ryhmänä Seppälä (2005: 60) esittelee idiomit, joiden osana on jokin monitulkintainen sana tai sananmuoto, joka uudessa kontekstissa saa idiomien vakiintuneesta merkityksestä poikkeavan tulkinnan. Ilmeisesti Seppälä tarkoittaa tällä sitä, että näin saatu uusi merkitys on epäkonkreettinen, vaikkei hän tuokaan asiaa täysin yksiselitteisesti ilmi. Nimittäin jos kontekstisidonnainen, uusi merkitys voisi olla myös konkreettinen, ei ryhmien kaksi ja kolme välille olisi mahdollista tehdä selvää eroa. Molemmisahan käytännössä juuri konteksti mahdollistaa idiomien

epäkonventionaalisen tulkinnan, joka useimmiten perustuu yksittäisen sanan idiomissa vakiintumattomaan merkitykseen. Vaikkei Seppälän jaottelu olekaan täysin yksiselitteinen, se tuo kuitenkin esiin mielenkiintoisia ominaisuuksia aineistosta.

Kolmanteen ja samalla viimeiseen ryhmään kuuluvia leikittelyjä löytyy aineistostani ainoastaan kaksi:

- (56) J [makaa maassa aurinkolasit päässä]: POIS aURINGON TIELTÄ!
 Olio: PYH! //
 [Aurinko tönäisee olion kumoon]: BONK!
 Olio: äNG!
 J: SYYTÄ SITTEN ITSEÄSI! (J1: 12)

Kielileikki perustuu *tie*-sanana lähemmäksiin vertauskuvallisiin käyttöihin. Ensisijaisesti Jasson huudahdus alussa on ymmärrettävissä niin, että olio olemuksellaan varjostaa Jassoa ja estää näin Jasson auringonoton. Myöhemmin kuitenkin selviää, että olio onkin auringon liikkumisen esteenä.

- (57) Olio: SE GaLSEa OHJELma Sai mUISTamaan, ETTä LUPasin LEiKaTa
 PiHanURmEn!
 Pingviini: Ja minä KOLaTa ETELämanTEREEn. // -- // --
 Pingviini: miELUUmmin VEDän KOLaa KUin TYÖnnän. (JP: 51)

Esimerkin 57 leikittelyyn liittyvät puhekuplat sijaitsevat kahden ruudun ja 13 puhekuplan päästä toisistaan. Ennen pingviinin jälkimmäistä kommenttia eräs olio tarjoaa kylmyyttä valittavalle lämpöpatterille kaakaota. Juomakontekstissa pingviinin kommentti *kolan vetämisestä* aktivoi tulkinnan kolajuoman juomisesta (KS). *Kola* on kuitenkin yksi viidestä aineistosta löytämästäni sanaleikittelystä, jotka ovat täydellisen homonyymisiä (ks. luku 5.1.2.1). *Kola* voi kolajuoman ohella viitata myös 'suuripesäiseen työnnettävään lumensiirtovälineeseen' (KS). Tähän merkitykseen pingviini on jo aiemmin viitannut ilmoittaessaan unohtaneensa kolata Etelämantereen. Kuten määritelmäkin sanoo, (*lumi*)*kolaa* työnnetään. Kun verbi vaihdetaan vastakohtaansa eli vetäminen työntämiseen, muuttuu siis myös lauseen tulkinta täysin.

Vaikeasti huomattavia ovat kuuluisien musiikkikappaleiden sanoilla leikittelyt, joita löysin aineistostani yhteensä kymmenisen kappaletta. Musiikkiteosten sanat on irrotettu muusta lyriikasta ja lisätty osaksi sarjakuvan kertomusta. Suurimmassa osassa tapauksia

sanoja on lisäksi muunneltu hieman. Näitä tapauksia esittelen myöhemmin esimerkkeinä 80, 130 ja 149. Esimerkkinä muuntelemattomista sanoista on kuitenkin seuraava:

(58) H: nO niin! JOHan TULi PUHTOa! EiGä OLEKaan YÖ: iKKUna Vain OLi
LiKainEn.
J [osoittaen ikkunasta näkyvää aurinkoa sormellaan]: sinä OLET aURINGO!
(JP: 62)

Jasson kommentin voi nähdä viittauksena laulaja-näyttelijä Samuli Edelmannin (1994) esittämään kappaleeseen *Sinä olet aurinko*. Hännän kommentin *yö*-sana on myös mahdollista tulkita viittaukseksi suomalaiseen *Yö-yhtyeeseen*, ja löytyypä sanamuodosta *auringo* myös The Beatles-yhtyeen rumpalin Ringo Starrin taiteilijaetunimi. Nämä voivat osaltaan helpottaa musiikkiviittauksen oivaltamista. Tämän kaltaisen kielileikin huomaamiseen ei riitä edes hyvä kielitaito, vaan myös kulttuuristen ilmiöiden tunteminen on välttämätöntä (ks. myös luku 2.1).

Musiikkikappaleiden lisäksi leikitellään ainakin yhdessä kohtaa aineistoa televisio-ohjelmien nimillä. Sekä Inno että Pientä pintaremonttia ovat suomalaisia kodin stailaukseen liittyviä televisio-ohjelmia.

(59) Televisio: siTä On aLETTU TEHDä innOLLa PiEnTä PinTaREmOnTTia, vai?
(JHH: 27)

6. MUUNTELUUN PERUSTUVA LEIKITTELY JASSO-SARJAKUVASSA

6.1. Alkusointu

Peräkkäisten tai läheisten sanojen alkuäänteiden yhteensoinnuttamista kutsutaan alkusoinnuksi eli allitteraatioksi (Palmgren 1986: 326). Periaatteessa mitkä tahansa alkuäänteiltään yhteneväiset sanat muodostavat alkusoinnun. Käytännössä on kuitenkin mielekkäämpää puhua alkusoinnusta vain silloin, kun lukija huomaa sen. (Virtanen 2001: 20.)

Pentti Leinon (1970: 32) mukaan tutkija voi asettautua lukijan asemaan ja päättää itse, milloin alkusointuisuus on olennaista ja milloin taas ei. Tällä tavalla olen toiminut itsekin, sillä olen listannut aineistostani ainoastaan omasta mielestäni selvästi erottuvat alkusointuleikittelyt. Alkusointuja ei siis ole listattu aivan niin systemaattisesti kuin muita kielellisen leikittelyn keinoja. Selvää kuitenkin on, että se on varsin yleinen leikittelyn keino aineistossani.

Alkusoinnun voimakkuus voi vaihdella. Vahvassa alkusoinnussa sananalkuisia konsonantteja seuraavat samat vokaalit tai sanat alkavat samoilla vokaaleilla. (Leino 1970: 12.) Seuraavassa esimerkissä kaksi konsonanttialkuista sanaa ovat vahvassa alkusoinnussa keskenään. Selkeyden vuoksi olen alleviivannut alkusointuun osallistuvat kirjaimet esimerkeistä.

(60) [otsikko]: *Kahjot kanavanvalitsijat (JKH: 30)*

Konsonanttialkuiset vahvat alkusoinnut ovat suhteellisen yleisiä aineistossani. Sen sijaan vokaalialkuiset alkusoinnut näyttävät olevan varsin marginaalinen ilmiö. Omassa listauksessani tällaisia on ainoastaan yksi, kun konsonanttialkuisia vahvoja löytyy kymmenittäin. Tässä ainoassa tapauksessa vahvaan alkusointuun eivät osallistu ainoastaan kaksi vaan kaikki puhekuplian kahdeksan sanaa.

(61) Televisio: oSTa oPTiO omaan oBLiGaaTiOOn oSamaKSULLa! oSiTa oHaRi!
oHO! (JP: 24)

Mitä enemmän sanoilla on samoja alkuäänteitä tai mitä enemmän sanoja osallistuu allitteraatioon, sitä helpompaa alkusointu on huomata. Esimerkin 61 kaltainen leikittely on jo niin selvä, että sitä on lähes mahdotonta olla huomaamatta.

Vahvan sijaan alkusointu voi olla myös heikko. Silloin sanat alkavat samalla konsonantilla, mutta sitä seuraava vokaali on eri. (Leino 1970: 12.) Tällainen tapaus on esimerkiksi seuraava otsikko:

(62) [otsikko]: JASSO Ja ponneTon paTJa (JOS: 22)

Heikon alkusoinnun tapauksia olen kirjannut ylös jonkin verran vähemmän kuin vahvan. Tämä voi niiden todellisen määrän sijasta johtua kuitenkin siitä, että vahvat alkusoinnut ovat heikkoja helpompia huomata.

Kolmas alkusointuluokka on sanantoisto. Siinä alkusointu muodostuu saman sanan kahden esiintymän välille. (Leino 1970: 52.) Tällaisia on jonkin verran aineistossani, mutta aiempia tyyppisiä selvästi vähemmän. Tästä olkoon esimerkkinä:

- (63) Isä: KAS TÄSSÄ LAPSET: TämänVUOTINEN KESÄKISSAMME On nimeltään
JASSO.
 Tytär ja poika [yhteen ääneen]: PESTÄÄN SE! PUETAAN SE!!! (JN: 45)

Seuraavassa on ensimmäisen virkkeen predikaatit jälkimmäisessä virkkeessä toisin päin.

- (64) Hapan maito: PELKÄÄN ETTÄ HIKOAN! HIKOAN KUN PELKÄÄN! (JN: 37)

Sanantoistoksi ei kuitenkaan lasketa kantasanan ja sen johdoksen tai homonyymien muodostamaa alkusointua (Leino 1970: 52). Sanantoistosta ei siis käy seuraava aineistoni katkelma, jossa esiintyvät yhdyssanan määräiteosana toimiva *perus* ja sen johdos *perusta*:

- (65) H: PERUSKOULUSSA KÄYDÄÄN LÄPI KAIKEN PERUSTAT. (JN: 49)

Omaksi alkusointuluokaksi voitaisiin laskea myös ylivahva alkusointu, jossa alkusointuisuus ulottuu vielä vahvaakin pidemmälle, toisin sanoen vähintään vokaalin jälkeiseen kirjaimeseen (Leino 1970: 53). Näitä tapauksia löytyy aineistostani ainoastaan muutama. Tällainen on kuitenkin vaikkapa seuraava, jossa kaksi ensimmäistä sanaa ovat keskenään ylivahvasti alkusoinnollisia ja vahvasti alkusoinnollisia kolmannen sanan kanssa.

- (66) [Myyntikojun nimikyltti]: Ville Vilungin Viemiset (JHH: 43)

Seuraava alkusointu on todella vahva jopa ylivahvaksi – kuten oli myös esimerkki 65. Seuraavassa alkusointu ulottuu kahteen ensimmäiseen tavuun (*papat*):

(67) Papatti: Vaan LÖYDän iTSEKin!

J: KaUHEa PaPaTTaJa: TäSSä Ei Saa PaPaTUSVUORoa! (JP: 68)

Alkusointu voi vallita itsenäisten sanojen sijasta myös yhdyssanojen eri osien välillä. Tämä voi olla alkusoinnultaan niin vahva (esimerkki 68) kuin heikkokin (esimerkki 69).

(68) [otsikko]: RIEHAGAS RUUHGARUPEAMA (JN: 41)

(69) [otsikko]: PESUPÖSILÖT (JN: 43)

Alkusointuisuus on Penttilän (1966: 207) mukaan hyvä esimerkki kielellisestä leikkittelystä, joka ei niinkään tähtää koomisuuteen kuin ilmausten mieleen painumiseen ja alleviivaavaan yhdistämiseen. Walter Nash (1985: 12) on todennut, että huumorissa on samoja ominaisuuksia kuin runouden kielessä: esimerkiksi alku- ja loppusointu voivat esiintyä sanaleikin yhteydessä. Veikko Virtanen (2001: 21) on pannut merkille pro gradu -tutkielmassaan, että hänen tutkimissaan Jerry Cottonin juonitiivistelmissä alkusointu on usein koomisuutta lisäävä tehokeino. Joskus se taas on leikkittelyn keskiössä. (Virtanen 2001: 21.) Saman voi todeta omasta aineistostani.

Erityisesti synonyymit mahdollistavat usein alkusoinnuilla leikkimisen. Taitava kielenkäyttäjä voi valita ilmauksista sellaisen, joka sointuu yhteen muiden sanojen kanssa. Tällöin valittu sana voi olla tekstin muuhun tyyliin verrattuna erikoinen, mikä helpottaa alkusoinnun huomaamista. Tällainen tapaus on esimerkissä 70, jossa *puhelias*-sanan tilalle on valittu erikoisempi synonyymi *suulas*.

(70) J: SUULas SiLLi? (JKM: 7)

Aineistossani alkusointuisuutta esiintyy erityisen paljon erisnimissä, otsikoissa ja rakenteissa, joilla elollisiin olentoihin viitataan. Tällaisia esiteltiin jo edellisen lisäksi esimerkkeinä 62, 66, 68 ja 69.

Erityisen hyvin alkusointujen tavoittelemisen sanavalintojen avulla huomaa seuraavasta tapauksesta. Siinä eri eläinten nukkumapaikoissa olevien kylttien sanaparit on valittu niin, että ne muodostavat alkusoinnun. Neljäs kyltti sisältää myös toisenkin kielellisen leikkittelyn, jota esitellään myöhemmin esimerkkinä 103.

(71) [kylttejä]: PISKIN PETI / DINGON DIVAANI / KIRPUN KEHTO // KaTiN KOnTTi // KaKaDUKEBBI (JHH: 32)

Myös Jasso-sarjakuvalle tyypilliset kirjainmuutokset (ks. tarkemmin luku 4.2) on usein valjastettu palvelemaan alkusointuisuutta. Seuraavassa esimerkissä *k*-kirjaimet on korvattu *g*-kirjaimilla. Näin on saatu aikaiseksi heikko alkusointu yhdyssanan määrite- ja perusosan välille.

(72) [Kuussa olevan grillikioskin kylttejä]: GRaaTERi GRiLLi [!] // – – // GUUGRiLLi (JKM: 12)

Joskus taas kirjainmuutosten motiivin voi löytää alkusoinnun korostamisesta. Seuraavassa yhdyssanan *p*-kirjaimet on korvattu *b*-kirjaimilla, jolloin heikko alkusointuisuus on entistä helpompi huomata.

(73) [otsikko]: BiLLERiBULma (JKH: 8)

6.2. Loppusointu

Loppusoinnalla eli riimillä tarkoitetaan sanojen loppujen yhtensoinnuttamista. Loppusoinnalliset sanat muodostuvat samasta äännejonosta loppusoinnun ensimmäisestä vokaalista alkaen. Tyypillisesti loppusointu on yksi- tai kaksitavuinen. (Palmgren 1986: 326–327.)

Koska heikkoon alkusointuun tarvitaan vain sama ensimmäinen konsonantti kahdessa sanassa, se voi syntyä usein myös täysin sattumanvaraisesti (Leino 1970: 12, 37). Koska loppusointuun taas osallistuu yleensä 1–2 tavua, se ei synny useinkaan tahattomasti eikä ole tavallista normaalissa kielenkäytössä. Näin ollen se on myös helpommin havaittavissa teksteistä.

Loppusointua käytetään ilmaisukeinona yleensä niin sanotussa perinteisessä lyriikassa (Palmgren 1986: 323). Toisin kuin alkusointu, joka tuntui toimivan koomisuuden osatekijänä, loppusointu näyttää jo yksinään luovan koomisen vaikutelman. Kontrasti

kontekstien – perinteinen runous ja Jasso-sarjakuva – välillä on niin suuri, että jo se luo koomisuutta.

Tutkimusaineistosta olen listannut hieman alle 40 loppusointutapausta. Helpomman havaittavuuden vuoksi loppusoinnut on listattu systemaattisemmin kuin alkusoinnut. Siitä huolimatta loppusointuja löytyy listauksesta jonkin verran alkusointuja vähemmän. Lähes kaikissa tapauksissa loppusointu alkaa jo sanojen ensimmäisistä vokaaleista. Kuten alkusoinnunkin kohdalla, olen alleviivannut loppusoinnalliset kohdat esimerkeistä.

(74) J: HETGinEn! ääni vÄRiSEE: KUKa TÄRiSEE?! (JLK: 75)

Joskus Jasso-sarjakuvassa esiintyy varsin erikoisia sanoja tai sananmuotoja riittelyyn yhteydessä:

(75) Radio: HEI HAUSKANPITTOON POJJAT vÄYVÄÄ! ninkUS TYTÖT MYÖSKIN kÄYKÄÄ! ♪ ♪ (JP1: 10)

(76) [teksti pitkän tarinan kolmannen luvun lopussa]: VaTKUU JaTKUU.... (JLK: 76)

Itse en ole koskaan kuullut käytettävän kumpaakaan erikoista sanaa – *väyvää* ja *vatkuu*. Internetin Google-haulla *väyvätä*-sanalla löytyy kaksi osumaa suomenkielisiltä sivustoilta (13.11.2013). Molemmissa merkitys tuntuu kuitenkin olevan kutakuinkin ’valittaa, nalkuttaa’, mikä ei sovi tulkinnaksi tähän kohtaan. Google-haku *vatkua* löytää yhden osuman, jossa sanaa on käytetty verbinä (13.11.2013). Siinä sanaa on käytetty sanan *vatkata* synonyyminä. Google-haulla *vatkuu* (29.4.2014) löytyy lukuisia osumia, joissa kaikissa sanaa on käytetty *vatkaus*-sanan synonyyminä (vrt. *keräys* - *keruu*). Kumpikaan *vatkuu*-muodon tulkinnoista ei kuitenkaan sovi sarjakuvan kontekstiin.

Esimerkissä 75 sointu ei ole täydellinen, koska sanat eroavat toisistaan toisen tavun konsonantin kohdalla. Jos loppusoinnun muodostavien sanojen tai tavujen äänneyhtäläisyys ei ole täydellinen, puhutaan assonanssista (Palmgren 1986: 327). Assonanssitapauksia löysin aineistostani vain muutamia.

Loppusointupari voi syntyä myös yhdyssanan määrite- ja perusosan välille (esimerkki 77). Joskus taas intoudutaan riimittelemään niin paljon, että lopputulos alkaa muistuttaa sarjakuvamuotoista musikaalia (esimerkki 78).

(77) [otsikko]: OPPISTOPPI (JN: 49)

(78) J: no kiitti SULLE viSUSTi: sanoit aika riSUSTi! HENki HaiSEE JOS Pannaan HaiSEmaan. En SUA JaKsa, vaiHDan maiSEmaa. // SORi En EHDi KaUEmpaa, vaiK' KELLON TaHDON SEiSaUTTaa. mUn aiKa mEnnä on; äLä OO OnnETOn, vaiKka Kävi Vähän HUOnO TUURi: TYÖaiKani KUN PääTTYi JUURi. (JLK: 94–95)

Esimerkki 78 sisältää loppusointujen lisäksi paljon muitakin paremmin lyriikasta tunnettuja piirteitä: assonanssia, vanhahtavia sanoja ja käännettyjä sanajärjestyksiä. Näin eri keinot täydentävät toisiaan luoden vaikutelman vanhahtavasta runosta, jolloin koominen vaikutelma entisestään lisääntyy. Ensimmäiseen riimipariin liittyy myös äännesubstituutio. Sen vuoksi sitä käsitellään tarkemmin luvussa 6.3.1 esimerkkinä 82.

Jos sanat eivät aineistossani muodosta loppusointua heti ensimmäisestä vokaalista lähtien, ne ovat useimmiten sellaisia, joissa sointuva sana muodostuu toisen sanan lopusta, kuten esimerkissä 78 *onneton - on*. Tästä löytyy aineistosta vain ani harva poikkeus. Yksi on muutenkin harvinainen, englannin kielen sanoilla leikittelevä riimi:

(79) Hyppypapu: viVa FOREVER! JUmP now OR NEVER! 🎵 (JN: 33)

Hyppypavun lauleskelun voisi ajatella olevan viittaus Septemberin kappaleeseen *Cry for you*, jonka kertosaakeessa lauletaan: *Forever and ever; Life is now or never* (www.lyricsmode.com). Tarkemmin asiaa selvitellessä käy kuitenkin ilmi, että Septemberin kappale on ilmestynyt myöhemmin kuin Jasso-sarjakuva, josta esimerkki 79 on (www.songfacts.com). Näin ollen en ainakaan itse osaa tulkita katkelmaa viittaukseksi mihinkään tiettyyn kappaleeseen. Seuraava esimerkki sen sijaan sisältää loppusoinnun lisäksi selvän intertekstuaalisen viittauksen:

(80) Kasvin lehti 1: OLEn JYRKi!
Kasvin lehti 2: äLä TYRKi! (JOS: 38)

Tätä viittausta musiikkikappaleeseen on erityisen hankala huomata, jos ei kappaletta tunne, sillä sarjakuvassa lehdet eivät laula eivätkä laulun sanat ole alkuperäisessä asussaan. Silti siinä selvästi viitataan Juice Leskisen sanoittamaan ja säveltämään kappaleeseen Jyrki boy, jonka kertosäkeessä lauletaan: *Jyrki, Jyrki, älä tyrki; tee joskus miehen työ; Jyrki, Jyrki, älä sanojasi syö* (Leskinen 1974).

Monen äänne- ja sanasubstituution ainoaksi motivaatioksi paljastuu pyrkimys alku- tai loppusoinnun aikaansaamiseen. Näitä tapauksia esitellään kuitenkin vasta seuraavissa luvuissa.

6.3. Ääntenmuutos

Ääntenmuutoksessa kielellisestä yksiköstä saadaan toinen yksikkö korvaamalla äänne toisella äänneellä tai lisäämällä tai poistamalla äänne. Jos äänne on korvattu, on kyse äännesubstituutiosta, jos taas lisätty tai poistettu, on kyse muusta ääntenmuutoksesta. Näitä esitellään tarkemmin omissa alaluvuissaan 6.3.1 ja 6.3.2.

Ääntenmuutosten yhteydessä esitellään myös muunneltuja idiomeja, jos niihin on tehty vain yksittäisiä ääntenmuutoksia. Myös useamman ääntenmuutoksen sisältävät tapaukset esitellään tässä luvussa, jos muutoksilla ei saada aikaan toista sanaa.

Ääntenmuutoksen sijasta voisi Jasso-sarjakuvan kohdalla yhtä hyvin käyttää termiä kirjainmuutos. Jasso-sarjakuvan tekstit ovat olemassa paperilla eikä niitä ensisijaisesti ole tarkoitettu ääneen luettaviksi. Ääneen luettaessa Jasso-sarjakuva menettää aina osan ilmaisuvoimastaan: sille tyypilliset kirjainmuutokset ja leikittelyt isoilla ja pienillä kirjaimilla jäävät silloin pakosti huomiotta (ks. tarkemmin luku 4.2). Koska ääntenmuutos on terminä yleisempi, käytän kuitenkin sitä kirjainmuutoksen sijasta. Yleensä suomea kirjoitetaan kuten lausutaan, joten tavallisesti ei ole syytä puhua erikseen kirjoitus- ja äänneasusta. Niissä kohdissa, joissa ne kuitenkin eroavat toisistaan, mainitsen asiasta erikseen.

6.3.1. Äännesubstituutio

Äännesubstituutiossa kielellisestä yksiköstä saadaan toinen, erimerkityksinen yksikkö korvaamalla äänne toisella äänteellä. Yleensä konsonantti on korvattu konsonantilla ja vokaali vokaalilla, mutta ainakin yhdessä tapauksessa konsonantti on korvattu vokaalilla ja kahdessa vokaali konsonantilla. Näistä kaksi esitellään esimerkkeinä 84 ja 85.

Äännesubstituutiotapauksia löysin aineistostani reilut 30 kappaletta. Seuraavaksi esittelen niistä niinkin monta kuin 11 niiden erilaisuuden vuoksi.

Usein sanasta äännesubstituutiolla saatu yksikkö on toinen suomen kielen sana. Alkuperäinen ja substituution seurauksena syntynyt sana muodostavat siis keskenään minimiparin.

Seuraavassa esimerkissä Jassolle on selvinnyt, että laiva käyttää polttoaineenaan välikaton kosteusvaurioista tippuvaa mystistä nestettä. Tämä suuri salaisuus ei kuitenkaan tunnu kiinnostavan Jasso, mistä konehuoneen työntekijä loukkaantuu.

(81) Konehuoneen työntekijä: TUO OLI VETinEn LOUKKaUS! (JLK: 89)

Yleensä puhutaan *verisestä loukkauksesta*, mutta muuttamalla konsonantti *r* konsonantiksi *t* saadaan aikaan neste-teemaan paremmin sopiva sana *vetinen*.

Seuraavan leikittelyn motiiviksi voi löytää sensuurin. Koska Jasso-sarjakuva on tarkoitettu pitkälti kaikenikäisille, siinä ei ole soveliasta käyttää kiro sanoja. Niinpä yleisestä, alatyylisestä lausahduksesta *kiitti (sulle) vitusti* on viimeisen sanan ensimmäinen *t* korvattu *s*:llä. Leikittely on osa jo aiemmin esiteltyä esimerkkiä 78.

(82) J: NO KIITTI SULLE VISUSTI: SANOIT AIKA RISUSTI! (JLK: 94)

Seuraavassa äännesubstituution kohteena on konsonantin sijasta vokaali. Siinä Jasso kiirehtii suoraan ruokapöydästä kierrätystaloon etsimään juuri palkkaamalleen kokille huonetta.

(83) J: KIERRÄTYSTALOLLE SaLamina!! (JKH: 17)

Salama-sanaa voidaan käyttää kuvaannollisesti 'johonkin hyvin nopeasti, yhtäkkiä tai yllättäen tapahtuvaan viitaten' (KS). Tässä kohtaa Jasso siis nousee yllättäen ja nopeasti pöydästä ylös ja lähtee juoksemaan kohti kierrätystaloa. *Salama*-sanän viimeinen vokaali *a* on kuitenkin korvattu *i*:llä, jolloin on saatu aikaiseksi ruoka-teemaiseen sarjakuvaan paremmin liittyvä, 'erästä voimakkaasti maustettua kestromakkaraa' merkitsevä sana *salami* (KS).

Aineistosta löytyy vain kolme tapausta, jossa konsonanttia ei korvata konsonantilla tai vokaalia vokaalilla. Ensiksi esiteltävässä konsonantti on korvattu vokaalilla. Siinä tutusta sanonnasta *Aika parantaa haavat* on konsonantti *t* korvattu vokaalilla *a* eli toisin sanoen monikon nominatiivi on muutettu yksikön partitiiviksi.

(84) J: TOTTA! aiKa PaRanTaa HaaVaa: VOiSin SYÖDä TämmÖiSESTi
RUiSmaGGaRaa! (JKM: 12)

(85) J [nähdessään vuokranantajansa]: VOi EJ! (JP1: 46)

Esimerkissä 85 *ei*-sanän jälkimmäinen vokaali on korvattu *j*-konsonantilla. Toisaalta sen voi yhtä hyvin tulkita myös leikittelyksi suomen ja ruotsin samamerkityksisten sanojen välillä. Näin tulkittuna se luokiteltaisiin kielten väliseksi sanasubstituutioksi (ks. seuraava alaluku). Samanlaisen sanaparin muodostavat suomen *okei* ja ruotsin *okej*, jolla leikitellään myös kertaalleen aineistossa.

Aina substituutiolla saatu yksikkö ei kuitenkaan ole suomen (tai ruotsin) kielessä olemassa oleva sana. Tällöin äännesubstituutio kohdistuu lähes aina yhdyssanan määrite- tai perusosana olevaan sanaan. Uusi ilmaisu on kyllä suomen rakenteen mukainen, mutta sille ei ole ollut käyttötarvetta kielenulkoisessa maailmassa.

Joskus saatu merkitys on niin outo ja erikoinen, että sanalle on lähes mahdotonta keksiä muuta kuin marginaalinen tai teennäisen tuntuinen käyttötarkoitus reaali maailmassa. Seuraava on tästä hyvä esimerkki:

(86) H: NYT JääKaappimUOTia KEVÄTTaLvi 2001! // -- // -- // POSiTiivEn
PaStaFaRi! (JP: 40)

Esimerkkiin 86 liittyvässä kuvassa Hänellä on keitetyjä pastoja rastoina. Hän ei siis ole 'jamaikalaisen uskonnollisen liikkeen kannattaja' eli *rastafari* (KS), jolla tyypillisesti on rastatukka ('tukka joka on käsitelty lukuisiksi pitkähköiksi takuiksi', KS), vaan *pastafari*.

Joskus reaali maailman tapahtumat kuitenkin mielenkiintoisella tavalla yllättävät. Vaikka Jasso-sarjakuvasta löytyvä käyttötarkoitus sanalle *pastafari* tuntuu marginaaliselta tai teennäiseltä, sana on nykyään tosiaan olemassa – vaikkakin eri merkityksessä: Itävaltalaisen ateistin Niko Almin mielestä uskonnollisten yhteisöjen saamat edut ovat perusteettomia. Tämän todistaakseen hän on perustanut Lentävän Spagettihirviön kirkkokunnan. Tämän spagettihirviön seuraajia kutsutaan *pastafareiksi*. (Kammonen 2011.)

Joskus saatu sana on sellainen, että vaikkei saatu sana ole kielenulkoisessa maailmassa yleisesti käytössä, on silti helppoa keksiä konteksti, jossa sanaa voisi luontevasti käyttää.

(87) [sokkotreffejä käsittelevän sunnuntaisarjan otsikko]: JASSO Ja SOKKITREFFIT.
(JP: 67)

On varsin helppoa keksiä tapahtumaketju, miten *sokkotreffeistä* voisi syntyä *sokkitreffit*. *Sokkotreffit* ovat 'treffit, joille saapuvat eivät entuudestaan tunne toisiaan', ja *sokki* on 'järkyttävän tapahtuman, ympäristön äkillisen muutoksen tms. aiheuttama voimakas järkytys' (KS). Jos treffikumppani ei olekaan yhtään toivotunlainen tai käyttäytyy sopimattomasti, seurauksena voi olla jonkinasteinen sokki. Tällöin siis *sokkotreffeistä* olisi syntynyt *sokkitreffit*. Tämä kielellinen leikittely ei ole ainutlaatuinen, sillä Google-hakukoneen *sokkitreffit*-haku löytää reilut 30 osumaa (13.11.2013).

Muutamissa tapauksissa saatu yksikkö ei kuitenkaan edes sarjakuvan sisäisessä maailmassa tarkoita mitään. Tällöin motiivi voi löytyä soinnuttelusta, jota käsiteltiin tarkemmin luvussa 6.2.

(88) Pullo ja purkki [?] [yhteen ääneen]: YSTÄVYYS EI KOSKAAN KUOLE (ELLEI ISKE RAHAHUOLE!) (JOS: 35)

Sanan *rahahuoli* viimeinen vokaali on korvattu vokaalilla *e*, jotta on saatu aikaan loppusointu sanojen *kuole* ja *huoli* / *huole* välille. Äännesubstituution sijaan tämä tosin on mahdollista tulkita myös niin, että monikon nominatiivimuodosta *rahahuolet* on poistettu viimeinen äänne *t*. Tällöin se kuuluisi seuraavaan alalukuun, jossa käsitellään muita äänne muutoksia.

Seuraavassa esimerkissä on korvattu *kanava*-substantiivin konsonantti *k* konsonantilla *h* alkusoinnun aikaansaamiseksi. Lisäksi siinä leikitellään sananmuotohomonymialla (ks. luku 5.1.1.2): *hana*-substantiivi kuulostaa monikon elatiivissa samalta kuin edesmenneen suomalaisen rock-yhtyeen Hanoi Rocks'n nimen alkuosa yksikön elatiivissa (Väntänen–Monroe–McCoy 2009). Kirjoitettunakin leikittely toimii, koska Jasso-sarjakuvassa ei varsinaisesti tehdä eroa pienten ja isojen alkukirjainten välille.

(89) H: LUEPA TÄMÄ KIRJA HANOISTA.
J: Hmm... ..HANOI ROKS... ..Panaman HANAVA... ..HANOJEN
TIIVISTYSONGELMAT.. (JKH: 7)

(90) [sängyssä poteva] tauti: LIIKENISIKÖ VIELÄ SIIVU SUSTALEIMAEMMENTALIA?
(JN: 35)

Joskus äännesubstituutio on niin mystinen, että sen motivaatio jäänee lopullisesti selvittämättä. Tässä juustolaatua tarkoittavan *mustaleimaemmental*in nimestä on korvattu sanan aloittava konsonantti *m* konsonantilla *s*. Tämän substituution syytä on kuitenkin hankala ymmärtää. Mahdollisena tulkintana voisi ajatella, että sanan määriteosana toimiva *musta* on muutettu itsenäiseksi, *sinä*-pronominin puhekieliseksi elatiiviksi *susta*. Tälle tulkinnalle sarjakuvan konteksti ei kuitenkaan anna tukea. Sanat olisi tällöin myös kirjoitettu kieliopin vastaisesti yhteen.

Aineistosta löytyy myös kaksi kohtaa, joissa äännesubstituutiolla leikitellään kahden englannin kielen sanan välillä:

(91) Piimäpurkki [jonka kyljessä lukee TEHO PIIMÄ 5U]: LICENSE TO FILL!
(JP: 18)

Piimällä on esimerkkiin 91 liittyvässä kuvassa kädessään passi, joka luo assosiaatioita amerikkalaisten elokuvien salapoliisien lupakirjoihin. Tämä yhdessä tehokkuutta ilmaisevan piimän tuotenimen kanssa lisää mielle yhtymiä piimän lausahduksen *License to fill* ('Lupa täyttää') ja kuvitteellisesta brittiagentti James Bondista kertovan elokuvan *License to Kill* (suomeksi 007 ja lupa tappaa) välille (IMDb).

Seuraavan esimerkin kohdalla on luontevampaa puhua äännesubstituution sijaan kirjainsubstituutiosta, sillä ääntämyksellisesti *w*-kirjain ei poikkea *v*-kirjaimesta eikä sananloppuinen *k*-kirjain kirjainparista *ck*.

(92) [liedellä olevan pannun kyljessä oleva teksti]: WOK'n WOLL

Kokki [Jasson syömäpuikko nenässään]: Ei KiinaLaiSta RUOKaa OLE AIVAN
PAKKO YRITTÄÄ SYÖDÄ PUIKOILLA! (J1: 8)

Vokki on 'varsinkin kiinalaisen ruoan valmistuksessa käytettävä iso maljamainen pannu' tai 'siinä tehty ruokalaji' (KS). *Rock 'n' roll* on eräs popmusiikin tyyli (KS). Tässä *rock 'n' rollin* *r*-kirjaimet on korvattu *w*-kirjaimilla, jolloin on saatu aikaiseksi *vokin* kansainvälisempi muoto *wok*. Jasso-sarjakuvassahan *ck* voidaan kirjoittaa myös *k*. Erikoisen tästä leikittelystä tekee se, että substituutiolla saatu kirjainjono *woll* ei tarkoita yhtään mitään. Kirjainsubstituutiolla lieneekin haettu ennen kaikkea alkusointua *wok*-sanana kanssa (ks. luku 6.1).

6.3.2. Muut äänne muutokset

Kun äänneitä on lisätty vai vähennetty, on kyse muista äänne muutoksista. Lisätty tai poistettu äänne voi olla yhtä hyvin konsonantti kuin vokaali. Tähän kategoriaan kuuluvia tapauksia löytyy aineistosta kaikkiaan alle 20 kappaletta. Erikoisena piirteenä tässä suhteellisen pienessä joukossa kuitenkin on, että jopa yli puolet leikittelyistä liittyy propreihin eli erisnimiin.

Kun kyse on elokuvien, televisiosarjojen tai yritysten nimien muuntelusta, leikittely on aina joko otsikko tai yksittäinen sivujuonne, joka ei millään tavalla vaikuta sarjakuvan varsinaisiin tapahtumiin. Näistä yksi kohta sisältää äänne muutosten lisäksi myös

leikittelyä äänne- ja sanasubstituutioilla. Tämän vuoksi se esitellään vasta seuraavassa luvussa esimerkkinä 109.

(93) [kirjan nimi]: KOLLin OBBiVUODET. (JN: 49)

Sunnuntaisarjassa, josta esimerkki 93 on, Jasso-kissa ja Häntä palaavat koulun penkille. Jasson oppikirjan nimi on siis varsin osuva, *Kollin oppivuodet*. Samalla se on kuitenkin vain yhden äänteen päässä suomalaisen, vuonna 1920 ilmestyneen mykkäelokuvan nimestä *Ollin oppivuodet* (IMDb).

(94) [kioskin kyltti]: ÖR-KIOSKKi [!] (JLK: 14)

Esimerkki 94 viittaa suomalaiseen kioskiketjuun nimeltä *R-kioski*. Se on siitä erikoinen leikittely, että kirjoituksen tasolla kioskiketjun nimen alkuun on lisätty vokaali *ö*, mutta äännetasolla – koska *R-kioskin* *r* lausutaan [är] – *ä* onkin korvattu *ö*:llä. Kirjoitusasua ajatellen leikittely siis kuuluu muiden äänteenmuutosten (tai oikeammin: kirjainmuutosten) alaan, mutta äännetasolla se on laskettavissa äännesubstituutioksi.

Kun leikittely kohdistuu elollisen olennon erisnimeen, sillä on vaikutusta myös sarjakuvan varsinaisiin tapahtumiin. Tästä seuraavaksi yksi esimerkki:

(95) J: En UNOHda niitä iKinä! / ... MUTTA HETKinEn! miSTä äSKEN
 PUHUimmeEKaan!?
 H: nO En mUiSTa aLKUUnKaan!
 J: PaRaS vaiHTaa aiHETTA!
 Mies: EiH! MUSTi PaLaa päTKITTäin! (JOS: 32)

Varsin tunnettu sanonta on *Muisti palaa pätkittäin*, joka tarkoittaa, että joku muistaa asioita pikkuhiljaa. Kun sanasta *muisti* otetaan ensimmäinen *i* pois, saadaan tyypillinen koiran nimi *Musti*. Tällöin myös lause muuttuu tyystin merkitystään. Uusi merkitys selviää sarjakuvan kuvasta, jossa koira tulee miehen luo kolmessa eri osassa. Koira siis palaa isäntänsä luokse osa kerrallaan. Alkuperäisen sanonnan tunnistusta on helpotettu suuresti sillä, että Jasso ja Häntä puhuvat muistamisesta juuri ennen miehen kommenttia.

Hieman alle puolet muun ääntenmuutoksen sisältävistä tapauksista ei leiki erisnimillä. Näistä seuraavaksi muutama esimerkki:

(96) J: HETi KUN Käännän SELän aLKaA Hana Taas VUOTaa!!

H: JOSPa SE On SaanUT KYLMäSTä VEDESTä FLUnSSan! // Tai EHKä SE KäRSii
PiTKäVETiSYYDESTä! (JKH: 7)

Normaalisti kärsitään *pitkäveteisyydestä* eli 'kyllästyneisyydestä, yksitoikkoisuudesta' (KS). Tässä leikittelyssä on kuitenkin sanan toinen *e* jätetty pois, jolloin vuotava hana kärsii aiheeseen sopivasti *pitkäveteisyydestä*.

Parissa leikittelyssä on muunnoksen taustalla nähtävissä pyrkimys alku- tai loppusointuun. Seuraavassa esimerkissä on yhdyssanan perusosan loppuun lisätty konsonantti *s*, jotta se sointuisi yhteen sanan määriteosan kanssa.

(97) J [nähdessään valaan]: vaLaSKaLaS! (JKM: 14)

Seuraavan esimerkin motiivi on vieläkin monimutkaisempi kuin alku- tai loppusointuhakuisuus. Siinä *pakastin*-sanasta on jätetty viimeinen tavu pois, jotta on saatu aikaiseksi minimipari sanojen *pakas(tin)* ja *rakas* välille. Tämän ääntenmuutoksen ymmärtämistä helpottaa se, että teksti on pakastimen kyljessä ja että tekstin perään on piirretty rakkautta kuvaava sydän.

(98) [teksti (nimikyltti?) pakastimen kyljessä]: PaKaS ♥ (JP: 35)

Prosessi muistuttaa slangin sananmuodostuskeinoa, jota Kari Nahkola (1999: 197) kutsuu typistämiseksi. Typistämisessä sanan katkaisukohta valitaan niin, että slangisanasta tulee (vähintään) kaksitavuinen. Esimerkkinä Nahkola esittää *opettaja*-sanasta typistetyn slangisanan *ope*. (Nahkola 1999: 197.) Myös *pakastin*-sanasta typistetty muoto *pakas* on kaksitavuinen.

6.4. Sanasubstituutio

Kun kokonaisia sanoja on korvattu toisilla sanoilla, on kyse sanasubstituutiosta. Useimmiten korvatun ja korvaavan sanan välillä vallitsee jonkinlainen suhde: sanat voivat olla hahmoiltaan samankaltaisia tai ne ovat keskenään semanttisessa suhteessa. Joskus sanoilla ei kuitenkaan ole mitään yhteyttä toisiinsa. Tällöin kyse on yleensä hyvin tunnetuista sanonnoista, idiomeista, laulun sanoista tai laulujen, televisio-ohjelmien tms. nimistä, joiden yksi sana on vaihdettu.

Korvaavuuskeinojen suuresta kirjosta huolimatta kaikilla sanasubstituutioilla on yksi yhteinen piirre: sekä korvatun että korvaavan sanan merkitys on jollain tavalla aina läsnä leikittelyssä. Jos korvatun sanan merkitys olisi tyystin kadonnut, leikittelyn oivaltaminen olisi mahdotonta – ja itse leikittely epäonnistunut. Kuitenkin mitä enemmän sanoja on korvattu ja mitä kauempana sanat ovat toisistaan merkitykseltään tai muodoltaan, sitä hankalampaa leikittelyn huomaaminen on. Yhteensä sanasubstituutioon perustuu noin 70 leikittelyä.

Esimerkiksi Piia Seppälä (2005) on pro gradu -työssään antanut jokaiselle sanasubstituutiotyypille oman alalukunsa. Itse en kuitenkaan tee näin, koska aineistoni monimutkaisuuden vuoksi kaikkia leikittelyjä olisi hankalaa kategorioida tarkasti – tai vähintäänkin alalukujen määrä kasvaisi silloin suhteettoman suureksi. Sen sijaan lihavin eri leikittelykeino tyypit tekstistä mahdollisuuksien mukaan.

Lähimpänä edellisessä luvussa käsiteltyä ääntenmuutosta on **sanahahmojen samankaltaisuuteen perustuva sanasubstituutio**. Ääntenmuutosten alla esiteltävät tapaukset, joissa lopputuloksena on toinen sana, sisältävät aina vain yhden ääntenmuutoksen. Nyt käsiteltävät tapaukset sen sijaan sisältävät aina vähintään kaksi ääntenmuutosta. Kaikkiaan parisenkymmentä leikittelytapausta perustuu sanahahmojen samankaltaisuuteen. Näin ollen se on yleisin sanasubstituutiokeino.

Muutamissa näistä tapauksista muunnellaan tuttuja fraaseja:

(99) Olio [päästessään Jasson juhliin]: VUOSiEN JOnOTUS PaLKiTTiin! (JLK: 4)

Tavallinen sanontatapa on *Vuosien odotus palkittiin. Jonotus* ei kuitenkaan äänteellisesti poikkea kovin paljoa sanasta *odotus*. Merkitykseltäänkin sanat ovat toisiinsa yhteydessä, sillä onhan jonottaminenkin yhdenlaista odottamista.

Seuraavassa taas muunnellaan sanontaa *Ympäri mennään, yhteen tullaan*:

(100) [otsikko]: YMPÄRI MENNÄÄN, YKSIÖÖN TULLAAN (JP: 20)

Suunnilleen saman verran kuin fraaseja muunnellaan myös yksittäisiä yleissanoja. Seuraavassa korvaavan sanan yhdistämistä korvattuun sanaan (*nuottivihko*) helpottaa suuresti se, että lehti on piirretty nuottitelineeseen.

(101) [nuottitelineessä olevan lehden nimi]: NUOTIO VIHKO [!](JP1: 41)

Jopa kahdessa kohtaa aineistoa on korvattu *parahiksi*-sana suomalaisen *Parainen*-nimisen kaupungin translatiivilla. Toiston välttämiseksi tapauksista esitellään vain toinen. Tässä leikittelyn ymmärtäminen helpottuu, kun Jasso juuri ennen Hännän kommenttia käyttää alkuperäistä sanaa.

(102) J: JUURI PARAHIKSI: ONKIN MAINOSKATKOS JUURI ALKAMAASSA! RENTOUDUN!
H: TÄSSÄ TYÖNJAKO: TEE JÄÄKAAPISTA EVÄÄT; MINÄ LAITAN TRIKON
PESUUN! / EHDIMME PARAISIKSI! (JP: 20)

Seuraavassa esimerkissä muutetaan monikossa oleva sana yksikköön. Leikittelyn ainutlaatuisuuden takia ei tällaiselle muunnokselle ole jaottelussani omaa lukua. Parhaiten se soveltuukin käsiteltäväksi tässä kohdassa. Luonnollisesti saman sanan yksikkö- ja monikkomuodot muistuttavat äänteellisesti toisiaan.

(103) [kylttejä]: PISKIN PETI / DINGON DIVAANI / KIRPUN KEHTO // KATIN KONTTI
// KAKADUKEBBI (JHH: 32)

Tämä esimerkki esiteltiin jo alkusointujen yhteydessä luvussa 6.1 esimerkkinä 71. Kylteissä luetellaan eläinten nukkumapaikkoja. Sanaparit on valittu niin, että sanat olisivat alkusoinnollisia keskenään. Nyt keskitymme kuitenkin esimerkin toiseksi viimeiseen sanapariin *katin kontti*. *Kontin* monista merkityksistä parhaiten tähän kohtaan sopii ‘tuohisuikaleista tehty selässä pidettävä vanha kansanomaisen

kantoväline' (KS). Kontin sijaan Jasso nukkuu kuitenkin kuvassa ennemminkin korissa. Sanapari *katin kontti* viittaa kuitenkin samalla myös sanontaan *Katin kontit*, jolla ilmaistaan väheksyntää tai halveksuntaa (KS). Sanonta on niin tuttu ja sanapari muutoin niin harvinainen, että sanonta tulee mieleen, vaikkei se kyseiseen kohtaan varsinaisesti soviakaan.

Lähes puolessa sanahahmon samankaltaisuuden perustuvista tapauksista substituution kohteena ovat erisnimet eli *proprit*. Seuraavassa Jasso kuvailee kattilan sisällön kiehumista hieman erikoisin sanakääntein:

(104) J: MUTTA MITÄS?! KATTILASSA SUHISEE!! PALOKUNTA! (JP: 26)

Kattilassa suhisee -lausahdus assosioituu herkästi Kenneth Grahamen (1949) kirjoittaman kuuluisan lastenkirjan suomenkieliseen nimeen *Kaislikossa suhisee*.

Seuraavat kaksi esimerkkiä sisältävät erityisesti Aku Ankalle ja muille suomalaisille Disney-lehdille tyypilliset kuuluisien nimien vääntelyt (Kivekäs 1997: 5; ks. myös Wikipedia. Luettelo suomenkielisten Disneyn sarjakuvien nimiväännöksistä).

(105) H: LATUVA! SIIRI RENTONEN JOHTAA JA MATKAA MAALIIN ON! (JKM: 18)

(106) J [pudotessaan pää edellä kohti kuun pintaa]: PIDÄN SORMEA PYSTYSSÄ NIIN EHKÄ EI SATUKAAN?

H: SATUKO? EI TULE NYT YHTÄÄN MIELEEN. // MUTTA HEI SITTEENKIN! PIENI PUNA-HELGA TUOTA JOO. (JKM: 16)

Siiri Rantanen on suomalainen maastohiihdon olympiavoittaja. *Rantanen* ja *Rentonen* eroavat toisistaan vain kahden vokaalin verran.

Pieni Punahilkka on kuuluisa satu. *Hilkka*-sanaa käytetään 'varsinkin sairaanhoitajan, tarjoilijan tms. päähineestä' (KS), mutta se on myös naisen nimi (Väestörekisterikeskuksen nimipalvelu). Sadun nimi viittaa pienen tytön punaiseen päähineeseen, mutta leikittelyssä *hilkka* on ymmärretty naisen nimeksi ja korvattu toisella *h*-alkuisella naisen nimellä *Helga* (Väestörekisterikeskuksen nimipalvelu).

Sanasubstituution lisäksi esimerkissä leikitellään myös homofonialla *sattua*-verbin preesensin yksikön kolmannen persoonan kielto muodon (*ei satu*) ja substantiivin *satu* välillä. Kielto muoto loppuu glottaaliklusiiliin, mutta substantiivi ei (ks. tarkemmin luku 5.1.2.3).

Joskus Jasso-sarjakuvalle tyypillisillä kirjain- eli ääntenmuutoksilla helpotetaan leikittelyn huomaamista:

(107) [otsikko]: KOVaa PELiä BOSTiLaaTiKOLLa. (JHK: 117)

Spencer: For Hire on 1980-luvun amerikkalainen tv-sarja. Sen suomenkielinen nimi on *Kovaa peliä Bostonissa*, jolla tässä leikitellään. (IMDb.) Koska *Bostonissa* ja *postilaatikolla* ovat äänteellisesti suhteellisen kaukana toisistaan, leikittelyn ymmärtämistä on helpotettu korvaamalla *postilaatikon* ensimmäinen äänne *b*:llä, jonka seurauksena korvattu ja korvaava sana ovat yhteneväisiä aina neljänteen kirjaimen saakka. Tämäkään ei tosin auta, jos lukija ei ole koskaan kuullut amerikkalaisesta sarjasta tai sen suomenkielisestä nimestä.

Seuraava leikittely on edellistäkin vaikeampi huomata:

(108) [Kirjan / keräilyalbumin nimi]: KIVET Ja SORaT (JKM: 21)

Tässä esiintyvä sanapari on sinänsä suhteellisen normaalilta kuulostava kirjan nimi. Erikoista on ensikatsauksella lähinnä vain se, että se esiintyy keräilyaiheisessa tarinassa muun muassa sellaisten kirjojen tai albumien joukossa kuin *Giitokuvat* ja *Etigetit*. Kuka nyt edes keräisi soraa – ja miten kiviä ja soraa ylipäänsä voi liimata kirjan sivuille? Totuuden nimessä on myönnettävä, että itsekään en ensilukemalla oivaltanut tässä piilevän muunlaista leikittelyä.

Kuitenkin *Kivet ja Sorat* on nähtävissä sanasubstituutioksi nimiparista *Kiviset ja Soraset*. Alkuperäisestä on poistettu ainoastaan deminutiivipäätteet (*-nen*). *Kiviset* ja *Soraset* on suomenkielinen nimi kuuluisalle piirretylle televisiosarjalle *The Flintstones* (IMDb).

Seuraava esimerkki voitaisiin yhtä hyvin esitellä myös äännesubstituution (luku 6.3.1) tai muiden äänne muutosten yhteydessä (luku 6.3.2), koska se sisältää kaikkia kolmea leikkelytyyppiä.

(109) J: KaH! nO nYT On KRAnTTiLan, äLLÖKSEn Ja HaPPiHULLUn
mainOSLEHTIEnTiLaUSKUPOnGiT [!] TäYnnä. (JHK: 117)

Katkelma sisältää kolme muunnelmaa suomalaisista postimyyntiyriytysten nimistä. *Anttilasta* on tullut *Kranttila*, kun sen alkuun on lisätty kaksi konsonanttia. *Elloksesta* on tullut *Ällös* muuttamalla nimen molemmat vokaalit. Vaikka *Kranttila* ja *Ällös* molemmat muistuttavat läheisesti olemassa olevia sanoja, ne eivät silti ole sellaisia, eikä niitä siis voida laskea sanasubstituutio tapauksiksi. *Kranttu* on arkinen ilmaus nirsolle, *ällä* taas arkinen synonyymi inhottavalle ja ällöttävälle (KS). Näistä sanoista *Kranttila* ja *Ällös* poikkeavat vain sanojen loppujen osalta.

Viimeinen nimimuunnos on kauimpana alkuperäisestä ja siksi myös hankalammin huomattava. Siinä englanninkielinen, kaksisanainen yrityksen nimi *Hobby Hall* on korvattu erikoisella suomenkielisellä yhdyssanalla *Happihullu*. Ilman kahden aiemman muunnoksen antamaa vinkkiä lukija tuskin osaisi tulkita *Happihullua* muunnokseksi *Hobby Hallista*.

Kun sanasubstituutio ei perustu sanahahmojen samankaltaisuudelle, se perustuu useimmiten erilaisille semanttisille suhteille. Sanaston sisäisten merkityssuhteiden perusteella kielen sanojen voidaan nähdä muodostavan erilaisia merkityskenttiä (Kangasniemi 1997: 67).

Vaikka korvattu ja korvaava sana kuuluisivat samaan merkityskenttään, ne ovat leikkelyssä usein joko idiomien tai yhdyssanan osana, jolloin ne ovat kadottaneet osaksi tai kokonaan perusmerkityksensä eli suhteensa omaan merkityskenttäänsä. Merkityskenttien sisäisiä suhteita voidaan kutsua paradigmaattisiksi (Kangasniemi 1997: 67). Paradigmaattinen merkityssuhde tarkoittaa siis kielellisen yksikön suhdetta saman merkityskentän muihin yksiköihin (Häkkinen 1996: 171).

Puolen kymmenessä tapauksessa leikittely perustuu **yllättävälle merkityskentän sisäiselle sananvalinnalle**. Näistä esitellään lähes kaikki eli neljä niiden erikoislaatuisuuden vuoksi.

(110) Maamuna: OOn SUURI maamUna! SiEntEN JumaLa! Ja TULIn näYTTä mään
[!] PiironGin PaiKan. (JHK: 26)

Sekä *piironki* että *kaappi* ovat tavaroiden säilyttämiseen tarkoitettuja huonekaluja (KS). Ilmaisulla *näyttää / määrätä kaapin paikka* on kuitenkin kuvaannollinen merkitys, ja se tarkoittaa 'määrätä asioista kodissa, talossa' (KS). Tässä siis idiomien osana oleva sana *kaappi* on korvattu samaan merkityskenttään kuuluvalla sanalla *piironki*.

(111) J [ajattelee]: PLUFFaako SE? OOn nELJänTOISTA vaiHEiLLa! (JHK: 71)

Sekä *kaksi* että *neljätoista* ovat numeroita. Ne kuuluvat siis samaan merkityskenttään, jonka jäsenet – harvinaista kyllä – voi panna merkityksensä mukaan tiettyyn järjestykseen (Kangasniemi 1997: 67). *Olla kahden vaiheilla* on kuitenkin idiomiksi, joka tarkoittaa 'epäroida päätöksen teossa' (Idiomisanakirja). Epäroijällä on siis kaksi vaihtoehtoa, joista hän ei osaa päättää. *Olla neljätoista vaiheilla* voisi siis periaatteessa tarkoittaa tapausta, jossa epäroijällä olisi kahden sijasta jopa neljätoista vaihtoehtoa. Sellaista idiomia ei kuitenkaan ole olemassa.

112. esimerkki sisältää muunnelman tunnetun laulun sanoista:

(112) J [saatuaan opiskelupaikan]: HURA! OPINTOTUKi aLKaA HETI JUOSTa!
H: OHO! ETKÖ Jää EDES GaHVILLE?
Raha-/paperinippu [=opintotuki] [juoksemassa pois]: mUn TäYTYY JUOSTa
näin... (JN: 49)

Anssi Kelan Nummela-kappaleen kertosaakeessa lauletaan *Mun täytyy kävellä näin; Mun täytyy kävellä näin; Kun jotain herää sisällän* (Kela). Leikittelyn kohteena on kertosaakeen ensimmäinen tai toinen säe, josta sana *kävellä* on korvattu samaan jalkaisin liikkumista kuvaavaan merkityskenttään kuuluvalla sanalla *juosta*.

Lisäksi katkelmassa leikitellään *juosta*-verbin polyseemisuudella. *Juosta* tarkoittaa perusmerkityksessään 'kävelyä vauhdikkaampaa yhtäjaksoista liikkumista' (KS). Koska

reaalimaailmassa opintotuki on eloton asia, se ei voi konkreettisesti liikkua. Kun joku ilmoittaa *opintotuen juoksevan*, se tarkoittaisi normaalisti opintotuen tulemistä säännöllisesti (KS). Jasson maailmassa opintotuki kuitenkin elää, jolloin se voi myös liikkua.

(113) [otsikko]: JASSO ja VOHVELI-WESTERN (JOS: 21)

Spagettwestern on leikillinen nimitys italowesternille eli italialaiselle lännenelokuvalle (KS). Yksinään sana *spagetti* tarkoittaa 'pitkiä, ohuita, puikkomaisia makaroneja' (KS), jotka ovat tyypillistä italialaista ruokaa. Tässä otsikossa *spagetti* on korvattu toisella ruoalla *vohveli*. Substituution motivaationa voi nähdä myös alkusointuhakuisuuden, sillä *v* ja *w* lausutaan samalla tavalla.

(114) J [nähdessään joukon jääkarhuja]: HUIH! JääKARHUBarVi!! (JHH: 26)

Varsin suppean merkityskentän muodostavat eri eläinten joukkoja kuvaavat sanat, kuten *parvi*, *tokka*, *lauma* jne. *Lauma*-sanaa käytetään yleensä suurien, maalla liikkuvien eläinten joukoista, *parvi*-sanaa taas lentävien eläinten ryhmittymistä. Normaalisti puhuttaisiin siis *jääkarhulaumasta* eikä *-parvesta*. Koska tähän merkityskenttään kuuluvat sanat ovat merkitykseltään niin lähellä toisiaan, niiden kohdalla voitaisiin yhtä hyvin käyttää Larjavaaran (2007: 140) termiä likimerkityksisyys. Likimerkityksiset sanat ovat vahvasti samanpiirteisiä ja käyttäytyvät syntaktisesti samalla tavalla. Merkitykseltään ne eivät kuitenkaan ole yhteneväisiä, vaan ainoastaan läheisiä. (Larjavaara 2007: 140.)

Seuraava katkelma sisältää jopa kaksi kohtaa, joissa leikitellään semanttisilla suhteilla:

(115) J: ai niin, OLOHUOneESEENHan SE UnOHTUI! Hm... miSSä On OViaUKKO,
miSSä OLOHUOne? Täm [!] seinä Ei vie miHinkään. Eikä TUO.
H: ETKÖ mUista? mYiT OLOHUOneEN HETKEN miELiERiSTEESTä Ja OVi
mEni GaUPan ALLE. (JLK: 7)

Johde ja *eriste* kuuluvat samaan merkityskenttään: *johde* on hyvin sähköä johtava aine, *eriste* taas aine, jonka sähkönjohtavuus on hyvin vähäinen (KS). Sanalla *mielijohde* ei kuitenkaan ole enää mitään tekemistä sähkön kanssa, vaan se tarkoittaa 'äkkiä mieleen

tullutta ajatusta tai halua' (KS). Samalla kun *johde* ja *eriste* kuuluvat samaan merkityskenttään, ne ovat myös toistensa vastakohtia, koska ensimmäinen niistä johtaa hyvin sähköä, toinen taas ei.

Myös katkelman toisessa leikittelyssä on kyse **sanan korvaamisesta vastakohtaisella sanalla**, mikä on lisäksi seuraavaksi esiteltävä sanasubstituutioluokka. *Alle* ja *päälle* ovat toistensa vastakohtia. Idiomi *kaupan päälle* tarkoittaa ilmaiseksi saatavaa tavaraa, jonka asiakas saa ostamansa tavaran lisäksi (KS). *Kaupan alle* sen sijaan ei tarkoita mitään.

Sanan korvaamisella vastakohtaisella sanalla leikitellään reilussa kymmenessä aineiston kohdassa. Aina leikittely ei kohdistu itsenäisiin sanoihin, vaan esimerkiksi neljässä tapauksessa yhdyssanan osaan. Näistä esitellään tässä kaksi.

(116) Jasson äiti: OLEMME SENTÄN PYSYNEET VIEL [!] aiKaTaULUSSA. nYT
 pITäisi ROSKaT vIEDä!
 J: TUTTU JUTTU! ilmoITTAUDUN PaKKOEHTOISEKSI! (JKM: 5)

Vapaaehtoinen on joku, joka tekee jotain omasta tahdostaan, pakottamatta (KS). Leikittelyssä yhdyssanan määräiteosa on korvattu *vapaan* vastakohtalla *pakko*. Leikittelyn humoristisuutta lisää Jasson lausahduksen paradoksaalisuus. Koska äiti ei pakota Jassoa ilmoittautumaan roskien viejäksi, Jasson ilmoittautuminen on vapaaehtoista. Kommentissaan hän kuitenkin sanoo ilmoittautuvansa pakkoehdoiksi. Ilmaisuna *pakkoehdoisen* voi nähdä rinnastuvan armeijan kielestä tuttuun *vapaaehtoiseen pakkoon* (Varis 1998: 116).

Seuraava tapaus liittyy esimerkkinä 108 esiteltyyn *Kivet ja sorat* -leikittelyyn. Vaikka esimerkin 117 sanat ovat käytössä, ne eivät kuitenkaan merkitykseltään ole toistensa varsinaisia vastakohtia.

(117) [kirjojen / keräilyalbumien nimiä]: GiILTOKUVaT / maTTaKUVaT (JKM: 21)

Vaikka sanat *kiilto* ja *matta* ovat toistensa vastakohtia, sanat *kiiltokuva* ja *mattakuva* eivät ole vastakohtaisia. Erikoisen leikittelystä tekee se, että sekä korvattu että korvaava sana kuitenkin ovat suomen kielessä yleisesti käytössä olevia sanoja – toisin kuin

vaikka edellisen esimerkin *pakkoehtoinen*. *Kiiltokuva* on 'kiiltopintainen, tavallisesti ääri viivoista leikattu värikuva (joita varsinkin lapset keräävät)' (KS). *Mattakuva* taas liittyy valokuvien kehittämiseen. Sillä viitataan mattapintaisiin valokuviin, joihin valot eivät siis aiheuta heijastumia. Niitä ei tavallisesti ole leikattu ääri viivoja pitkin eivätkä lapset kerää niitä.

Yhdessä tapauksessa leikitellään johdoksella. Sanavartalo on korvattu vastakohtallaan, jolloin on saatu rakenteellisesti mahdollinen suomen kielen sana, jolla ei kuitenkaan ole ollut käyttötarvetta.

Kun Jasso ja Häntä ovat tulossa lääkärin vastaanotolta, he ohittavat vastakkaiseen suuntaan osoittavan tienviitan:

(118) [tienviitan teksti]: TERVEELÄ (JKH: 11)

Sairas-sanasta johdettu *sairaala* on paikka, jossa vaativaa hoitoa tai erityistoimenpiteitä tarvitsevia potilaita tutkitaan, hoidetaan ja kuntoutetaan (KS). Tässä leikittelyssä *sairas*-sanan vokaalivartalo *sairaa-* on korvattu vastakohtansa *terve* vokaalivartalolla *tervee-*.

Varsin erikoinen on myös tapaus, jossa korvaaminen kohdistuu kieliopilliseen rakenteeseen. Suomessa futuuria voidaan ilmaista *tulla* (*teke*)*mään* -verbiliitolla (ISK: 443). Tässä kohdassa verbiliiton *tulla*-verbille annetaan vaihtoehdoksi sen vastakohta *mennä*, jolloin futuurin merkitys vaihtuu liikkeen ilmaisuun. Esimerkin kahden lausahduksen väliin mahtuu yksi ruutu ja jopa kuusi puhekuplaa. Selkeyden vuoksi olen siis lyhentänyt esimerkkiä rankasti. Sarjakuvan kohdassa Jasso on elokuvateatterissa Häntänsä ja henkiensä¹ kanssa

(119) J:n henki: TULEN JÄRKYYTTYMÄÄN. // – –

[Jasso syö ainakin kolme omaa henkeään] // – –

J:n henki: ... Tai mEnEn. HEI! minnE MUUT JO mEniVät? (JLK: 106–108)

Vastakohtaisuuden sijaan voidaan leikittelyssä myös **korvata sana eri hierarkiatasetan sanalla**. Tällaisia tapauksia löytyy aineistostani puolen kymmentä. Hierarkiassa

¹ Yleisen uskomuksen mukaan kissalla on yhdeksän henkeä. Sarjakuvassa ainakin neljä henkeä on haamuina elokuvateatterissa Jasson ja Hännän seurana.

ylimpänä ovat laaja-alaiset, yleiset ja myös abstraktit käsitteet. Alempana tuntomerkkien määrä lisääntyy ja käsitteen ala kapenee. (Häkkinen 1996: 175–176.)

Usein yläkäsitettä eli hyperonyymiä voidaan käyttää alakäsitteen eli hyponyymien asemesta (Häkkinen 1996: 175–176). Niinpä esimerkiksi *mänty*-sanalla voidaan käyttää yläkäsitettä *puu* tai *puntarin* sijasta hyperonyymiä *vaaka*. Vaikka tällainen sanojen korvaaminen monesti toimii ja tuntuu luontevalta, se voi joskus johtaa omituisiin tilanteisiin (Cruse 1986: 92), kuten seuraavassa katkelmassa:

(120) [kyltti linja-autopysäkillä]: JOUKKOLIiKENNEVäLiNE (JHK: 157)

Vaikka linja-auto on joukkoliikenneväline, alakäsitteen vaihtaminen yläkäsitteeseen tuntuu tässä tapauksessa kummalliselta.

Sananvalintaa ohjaa yleensä periaate, jonka mukaan sanan on oltava merkitykseltään riittävän täsmällinen, mutta toisaalta sen ei pidä olla tarpeettoman yksityiskohtainen. Tarkkuusasteeltaan sopiva sana toimii yleensä siis ikään kuin tukkeena merkitykseltään yleisemmän tai hienovaraisemman sanan käytölle (Kangasniemi 1997: 59). Tästä periaatteesta Thomas R. Hofman (1997: 27–32) käyttää nimitystä leksikaalinen tukkiminen¹ (engl. lexical blocking). Esimerkissä 120 tätä sananvalintaperiaatetta on rikottu: vaikka bussi on *joukkoliikenneväline*, yläkäsite on tässä tilanteessa liian etäinen ja epämääräinen.

Koska Jasso-sarjakuvassa halutaan leikitellä kielellä, siinä on joskus tehty päinvastoin ja korvattu yläkäsite (väärällä) alakäsitteellä. Korvattavat elementit voivat vielä olla osa idiomia tai yhdyssanaa, jolloin korvattavat sanat ovat menettäneet osaksi tai kokonaan alkuperäisen merkityksensä. Näin on laita seuraavassa esimerkissä, jossa *olla vaakalaudalla* -sanonnan *vaaka* on korvattu alakäsitteellä *puntari*, *lauta* vastaavasti alakäsitteellä *paneeli*:

(121) H: EiH! YHDiSTYKSEN USKOTTAVUUS On PaHaSTi PUNTaRiPanEELiLLa!
(JP: 64)

¹ Termin suomennos on Kangasniemen (1997: 59).

Seuraavan esimerkin voi nähdä myös vinoilevana kannanottona lähivuosisikymmeninä vallinneeseen pyrkimykseen tehdä ammattinimikkeistä sukupuolineutraaleja. Tavallisesti *postimies*-nimikkeen synonyyminä käytetään sanaa *postinjakaja* (KS).

(122) J: EnnäTinkin JO Tässä PiTKäSTYä POSTi-iHMiSTä ODOTELLESSani.
(JHK: 148)

Toiset merkityskentät ovat selvärajaisempia kuin toiset. Lisäksi ne ovat yhteydessä toisiinsa niin, että yhden merkityskentän sanat esiintyvät luontevasti toisen merkityskentän yhteydessä. (Kangasniemi 1997: 67.) Näin merkityskenttien voidaan ajatella luovan hämähäkinseittimäisiä verkostoja, joissa jokainen säie on yksi merkityssuhde ja säikeiden yhtymäkohdat ovat sanoja (Lyons 1983: 75). Juuri monimutkaisten verkostojensa vuoksi merkityssuhteet tarjoavat mainion leikkikentän kielelliselle leikkittelylle (Kangasniemi 1997: 67).

Merkitysparadigmojen sekoittamista käytetään toisinaan sanasubstituutiokeinona Jasso-sarjakuvassa. Monimerkityksinen sana kuuluu yhdessä merkityksessä tiettyyn sanakenttään, toisessa merkityksessä toiseen. Leikkittelyssä aktivoidaan odotuksenmukaisen merkityksen sijasta toiseen sanakenttään kuuluva merkitys. Tällaisia tapauksia löysin aineistostani vain kolme. Ne esitellään kuitenkin kaikki erikoislaatuisuutensa vuoksi.

(123) H [grillikioskilla]: minULLE TURULainEN KaiKiLLA maUSTEiLLa PaiTSi
KaLaLLa! (JP1: 27)

Sekä Pori että Turku ovat länsisuomalaisia kaupunkeja. Johtimella *-lainen* saadaan *Porista* muodostettua sana *porilainen*. Grillikioskin kanssa samaan merkityskenttään kuuluvana se viittaa 'kuumennettuna syötävään halkaistuun sämpylään, jonka välissä on paksu makkaraviipale' (KS). Tämän lisäksi *porilainen* on myös Porin asukas tai kaupungin nimestä muodostettu adjektiivi. Tässä leikkittelyssä *porilainen* on siirretty ruoka-merkityskentästä suomalainen kaupunki -merkityskenttään ja korvattu sanalla *turulainen*.

Yleensä *-lainen*-johdin liitetään vahva-asteiseen sanavartaloon. Tässä leikkittelyssä on kuitenkin johdin liitetty sääntöjen vastaisesti heikkoasteiseen vartaloon. *Pori* ei ole

astevaihtelullinen sana, eli se on samanasuinen sekä heikossa että vahvassa asteessa. *Turku*-sanan *k* sen sijaan katoaa heikossa asteessa. Tämän vuoksi katkelmassa puhutaan *turulaisesta* eikä *turkulaisesta*. Porin ja Turun assosioitumista toisiinsa helpottaa suuresti se, että aina sarjakuvan julkaisuvuoteen 1997 asti oli olemassa *Turun ja Porin lääni*.

Sana *toinen* on merkitykseltään monitulkintainen: yhtäältä se on järjestyslukusana, toisaalta indefiniittipronomini 'muu'. Tässä katkelmassa indefiniittinen *toinen* on siirretty järjestyslukujen merkityskenttään ja korvattu yhtä suuremmalla järjestysluvulla.

(124) J: HUVINSA KOLMANSILLA... (JOS: 10)

Seuraava esimerkki on varsin erikoinen. Siinä *nurmikko*-johdoksen vartalo *nurmi* on siirretty omasta, luonto-merkityskentästä kuuluisien urheilijoiden merkityskenttään. *Nurmi*-sanalla viitataan 'varsinkin ruohokasvien muodostamaan matalaan tiheään kasvipeitteeseen' (KS), mutta sen lisäksi se on myös sukunimi. Paavo Nurmi taas oli suomalainen yleisurheilija. Leikittelyssä sanavartalo *nurmi* on korvattu Paavo Nurmen etunimellä. Jollei lukija ole kuullut Paavo Nurmesta, tämä leikittely jää mysteeriksi.

(125) [kyltti ruohikolla]: äLä TaLLaa PaaWOKKoa (JOS: 34)

Monien aineistostani löytyvien tapausten kohdalla on merkitysparadigmojen sekoittumisen sijaan luontevampaa puhua **tapahtumakontekstisidonnaisesta sanasubstituutiosta**, vaikka sanojen välille olisikin mahdollista löytää esimerkiksi yhteinen merkityskenttä (kuten vaikka esimerkissä 132 nestemäiset aineet ja esimerkissä 133 veden olomuodot). Tällaisia sanasubstituutiotapauksia, joissa sana on korvattu sarjakuvan tapahtumakontekstiin sopivalla sanalla, löytyy aineistosta parisenkymmentä.

Vaikkei korvattua ja korvaavaa sanaa yhdistäisikään merkityskenttä, leikittelyn pystyy kuitenkin lauseyhteyden avulla huomaamaan: noin puolessa tapauksista muuntelun kohteena on joko tunnettu idiomiksi tai musiikkikappale.

Ensimmäiseksi esitellään tapaus, joka kuuluu yhtä lailla juuri esiteltyyn merkitysparadigmojen sekoittamiseen. Siinä muunnellaan sanontaa *On ilmoja pidellyt* tapahtumapaikkaan paremmin sopivaksi. Tämän sekoittamisen pohjalla on *ilma*-sanon kuuluminen kahteen eri merkityskenttään: yhtäältä *ilma* merkitsee 'säätä', toisaalta taas 'maapallon ilmakehän muodostavaa kaasuseosta' (KS).

(126) H [kohdattuaan lentävän valaan kuussa]: SE On aVaRUUTTA PIDELLYT!
(JKM: 14)

Seuraavassa kolmessa katkelmassa korvatun ja korvaavan sanan välille on hankalaa löytää mitään yhteyttä. Ensimmäisessä muuntelun kohteena on sanonta *Hiljaa mäessä*, (*sano!*). Jasso ja Häntä ovat juuri hypänneet kerrostalon yläkerran ikkunasta:

(127) Mies [kerrostalon ikkunassa]: HiLJaa iLmaSSa, sanO!! (JP1: 25)

(128) H: Lämmitä JO nE naKiT! // -- nUOTiOLLa OLisIT JO PERiLLä (JP: 26)

Tässä on käytetty hyväksi esimerkiksi 1990-luvun suosituissa Hugo-nimisessä television lasten peliohjelmassa paljon käytettyä sanontaa *Kävellen olisit jo perillä*.

(129) Reino resebti: SiTTEN KULHOOn KOHOomaan: TULOksena On
HÖYHENEnKEVYT TUHaTLEHTiTaiKina. //
J: TaHi SiTTEN EHi. //
J: Ei HÖYHENEnKEVYTTä... EiKä TUHaTLEHTEä... Vain LEVYTTävä
ELämänTaPaHiiVaTaiKina SULaLLa!
Taikina [sulka päässään]: TURVOTaa! En miLLään JAKSa NOUSTA näin
aiKaiSin!
Voisula [pään päällä sydän rakkauden merkinä]: VOISULaLLa! (JP: 19)

Tätä monimutkaista katkelmaa analysoidaan myös esimerkkinä 24, jolloin kiinnostukseen kohteena oli sanamuoto *voisulalla*. Sen lisäksi katkelma sisältää varsin erikoisen sanan *elämäntapahiivataikina*, joka on selvästi muunnos sanasta *elämäntapaintiaani*. Alkuperäinenkin sana on ilmeisesti sen verran uusi, ettei se ole vielä päätynyt painettuihin sanakirjoihin. Sen sijaan sanan epävirallisempi määritelmä löytyy internetistä löytyvästä Urbaanista sanakirjasta, jota sen käyttäjät itse voivat vapaasti kommentoida ja täydentää. Sen mukaan *elämäntapaintiaani* on 'hippi, vaihtoehtonuori, taiteilija, pukeutuu usein boheemisti tai vähintäänkin massasta poikkeavalla tavalla' (www.urbaanisanakirja.com). Leikkittelyn huomaamista helpottaa taikinan päässä oleva sulka, mikä muistuttaa intiaanipähineistä.

Katkelmasta löytyy vielä kolmaskin leikittely. Se perustuu sille seikalle, että *tai*-sanasta on käytössä myös vanhahtava, rinnakkainen muoto *tahi* (KS). Tämän mallin mukaisesti *ei*-sanankeskelle on lisätty *h*.

Neljässä tapauksessa muuntelun kohteena on sanonnan sijasta laulu. Näistä esitellään nyt kaksi. Ensimmäisessä katkelmassa Jasso ja Häntä lennähtävät pois lentävän valaan kyydistä. Samainen valas esiintyi jo esimerkissä 126.

(130) H: vain JaSSO LenTää POHJOiSEEn...
 J: Lennä mUn LEMPEni LaULU (JKM: 15)

Juha Vainiolla on kappale *Vain sorsa lentää pohjoiseen*, jolla tässä leikitellään (Suomen äänitearkisto). Sarjakuvien tapahtumien mukaisesti *sorsa* on korvattu *Jassolla*. Leikittelyä helpottaa se, että Jasso jatkaa toisen musiikkikappaleen nimellä, joka kuitenkin on alkuperäisessä asussaan (Suomen äänitearkisto). Nuotit lausahdusten jäljessä auttavat lukijaa etsimään tulkintaa musiikin maailmasta.

Seuraava laulun sanoilla leikittely on aiempaa helpompi huomata:

(131) Aurinko: mä PaiSTan HULLUn LaiLLa
 H: HELLE TEKi Kai TEPPoSEnSa. Tai maTTiSEnSa. (JN: 37)

Laulajaveljeksillä Matilla ja Tepolla on kappale *Mä tanssin hullun lailla* (Suomen äänitearkisto). Nimestä on korvattu sana *tanssin* sanalla *paistan*, jotta se sopisi paremmin auringon sanomaksi. Sanoilla *laulaa* ja *paistaa* ei liene muuta yhteistä kuin että molemmat ovat verbejä. Hännän kommentin *tepponen* tarkoittaa koltosta tai kepposta (KS). *Mattinen* taas ei tarkoita mitään – muuta kuin ehkä pikku Mattia.

Rakenteellisesti tämä leikittely on mielenkiintoinen. Ensimmäisen kerran tulkinnan löytymiseen musiikin maailmasta vihjataan jo auringon kommentissa, kun sen viereen on piirretty laulamista kuvaavat nuotit. Selkeämpi ja yksityiskohtaisempi vihje annetaan tämän jälkeen Hännän lausahduksessa, josta löytyy muuntelun kohteena olevan kappaleen laulajien *Matin* ja *Tepon* nimet.

Jollei muuntelun kohteena ole tunnettua idiomia tai musiikkikappaletta, on yleisesti tunnettuun reaali maailman faktaan pohjattu lausahdus korvattu Jasso-sarjakuvan maailmaan paremmin sopivalla tavalla. Tästä viimeksi mainitusta esitetään seuraavaksi kaksi esimerkkiä.

Ensimmäisessä ruokana Jassolle ja Hänälle tarjoiltu, päällään seissyt mustekala hyppää oikein päin:

(132) Mustekala: siTä paiTSi Tämä Ei OLLUTKaan miELiHOMmaani! VALUU
MUSTE PääHän! (JOS: 15)

Kun ihminen seisoo päällään, hänen verensä valuu päähän ja häntä alkaa pyörryttää. Jasso-sarjakuvassa mustekalan ollessa kyseessä *veren* sijasta päähän valuukin *muste*.

(133) [Veden pinnalla kelluva ja eviään heiluttava] Hai: TEEN VESiENGELEITä!
(JOS: 17)

Koska hai on lumen sijasta veden pinnalla, hän ei tee eviään heiluttamalla *lumienkeleitä* vaan *vesienkeleitä*.

Muutamissa tapauksissa on kuitenkin **mahdotonta löytää merkitsevää yhteyttä** korvaavan sanan ja korvatun sanan tai tapahtumakontekstin välille. Tällaisia tapauksia löysin aineistosta neljä, joista esitellään nyt kaksi.

(134) [Seinätaulun teksti]: Oma Lama KULLan GaLLis (JLK: 86)

Tässä on sanonnan *Oma koti kullan kallis* sana *koti* korvattu sanalla *lama*. Korvatun ja korvaavan sanan välille lienee suhteellisen mahdotonta löytää olennaista yhteyttä.

Eri merkityskenttien sanat eroavat toisistaan suuresti sen suhteen, kuinka vapaasti ne voivat esiintyä muiden sanojen kanssa. Sanat *hyvä* ja *paha* voivat esiintyä hyvin monen merkityskentän sanojen kanssa – toisin kuin vaikkapa verbi *syödä*. (Kangasniemi 1997: 67–68.) Tällaisia ominaisuuksia kutsutaan myös sanojen valintarajoituksiksi (engl. selectional restrictions) (Cruse 1986: 107; Kangasniemi 1997: 68).

(135) J [kun maasta nousee mammutti]: KEVÄÄLLÄ mammUTIT SULaVaT (J1: 27)

Verbillä *sulaa* on suhteellisen rajatut yhdistelymahdollisuudet. Kun *sulaa*-sanana kanssa käyttää aikamäärettä *keväällä*, lauseen subjekti on yleensä helposti ennustettavissa lauseen sanojen merkityskenttäsuhteiden pohjalta. Tällaista ennustettavuutta voidaan kutsua tautonymiaksi. (Kangasniemi 1997: 68.) Tautonyminen ilmaus olisi *Keväällä lumet / jäät sulavat*. Jassolle tyypillinen kielen vääntely kuitenkin rikkoo lukijan ennako-oletukset ja korvaa lauseen subjektin epäodotuksenmukaisella sanalla *mammutit*. Sanoille *lumet / jäät* ja *mammutit* on hankalaa löytää mitään kunnollista yhteyttä.

Erikoisen sanasubstituutiotyyppin muodostavat tapaukset, joissa vieraskielinen erisnimi tai sanonta on käännetty suomeksi. Yleensä erisnimiä ei käännetä, ja sanonnatkin ovat usein kielikohtaisia. Nämä tapaukset voi nähdä **kielten välisenä sanasubstituutiona**.

Seuraavassa kuuluisan amerikkalaisen rock-yhtyeen nimi *Eagles* on käännetty suomeksi *Kotkat* (www.eaglesband.com).

(136) J: LaiTOIT VÄÄRÄÄ MUSIIKKIA! Tämä ONKIN JOGUES EIKÄ KOTKaT!
Radio: aLaS VESiKaTua! / 🎵 (JP1: 11)

Samalla katkelma on oiva esimerkki Jasso-sarjakuvan tulkinnan ongelmallisuudesta. Vaikka oivalsin, mihin *Kotkilla* viitataan, en pitkään tiennyt, kuka tai mikä kätkeytyy *Joguesin* taakse. Todennäköiseltä tuntui, että sekin viittaisi johonkin yhtyeeseen tai artistiin, ja radiosta kuuluva *Alas vesikatua!* olisi viittaus johonkin tämän kappaleeseen.

Lopulta sain tietooni, että *Jogues* on äännesubstituutio brittiläisen punkvaikutteisen folk rock -yhtyeen *Pogues* nimestä (ks. luku 6.3.1). Heillä on kappale *Rain Street*, jossa lauletaan useaan kertaan *Down (on) rain street* (www.lyricsmode.com). Tämän voi kääntää suomeksi *alas sadekatua*. Yhtyeen nimestä on siis vaihdettu ensimmäinen konsonantti, kappaleen sanat käännetty suomeksi ja *sade* korvattu samaan satamisen merkityskenttään kuuluvalla sanalla *vesi*. Muutokset ovat siis jo varsin mittavia, mikä hankaloittaa suuresti leikkittelyn tulkintaa. Tätä tulkintaa tukee myös Jasson huudahdus

Laitoit väärää musiikkia!, sillä Eaglesin ja Poguesin musiikkityylit ovat varsin kaukana toisistaan.

(137) J: OVESSA OLI VIESTI JÄÄGAAPIlTA: ”LÄHDIN JÄÄLANDIIN”! (JP: 20)

Pohjoismaihin kuuluva Islanti on englanniksi *Iceland* ja muun muassa ruotsiksi *Island*. *Ice* ja *is* tarkoittavat molemmat jäätä, *land* taas maata. Tässä on maan vieraskielisen nimen alkuosa käännetty suomeksi, mutta loppuosa jätetty kääntämättä.

(138) J [jalkapallolle]: TARVITSET SIIS KUNNON TÄYTETTÄ. MENNÄÄN OITIS
VÄLIPALALLE!

H: MINULLE LÄNSIKINKKU TAI MAKSA-ALLAS! (JN: 51)

West Ham United FC ja Liverpool FC ovat kuuluisia englantilaisia jalkapalloseuroja. *West Hamin* voisi kääntää niin halutessaan *länsikinkuksi* ja *Liverpoolin maksa-altaaksi*, kuten tässä leikittelyssä on tehty.

Aineistosta löytyy yksi tapaus, jossa vieraskielinen sanonta on käännetty sanasta sanaan suomeksi. Näin on saatu aikaiseksi sanonta, jollaista suomesta ei löydy. Sarjakuvassa Häntä on uskotellut Jassolle, että television lumisateesta voi saada telepaattisia viestejä, kun sitä katsoo ”erikoislaseilla”. Kuutisen tuntia myöhemmin paikalle saapuu mies, joka Jasson kiusaksi vaihtaa kanavaa.

(139) J: äKKIä TELEPATIAKANAva TAKAISIN! SAIN MELKEIN VIESTIN!

Mies: TELEPATIA? ANNA TAUKO! (JKH: 32)

Englanninkielinen arkinen sanonta *Give me a break!* tarkoittaa ’No joo joo!’, ’No niin varmaan!’, ’Älä höpötä’ (MOT Englanti). Tällainen kommentti sopisi epäuskoiselta näyttävän miehen suuhun hyvin. Sananmukaisesti sanonta kuitenkin tarkoittaa ’Anna minulle tauko’. Sarjakuvassa sanonta on käännetty tällä tavalla kirjaimellisesti suomeksi. Käännöksestä on tosin keskimäinen sana *minulle* pudotettu pois.

6.5. Idiomien muuntelu

Olen määritellyt idiomien varsin laajasti ja joustavasti, ja lasken idiomeiksi kaikki määrämuotoiset syntagmat, sanaliitot ja laulujen sanat (ks. määrittelystä tarkemmin luku 5.3). Tämän vuoksi hyvin suuri osa aineistosta löytyvistä muunteluun perustuvista leikittelyistä kohdistuu juuri idiomeihin. Mielestäni näin suuren joukon käsitteleminen idiomien alla ei kuitenkaan tekisi oikeutta aineistoni monipuolisuudelle. Siksi olen esitellyt myös äänteenmuutoksen (luku 6.3) ja sanasubstituution (luku 6.4) yhteydessä idiomeja, jos muutos on koskenut vain yksittäisiä äännteitä tai yksittäisiä sanoja.

Tässä luvussa esiteltävät idiomien muuntelu -tapaukset voidaan karkeasti jakaa kolmeen eri ryhmään: 1. idiomiin on lisätty kokonaisia sanoja, 2. idiomista on poistettu kokonaisia sanoja ja 3. idiomista on korvattu useampia sanoja. Jotta käsittelyä olisi helpompi seurata, olen lihavoinut tekstistä kunkin tyyppin, kun sen esittely alkaa. Yhteensä tämän luvun alle kuuluvia tapauksia löytyy aineistostani noin 60.

Idiomia voidaan muokata niin kieliopillisesti kuin sanastollisesti. Kieliopillinen muutos ei muuta idiomien merkitystä, kun taas sanastollinen muuntelu usein lisää uusia merkitysvaihtoehtoja idiomiin – tai jopa muuttaa sen merkityksen tyystin toiseksi. (Mäntylä 1999: 197.) Tästä löytyy aineistostani lukuisia esimerkkejä.

Idiomien muutokset voi nähdä jatkumona, jonka alkupäässä muutokset koskevat vain yksittäisiä äännteitä. Toisena ääripäänä on nähtävissä tapaukset, joissa alkuperäisestä idiomista on jäljellä enää lauserakenne – jos sitäkään. Mitä enemmän idiomia muokataan, sitä hankalampaa sen tunnistaminen on. Eniten muokatuissa tapauksissa ei lukija voi aina olla edes aivan varma, onko kyseessä todellakin muokattu idiomiksi vai onko kaikki vain lukijan omaa ylitulkintaa.

Seuraavaksi esitellään tapauksia, joissa **idiomeihin on lisätty kokonaisia sanoja**. Niitä löytyy aineistosta noin 15. Prototyypillinen tapaus on helposti tunnistettavissa, sillä idiomissa olevia sanoja ei ole mitenkään muokattu. Varsin usein kuitenkin eri muuntelukeinot limittyvät, ja sanojen lisäämisen ohessa idiomista on voitu myös korvata tai poistaa sanoja tai äännteitä. Tällainen tapaus esitellään myöhemmin esimerkkinä 157.

Seuraavassa esimerkissä on idiomaattisen ilmauksen keskelle lisätty sana. Siinä Häntä on juuri tullut pienen pyöreän ikkunan kautta lentokoneeseen. Jasso isompana sen sijaan juuttuu kiinni ikkunaan:

(140) H: äKKiä PaiKALLESi ETTEi TARVITSE aina HäVeTä!
J: nO YRiTän MELKEin PARHaani! (JOS: 7)

Yleensä sanotaan *yrityn parhaani* eikä *yrityn melkein parhaani*, kuten Jasso tässä tekee.

Vain kahdessa aineiston kohdassa lisätään sanoja idiomin keskelle. Kaikissa muissa tapauksissa idiomia jatketaan tai kommentoidaan. Tällainen tapaus on muun muassa seuraava, jossa idiomia jatkamalla saadaan aikaan paradoksaalinen lausahdus:

(141) Mies: Ei OLE aina HELPPoa – JOS Ei MUULLOinKaan, vai? (JLK: 100)

Aina tarkoittaa 'kaikkina aikoina' (KS), joten ei ole olemassa mitään muuta aikaa, johon jälkipuoliskon *muulloinkaan* voisi viitata.

Toisena idiomien muuntelu -tyyppinä esitellään tapaukset, joissa **idiomeista on poistettu kokonaisia sanoja tai niitä on muutoin radikaalisti lyhennetty**. Tällaisia kohtia löytyy aineistosta noin 20. Tapauksina nämä ovat mielenkiintoisempia kuin sanan lisäämiset, jonka vuoksi näistä esitellään yhteensä yhdeksän.

Seuraavassa tapauksessa sananpoisto tekee lauseesta kieliopillisesti puutteellisen.

(142) Jasso: JOS TULET OPPaaKSi niin KOLmas KERTa TODen SanOO, LUULEn ma.
Kala: LUULO Ei OO vääRTi MUTTa TULEn (JKM: 16)

Luulo ei ole tiedon väärä on tunnettu sanonta (KS). Kieliopillisesti lause vaatii *väärti*-sanan eteen määritteen, joka kertoo, minkä *väärti* eli arvoinen (KS) luulo ei ole. Sarjakuvassa määräite on kuitenkin jätetty pois.

Katkelmalle on olemassa kuitenkin toinenkin tulkinta: *Väärti*-sana tulee ruotsin sanasta *värd*, joka tarkoittaa 'arvoisen' lisäksi 'isäntää' (SSA). Isäntä-merkitys on nähtävissä muun muassa suomen sanassa *kirkkoväärti*, joka on vanhahtava nimitys kirkon

taloudenhoitajalle (KS). Toisen tulkinnan mukaan kala siis toteaisi hieman filosofisemmin, että luulo on huono isäntä.

Seuraavassa katkelmassa lyhyen sanan puuttuminen muuttaa kokonaan lauseen merkityksen. Esimerkkiä on lyhennetty paljon, sillä väliin mahtuu kaksi ruutua ja peräti yhdeksän puhekuplaa.

- (143) H [lukee kirjaa ViERaiLUN HaLLinTa]: OHJEGiRJa On PAHaSTi KESKEN.
 J: HYVä KUN TULEE ViERaiTa.
 [ovikello soi]: KLing! //
 H: TääLLä SanOTaan ESimerKIKSi ETTä...
 J [avaa oven viidelle vieraalle]: KäYKää PEREmmälLE Ja OLKaa KUin
 KOTO- //
 [vieraat ryntäävät sisään]
 H: nOin Ei KannaTa SanOa!
 J: -nannE! // [vieraat mm. rikkovat television, poraavat lattiaan reiän ja
 syövät jääkaapin tyhjäksi] -- // -- // --
 J: OLKaa KOTOnanne! [Jasso heittää vieraat ulos] (JN: 39)

Tyypillinen tervetuliaistoivotus *Olkaa kuin kotonanne* (Idiomisanakirja) muuttuu voimakkaaksi käskyksi, kun siitä poistetaan sana *kuin*. Erikoisen leikittelystä tekee se, että sanontaa käytetään alkuperäisessä asussa sunnuntaisarjan alkupuolella ja muunneltuna loppupuolella.

- (144) Sieni [uhkailtuaan Jassoa]: miTES nYT Pannaan? //
 J: nO SUU Pannaan naPSamaan! (JHK: 20–21)

Sanonta *Mites / Kuinkas nyt suu pannaan?* tarkoittaa 'Miten nyt suhtaudutaan?' (KS). Tämä leikittely on siitä poikkeuksellinen, että vaikka sienen kysymyksestä on poistettu sana *suu*, Jasso käyttää sitä sanaa vastauksessaan.

Aina sananpoisto ei koske vain itsenäisiä sanoja, vaan myös yhdyssanan lyhentäminen on mahdollista. Ensimmäisessä on poistettu yhdyssanan määriteosa ja jälkimmäisessä perusosa.

- (145) J: äH, TOTa, JOS nYT LUPaan ETTEn Enää KiUSaa TATTEJa Tai mUiTa
 iTiÖKasVEJa, SaanKO POISTUa VaSemmälLE? (JHK: 28)

(146) J: näin siTä OSTETAan aSunTOa iTSELLE! PiSTin JOKa PLOOTUN LiKOOon!
 / – – / EiBä aSunTOa PaLJOn viELä SiLLä SUMmaLLa LYHEntÄnYT.... //
 MUTTa 10 *cm*² KUMminKin! (JP: 22)

Yleensä poistutaan *takavasemmalle* eikä *vasemmalle* ja lyhennetään *asuntolainaa* eikä *asuntoa*.

Seuraavassa esimerkissä laulun kolme sanaa on lyhennetty yhdeksi pitkäksi ja epätavalliseksi yhdyssanaksi:

(147) [tienviitan teksti]: JOKa niEminOTKOSaaRELma (JKH: 25)

Tässä leikitellään J. H. Erkon säveltämän Kansalaislaulun sanoilla. Sen ensimmäisessä säkeistössä lauletaan: *Joka niemeen, notkohon, saarelmaan kodin tahtoisin nostattaa*. (Kultaiset koululaulut vanhoilta ajoilta, s. 299.) Kun laulun sanat ovat lyhennytyssä muodossa, syntyy vaikutelma, että *Joka nieminotkosaarelma* olisi tietyn paikan nimi.

Kolmannen ryhmän muodostavat tapaukset, joissa **idiomista on korvattu useita sanoja**. Useampia sanoja on korvattu yhteensä noin 25 kohdassa aineistoa.

Ensimmäinen esimerkki on sekä tarinan että koko sarjakuva-albumin nimi. Se on muunnos Robert M. Pirsigin (1986) kirjoittaman kirjan suomenkielisestä nimestä *Zen ja moottoripyörän kunnossapito*. Sarjakuvatarinan nimessä *Zen* on muutettu *Jassoksi* ja *moottoripyörä* *hännäksi*.

(148) [otsikko]: JASSO Ja Hännän KUNNOSSaPiTO. (JHK: 184 & kansi)

(149) Porkkana: ME OLLaan PORGGanOita KaiKKi, JOS Oikein KAUkaa
 KaTSOTaan... 🎵 🎵 (JP: 66)

Tässä on muunneltu laulaja J. Karjalaisen (1982) Sankarit-kappaleen sanoja. Peräti kolme sanaa on vaihtunut alkuperäisistä lyriikoista: *Me ollaan sankareita kaikki, kun oikein silmiin katsotaan*.

Monessa kohdassa sanoja on korvattu paremmin kontekstiin sopivalla tavalla. Ilmiö on sama, jota käsiteltiin sanasubstituution (luku 6.4) alla kontekstisidonnaisena

sanasubstituutiona. Seuraavassa arkinen sanonta *näyttää närhen munat* on korvattu kalan suuhun paremmin sopivasti *näyttää norssin mädit*. Norssi eli *kuore* on eräs kalalaji (KS). Alkuperäisen sanonnan tunnistamista helpottaa se, että korvaavat sanat alkavat samoilla alkukirjaimilla kuin korvatut sanat.

(150) Kala: Ei NE mitään OSaa MUTTA minä näYTän KYLLä NORSSin mäDiT
JOS iLmaUS saLLiTaan! (JKM: 16)

Mitä enemmän sanoja on korvattu, sitä hankalampaa alkuperäistä idiomia on tunnistaa. Samalla myös ylitulkinnan riski olennaisesti kasvaa. Tästä seuraavaksi muutama esimerkki:

(151) J: maGGaRan KUN SUUHUn Viä! (JP1: 33)

Esimerkin 151 lausahdus voisi olla muunnelma armeijalle tyypillisestä käskystä, kuten vaikkapa *Ase olalle vie!*. Jos näin on, Jasson kommentissa on alkuperäisestä käskystä jäljellä ainoastaan verbi ja erikoinen sanajärjestys (verbi viimeisenä).

(152) [otsikko]: PESUKONE LinKOaa aiKa TaHDiSti. (JHK: 84)

Tästä tarinan otsikosta on olemassa jopa kolme eri versiota. Tarinaa edeltävässä sivun mittaisessa esittelyssä kerrotaan, että sarjakuva on julkaistu aiemmin nimellä *Pesukone linkoaa aina kahdesti* albumissa Kinkkubingo. Todellisuudessa se kuitenkin julkaistiin nimellä *Pesukone rimpuilee aina kahdesti* (Roikonen 1993: 6). Nämä kaikki ovat muunnelmia vuonna 1981 ilmestyneen amerikkalaisen elokuvan *The Postman Always Rings Twice* suomenkielisestä nimestä *Postimies soittaa aina kahdesti* (IMDb). Kahdesta viimeksi mainitusta versiosta alkuperäinen elokuvan nimi on vielä suhteellisen helposti tunnistettavissa, sillä niissä ensimmäiset sanat alkavat *P:*llä, lauserakenne on sama ja kaksi viimeistä sanaa ovat alkuperäisessä asussaan. JHK:ssa julkaistu versio nimestä on kuitenkin jo selvästi kauempana alkuperäisestä: lauserakenne ja alun *P* ovat kyllä samat, mutta *aina* on vaihtunut minimipariinsa *aika* ja viimeisissä sanoissa on samaa ainoastaan lopun *-sti*.

Jopa kahdessa kohtaa aineistoa on muunneltu William Shakespearen Hamlet-näytelmän kuuluisan sitaatin suomennosta: *Ollako vai eikö olla? Kas siinä pulma.*¹ Alkuperäisellä, englanninkielisellä sitaatilla leikiteltiin aiemmin esimerkissä 31.

(153) Taikina [hiivapaketti vierellään]: OLEmME RaKASTUNEET JnE.
 KannaTTaiSiKO OTTaa SUKUnimeKSi TaiKinaHiiVa VaiKO HiiVaTaiKina?
 / – – // TaiKina Vai HiiVa? KAS Siinä PULLa! (JP1: 24–25)

Sitaatin alkupuoliskoa on muunneltu niin rankasti, että viittausta olisi mahdotonta tunnistaa ilman jälkipuoliskoa. Jälkipuoliskolla ainoastaan *m*-äänne on korvattu *l*-äänteellä (*pulma* > *pulla*). Alkuperäisen sitaatin eksistentiaalinen pohdinta on saanut vaihtua nimen pohdinnalle. Lisää huvittavuutta leikittely saa jälkipuoliskolla, sillä pullan tekemiseen todellakin tarvitaan taikinaa, joka sisältää muun muassa hiivaa.

Vielä kauempana Hamlet-näytelmän sitaatista on seuraava tapaus, jossa on muunneltu sitaatin alkupuoliskoa. Lauserakenne on sama, mutta sanatasolla alkuperäisestä on jäljellä ainoastaan sanapari *vai eikö*. Huomionarvoista on myös, että muunnellussa lauseessa ei olekaan alussa ja lopussa samaa verbiä, kuten alkuperäisessä.

(154) J: Riippuako Vai Eikö HenGaiLLa?! (JHK: 190)

Seuraavasta katkelmasta löytyy ainutlaatuinen leikittely. Se liittyy luvussa 6.4 esitelyihin tapahtumakontekstisidonnaisiin tapauksiin. Tässä tapauksessa korvaavaa sanaa ei kuitenkaan ole haettu tapahtumakontekstista vaan lauseen jälkimmäisen sanan merkityskentästä.

(155) [kirjan nimi]: KUN BÄRE LAMBUN OSTI. (JP: 26)

Kirjailija Juhani Aho on kuuluisa muun muassa lyhyistä, suorasanaista tunnelmakuvauksistaan, joita kutsutaan lastuiksi (KS). Yksi kuuluisimmista lastuista on nimeltään *Siihen aikaan, kun isä lampun osti*. Jasso-sarjakuvassa nimestä on poistettu kaksi ensimmäistä sanaa ja *isä* vaihdettu sanaan *päre*. *Päre* on puusäle, jota on käytetty

¹ Sitaatti tässä muodossa on laajalle levinnyt suomalaisten keskuudessa, mistä todistaa jo Google-hakukoneen sanatarkalla haulla saatu osumamäärä – noin 2940 tulosta (28.11.2013). Silti se ei näytä olevan yhdenkään suomennoksen sanatarkka ilmiasu. Lähimpänä ovat Eeva-Liisa Mannerin *Ollako vai eikö, siinä pulma* (Shakespeare 2001: 69) ja Paavo Cajanderin *Ollako vai ei olla, siinä pulma* (Shakespeare 1992: 62).

valaisemiseen ennen lamppujen keksimistä ja yleistymistä (KS). *Päre ja lamppu* kuuluvat siis samaan merkityskenttään.

Seuraavat kaksi esimerkkiä ovat varsin kaukana alkuperäisistä, mutta silti ne on mahdollista tunnistaa varmuudella muunnelluiksi idiomeiksi:

Vanhan kansan viisaus kuuluu *Vesi vanhin voitehista*. Jasso-sarjakuvassa sana *vanhin* on poistettu ja substantiivi *voitehista* muutettu verbiksi.

(156) J: VESI VOITELEE. (JHK: 46)

(157) [taulu seinällä]: *Ei ämpäri hukku!* (JOS ON PELASTUSLIIVIT YLLÄ
[mahdollinen sulkumerkki jää kuvassa pullonkaulan taakse] (JKH: 6)

Esimerkki 157 on muunnelma Irwin Goodmanin kappaleen *Ei tippa tapa sanoista*. Kappaleen kertosäe alkaa sanoilla *Ei tippa tapa ja ämpäriin ei hukku*. (www.lyricsmode.com.) Leikkelyssä voidaan nähdä kaikki kolme idiomien muuntelun keinoa: 1. Kappaleen sanoja on kommentoitu sulkeiden sisältä löytyvällä sivulauseella. 2. Sitä on lyhennetty jättämällä pois puolet katkelman sanoista 3. Rakenteellisesti ensimmäisen lauseen substantiivi ja verbi on korvattu jälkimmäisen lauseen substantiivilla ja verbillä. Näin on saatu aikaan lausahdus, jolla ei useista samoista sanoista huolimatta ole enää mitään tekemistä alkuperäisen merkityksen kanssa.

Luvun lopuksi esitellään tapauksia, jotka ovat hyvin lähellä edellisen luvun lopussa esiteltyjä kieltenvälisiä sanasubstituutiotapauksia. Tällä kertaa sanoja on kuitenkin korvattu useampia. Kaikissa kohdissa on englanninkielisiä sanoja korvattu suomenkielillä. Tällaisia tapauksia löytyy aineistostani ainakin neljä, joista esitellään nyt yhtä vaille kaikki. Esitetyt tapaukset ovat kaikki samasta, musiikki-temaisesta tarinasta.

(158) Taikina: JUU MUTTA SiTä EnnEn JaLaLLa KOREASTI! VOI TÄTä LaUanTai-
iLLan KUUMETTA! (JP1: 15)

Ensimmäisessä esimerkissä on amerikkalaisen elokuvan nimi *Saturday Night Fever* käännetty suomeksi. Virallinen suomenkielinen käännös on *Lauantai-illan huumaa*.

(IMDb.) Englannin kielen sanan *fever* voi suomentaa yhtä hyvin *kuumeeksi* kuin *huumaksi* (MOT Englanti).

Seuraavissa kahdessa esimerkissä viitataan englanninkielisiin musiikkikappaleisiin. Äskeiseen verrattuna ne ovat monimutkaisempia tapauksia. Ensimmäinen niistä on hyvä esimerkki tapausten monitulkintaisuudesta ja hankaluudesta. Luulin sitä pitkään muunnelmaksi Sladen kappaleen nimestä *Johnny Played the Guitar* (Slade: Cum on Let's Party!).

(159) Jauhopussi, hiivapaketti ja suolasirotin [yhteen ääneen]: KERRO ZOni! Tai SOITA KITARAa! (JP1: 14)

Lausuttaessa *Johnny* ja *Zoni* kuulostavat samankaltaisilta. Ne ovat siis keskenään homofonisessa suhteessa (ks. tarkemmin luku 5.1.2.3). Kappaleen nimi olisi suomeksi sanasta sanaan käännettynä *Johnny soitti kitaraa*. Jasso-sarjakuvassa imperfektissä oleva lauseen predikaatti olisi näin ollen muunnettu käskymuodoksi ja Johnny irrotettu lauseen eteen, osaksi toista lausetta. Tarkemmin asiaan perehtyessäni selviää kuitenkin, että kyseinen Sladen kappale on julkaistu vasta vuonna 2004 (Allmusic), seitsemän vuotta myöhemmin kuin Jasso-poggari 1 (JP1), josta leikittely on.

Ystäväni avustuksella leikittelyn kohteena olevaksi kappaleeksi paljastuu lopulta tasan 50 vuotta vanhempi Peggy Leen Johnny Guitar (Secondhandsongs). Kappale alkaa sanoilla *Play the guitar, play it again, my Johnny*. (www.lyricsmode.com) Eli suomeksi kutakuinkin: *Soita kitaraa, soita se uudelleen, minun Johnnyni*.

Jälkimmäistä tulkintaa tukee kappaleen ilmestymisajan lisäksi kaksi muutakin seikkaa: 1. Kappaleena se on varsin suosittu ja kuuluisa. Se on käännetty suomeksi, ja englanniksi siitä on tehty lukuisia covereita (Secondhandsongs). 2. Toisin kuin ensimmäisessä tulkinnassa sekä alkuperäisessä että muunnellussa lyriikassa on kyse imperatiivilauseista.

(160) H: OOH! ”KaRi EnEmmän!” VaRma naGGi!
 [Jasson kädessä on kasettikotelo, jossa lukee]: GaRi mö-YR. BLUS
 Kasettisoitin: ViEL sain siniSiä SULLE 🎵 (JP1: 22)

Tässä leikitellään Gary Mooren kappaleella *Still got the Blues*. Sen kertosäkeessä lauletaan *But I've still got the Blues for you*. (www.lyricsmode.com.) Gary Mooren sukunimi ei tarkoittane mitään, mutta *more* tarkoittaa 'enemmän' (MOT Englanti). Sanat lausutaan kutakuinkin samalla tavalla, kuten myös *Gary* ja suomalainen etunimi *Kari*. Tämän vuoksi Häntä puhuu henkilöstä nimeltä *Kari Enemmän*. Leikittelyn oivaltamista on helpotettu laittamalla kasetin kanteen äänteellinen muunnelma artistin nimestä.

Blues on 'yksi jazzmusiikin varhaismuodoista' (KS), mutta sen lisäksi englannin kielessä sillä on myös merkitys 'masennus, alakuloisuus' (MOT Englanti). Englannin kielen sana *blue* taas tarkoittaa sinistä, ja päätteellä *-s* merkitään yleensä monikkoa. Leikillisesti *blues*-sanan voi siis suomentaa myös (väärin) *sinisiksi*. Kasetin kannessa esiintyvä sana *blues* ilman *e*-kirjainta helpottaa alkuperäisen kappaleen tunnistamista.

Rakenne *I've got* tarkoittaa normaalimerkityksessään 'minulla on'. Jasso-sarjakuvassa tämän rakenteen merkitys on kuitenkin sivuutettu ja verbi *get* (taipuu menneessä ajassa *got*) on käännetty suomeksi perusmerkityksessään 'saada'.

6.6. Kontaminaatio

Kontaminaatiossa kaksi sanaa tai lauserakennetta on sulautettu yhteen (Itkonen 1988). Siinä leksikaaliset yksiköt, joilla ei tarvitse olla mitään semanttista yhteyttä, esiintyvät kuin päällekkäin. Yksikköjen yhdistämistä rajoittavat lähinnä foneettis-foneemiset seikat. Molempien sulautettujen yksikköjen merkitys on edelleen läsnä kontaminaatiossa. (Kjär 2002: 166–174.)

Käytännössä kontaminaation osatekijöinä voivat toimia niin yksittäiset sanat, yhdyssanat, pidemmät lausekkeet kuin kokonaiset sanonnatkin. Näistä kaikista annan seuraavaksi esimerkkejä. Kontaminaatiotapauksia löytyy aineistostani yhteensä nelisenkymmentä.

Erään risteytystyyppin muodostavat kontaminaatiotapaukset, joissa yhdistetyillä sanoilla on yhteinen komponentti (Kjär 2002: 168). Tämä komponentti voi olla toisen yhdyssanan määrite- ja toisen perusosa, kuten seuraavassa esimerkissä:

(161) Rengas [joka tulee tiellä kävelevää J:a vastaan]: Tämä On PYÖRÄ-
KAISTAPÄÄ! väistäkää! (JP: 68)

Pyörä-kaistapää on jaettu sarjakuvassa kahdelle eri riville esimerkin 161 osoittamalla tavalla. *Pyörä*-sananjälkeinen viiva voi sarjakuvassa olla joko yhdysviiva tai ajatusviiva. Joko rengas ilmoittaa olevansa *pyörä* ja haukkuu Jasso *kaistapääksi*, tai sitten rengas ilmoittaa, että se on *pyöräkaista*, jolla Jasso kävelee.

Toinen tai molemmat yhdistettävistä yhdyssanoista voivat olla myös useampiosaisia, ja niillä voi olla useampia yhteisiä osia keskenään. Seuraavassa esimerkissä kontaminoiduilla yhdyssanoilla on yhteinen ensimmäinen ja viimeinen osa. Siinä on yhdistetty sanat *jääkiekkjoukkue* ja *jääpallojoukkue*.

(162) Krokotiili [jääurheilukypärä päässään]: HEI! TAHTOISIMME
JÄÄKIEKKOPALLOJOUKKUEEMME PÄÄVALMENTELIJAKSI HUIPPUPALKALLA
TUOLLAISEN KATU-USKOTTAVAN KAAPPIN. (JHH: 31)

Lisäksi tässä leikitellään *kaappi*-sananjälkeisen polysemialla (ks. luku 5.1.1): yleiskielessä sanalla viitataan 'tavaroiden säilytykseen tarkoitettuun ovelliseen huonekaluun' (KS), mutta slangissa sillä on myös muun muassa merkitys 'iso, roteva ihminen' (Paunonen 2000). Jälkimmäinen merkitys sopii lauseyhteyteen paremmin. Kuitenkin sarjakuvassa krokotiili osoittaa puhuessaan kadun kulmassa olevaa jääkaappia, jolloin *kaappi* saakin yleiskielisen merkityksen. Lisäksi katkelmassa esiintyy erikoinen sana *päävalmentelija*, jota käsitellään tarkemmin luvussa 7.1 esimerkkinä 200.

Yhteisen elementin voivat jakaa yhdyssanojen sijaan myös yhdyssana ja yksiosainen sana. Sanojen ei myöskään tarvitse aina olla substantiiveja. Seuraavassa esimerkissä on kontaminoitu yhdysadjektiivi yksiosaisen substantiivin kanssa:

(163) [otsikko]: SEIKKAPERÄILY KIRJAHYLLYN VÄLISSÄ. (JRR: 15)

Kyseisessä otsikossa on yhdistetty *seikkaperäinen* ja *seikkailu*. Kontaminaation alussa on yhteinen osa *seikka-* ja tämän jälkeen tulee *seikkaperäinen*-sanasta lähtöisin oleva äännejono *peräi-*, joka on yhdistetty *seikkailu*-sanana vokaaliharmonisoituun loppuun *-ly* (alun perin *-lu*). Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten suomen vokaaliharmonia osaltaan luo rajoituksia sanojen kontaminaatioon.

On myös mahdollista, että yhteisen elementin jakavat yksittäiset sanat. Seuraava esimerkki on punkki- ja punk-aiheisen sunnuntaisarjan lopusta. Siinä on yhdistetty sanat *loppu* ja *punk*. *Punk*-sanana havaitsemista on helpotettu jakamalla sana kahdelle riville esimerkin mukaisella tavalla.

(164) [teksti sunnuntaisarjan lopussa]: LOP-
PUNK. (JP: 62)

Kontaminaatio voidaan saada aikaan myös liittämällä lyhyempi sana pidempään, kuten tässä on tehty (ks. myös Kjär 2002: 169):

(165) Häntä [ei Jasson, vaan toinen häntä]: HEI! SE ASTUI HännISEN VaR-...
PÄÄLLE! (JLK: 91)

Tässä on yhdistetty sanat *varpaalle* ja *päälle* muuttamalla ensimmäisen sanan *a*-äänteet *ä*-äänteiksi. Sarjakuvassa teksti on jaettu kahdelle riville samalla tavalla kuin esimerkissä. Tämä helpottaa leikittelyn huomaamista.

Seuraava tapaus on ainutlaatuinen. Siinä suomalaisen taidemaalarin Akseli Gallen-Kallelan nimi ja sana *kallellaan* on kontaminoitu keskenään. Erytishuomion ansaitsee aksenttimerkki, jonka ansiosta sana on kirjoitusasultaan lähempänä taidemaalarin sukunimen kirjoitusasua. Samalla se luo nimeen ylvästä, taiteellista ja kansainvälistä sävyä.

Hauskan lisän leikittelyyn tuo se, että puhujana on kampela, joka tunnetusti on ikään kuin *kallellaan* – sen vatsa on vasemmalla kyljellä ja selkä (silmät) oikealla. Sarjakuvassa tosin ei eksplisiittisesti ilmaista puhujan olevan kampela, joten ilman sarjakuvan ulkopuolista tietoa kalojen ominaisuuksista tämä leikittely voi jäädä huomaamatta.

(166) Kampela: nimEni On KALLE GALLELLán. (JKM: 13)

Joskus kontaminaatio voidaan saada aikaan pelkällä äänteellisellä muutoksella (Kjär 2002: 169). Seuraavassa on kontaminoitu adjektiivit *turkulainen* ja *turkkilainen* kahdentamalla ensimmäisen *k*-äänne – tai vaihtoehtoisesti muuttamalla jälkimmäisen *u*-äänne *i*:ksi.

(167) H: HiH! KUin TURKKULainEn SaUna! (JHK: 215)

Esimerkissä 168 on saatu aikaiseksi kontaminaatio synonyymisten verbien *kummeksuttaa* ja *kummastuttaa* (KS) välille muuttamalla jälkimmäisen *a*-äänne *e*:ksi:

(168) J: MUTTA ViELäKin KUMmESTUTTaa äsKEinEn KOHTaUKSESi KYLLä!
(JHK: 192)

Tällaiset merkitykseltään läheisten sanojen kontaminaatiot ovat myös puhutun kielen ilmiö. Erona kuitenkin on, että puheessa niitä pidetään ensisijaisesti tahattomina lipsahduksina, kun taas kirjoitetussa ja painetussa Jasso-sarjakuvassa niitä voidaan pitää tarkoituksellisina leikittelyinä. Yhteistä kuitenkin on, että sekä puheen lipsahdukset että kirjoitetun kielen leikittelyt koetaan hyvin usein hauskoiksi. (Pollari 2009: 3–4.)

Usein kontaminoiduilla sanoilla ei kuitenkaan ole mitään äänteellistä yhteyttä keskenään. Tällaisena kontaminaatio ei ole ainoastaan leikittelykeino, vaan myös yksi lukuisista sananmuodostuskeinoista. Esimerkiksi sana *kaveri* on (todennäköisesti) yhdistelmä sanoista *kamraatti* ja *toveri*: ensimmäisestä on otettu alkuosa ja jälkimmäisestä loppuosa (SSA).

Seuraava on esimerkistä 49 analysoimatta jätetty kohta. Siinä on *porras(poika)* ja *kirahvi* kontaminoitu muodoksi *poraffi* (*hv* voidaan Jasso-sarjakuvassa kirjoittaa myös *ff*:nä. Ks. luku 4.2). Tämyntyylisiä tapauksia löysin aineistostani ainoastaan kolme.

(169) J [käyttää kirahvin kaulaa portaina]: KiiTOS KYyDiSTä, PORRASPOiGa.
Kirahvi: Ei KUN Sano PORAffi Vaan. (JLK: 33)

Muutamassa tapauksessa kontaminaatio kohdistuu (yhdys)sanoja laajempiin kokonaisuuksiin. Seuraavassa on sana *allergia* kontaminoitu yleiseen kollokaatioon (ks. määritelmästä luku 5.3.2) *altis vaikutteille* (KS).

(170) Tapettirulla: OON ALLERGINEN VAIKUTTEILLE! (JHK: 87)

Seuraava tapaus on erikoinen. Siinä on kontaminoitu suosittu 1980-luvun kotitietokone *Commodore 64* ja ’maa- ja ilmavoimien everstiä vastaavaa sotilasarvoa Suomen merivoimissa’ tarkoittava *kommodori* keskenään (KS).

(171) Olio: niin HERRA KOMMODORI 64, VAURIOT OSOITTAUTUIVATKIN
OSOITETTUA PIENEMMIKSI: / PURUKUMILLA ME PAIKKASIMME SEN! Ja
MATKUSTAJAT ON JO SIIRRETTY SINNE TAKAISIN. (JLK: 75)

Aineistosta löytyy myös yksi esimerkki idiomien kontaminaatiosta. Siinä on sekoitettu kaksi ensitreffeihin liittyvää idiomia *saada rukkaset* ja *on ilmoja pidellyt* toisiinsa:

(172) Mies [sokkotreffeillä rukkaset kädessä]: KORJAUS-REISGA, PÄIVÄÄ.
H: VÄÄ. / TUOTA... SE ON RUKKASIA PIDELLYT... (JP: 67)

Yksi aineiston tapaus on kontaminaation rajamailla:

(173) H: KONSERTTOA, TOISIN SANOEN! VIULULLA JA SELLOLLA! LAMBAAN
BOLSKAA!
J: VETELÖIDYN! / LAMBAAN? (JP: 18)

Lambaan muistuttaa hyvin paljon monia kutakuinkin ’levätä, löhötä, ottaa rennosti’-merkityksisiä, hyvin puhekielisiä sanoja kuten *elbata*, *löböillä*, *lööbata* (Paunonen 2000), *lahnottaa* jne., mutta sanan sanominen kontaminaatioksi tuntuu silti vaikealta. Sana onkin laskettavissa ennen kaikkea uudissanaksi, joita esitellään lisää luvussa 7.1.

6.7. Keinotekoiset yhdyssanat

Oikeiden yhdyssanojen lisäksi on mahdollista leikitellä keinotekoisilla yhdyssanoilla. Juuri tällaiseen leikkittelyyn rakentuvat mm. monet koululaisvitsit, joissa sanan lopusta erotetaan ainesta sen verran, että siitä muodostuu itsenäisen lekseemin kanssa

samanasuinen äännejakso. Äännejaksoa käsitellään kuin yhdyssanan perusosaa. (Laalo 1990: 67.) Tällainen vitsi on esimerkiksi: ”Mikä on maailman suurin riisi? – Pariisi.”

Rakenteeltaan monia koululaisvitsejä muistuttava on seuraava aineistosta löytyvä leikittely, jossa Häntä ymmärtää *hetkeksi*-muodon lopun itsenäiseksi sanaksi *keksi*. Tämä ilmenee, kun Häntä korvaa äännejonon toisella kahvipöydistä tutulla herkulla *pitko*. *Keksi*-sanaan liittyviä leikittelyjä on esitelty jo monia aiemmin luvussa 5.1.2.

(174) J: OHHO! TORKaHDin HETKEKSi: HänNÄLLE On EHTinYT KaSVaa PaRTa!!
 H: Vai HETKEKSi! PaREmminKin HETPiTKO!! Ja iTSELLäSi On ViIKSET.
 (JLK: 54)

Seuraava esimerkki on edellistä monimutkaisempi. Sen ymmärtämiseen tarvitaan jo suhteellisen yksityiskohtaista sarjakuvan ulkopuolista tietoa.

(175) J: siis HUOLTO OBaSGiRJaa mUKa-
 ELLEN:
 H: ai SUE? (JN: 53)

Jasson kommentin viimeinen sana on jaettu kahdelle riville esimerkin osoittamalla tavalla. Tämä kirjoitusasu helpottaa keinotekoisien yhdyssanan havaitsemista: *ellen*-äännejono on tässä ymmärretty nimeksi. Tämä paljastuu, kun Häntä kysyy tarkentavan kysymyksen: *Ai Sue?* Tämä leikittely ei kuitenkaan aukea kunnolla, jollei tiedä Sue Ellen Ewingin olleen eräs keskeinen henkilöahmo suosituissa amerikkalaisissa Dallas-saippuasarjassa (IMDb).

Kaikkiaan keinotekoisilla yhdyssanoilla leikitellään hieman alle 40:ssä kohtaa aineistoani. Näistä noin kymmenessä tapauksessa on kyse yllä esitellyistä sanojen loppujen segmentoinnista omiksi sanoikseen. Hieman useammin erotettava äännejono löytyy sanan alusta.

Seuraavassa on *etiketti*-sanalan alun *eti* ymmärretty *etsi*-verbin puhekieliseksi imperatiivimuodoksi (ei siis *etsi*):

(176) H: ETiKETin mUKaan Ei OLE SOVELiaSta PUHUa RUOKa SUUSSa. Eikä
 LUKEa, KaTSELLa TV:Tä JnE...
 J: ETi? ETi mitä? (JP: 37)

(177) H: NO TULITTEHAN LOPULTA! ODOTELLESA OPETTELIN
PUHELINLUETTELOON JA LAADIN RAARMÄKITORTUN! (JKH: 25)

Tämä tapaus on mielenkiintoinen. *Raparperi*-sanon lopussa oleva äännejono *peri* muistuttaa äänteellisesti ruotsin sanaa *berg*, joka tarkoittaa 'vuorta, kalliota' (MOT Ruotsi 3.1). Tämän motivoimana *raparperin* loppu on korvattu sanalla *mäki*.

Laatia-verbin erikoinen käyttö sen sijaan on hankalammin tulkittavissa. Mahdollisesti sen käyttöä on motivoinut äänteellinen läheisyys ruotsin *laga*-verbin kanssa, vaikka se tarkoittaakin 'laittaa ruokaa' eikä 'leipoa' (MOT Ruotsi 3.1). Toisaalta suomen kielen verbit *laittaa* ja *laatia* eivät ole äänteellisesti kovin kaukana toisistaan.

(178) H: PESUKONEELTA OLI TERVEHDYS: ”MATKUSTIN PESUNGTONIIN”. (JP: 20)

Washington on sekä osavaltio että kaupunki Yhdysvalloissa. Nimen alkuosa sattuu olemaan yhteneväinen englannin sanan *wash* kanssa, joka tarkoittaa mm. pesua (MOT Englanti). Nimen alku on tässä ymmärretty itsenäiseksi sanaksi *wash* ja käännetty suomeksi.

Esimerkkinä 178 esitelty Hännän lausahdus on samasta ruudusta kuin esimerkkinä 137 esitelty Jasson kommentti *Ovessa oli viesti jääkaapilta: ”Lähdin Jäälandiin”!*. Näiden leikkittelyjen erona on, että Jasson käyttämässä *Jääland*-muodossa on kyse sanan alkuosan kääntämisestä suomeksi (kielten välisestä sanasubstituutiosta). Tämä johtuu siitä, että Islannin englanninkielisessä nimessä *Iceland* ja (mm.) ruotsinkielisessä nimessä *Island* sanan alku todellakin viittaa jäähän.

Esimerkissä 179 ääntä kuvaavan sanan *porinaa* alku on ymmärretty viittaukseksi suomalaiseen kaupunkiin Poriin (ks. myös esimerkki 123) ja vaihdettu jälkimmäisessä sanassa naapurikaupunki Rauman nimeen.

(179) [liedellä olevasta kattilasta tuleva ääni]: PORINAA! RAUMANAA!! (JLK: 79)

Seuraava on varsin erikoinen tapaus, jossa ensivilkaisulla voisi olla yhtä hyvin kyse keinotekoisesta yhdyssanasta kuin kontaminaatiosta:

(180) J: HänTä Saa TOimia GAUHana... // ...JOTTA VOIn PiSTää JääPaLanDEREiTa
BETOJEn HUPPUUN! (JHH: 26–27)

Kalle Palander on entinen alppihiihtäjä. Leikittelyssä hänen sukunimensä alku on yhdistetty *jääpala*-sanaan. Kalle Palander -merkitys ei kuitenkaan ole läsnä muodosteen merkityksessä, mikä olisi ehto sen tulkitsemiseksi puhtaaksi kontaminaatioksi (ks. tarkemmin luku 6.6). Ennemminkin *Palander*-nimen alku on ymmärretty omaksi sanaksi *pala*, johon on sen jälkeen yhdistetty määriteosa *jää*-.

Koko sana voi myös pilkkoutua merkityksellisiin osiin olematta silti niistä sanoista muodostuva yhdyssana. Tällaisia tapauksia on aineistossa reilut kymmenen. Seuraava esimerkki esiintyy myös tutkielman otsikossa:

(181) Taikina [jota Jasso on leikkaamaisillaan]: Elä Män Tapa! (JP: 19)

Tässä mm. 'elintapaa' tarkoittava yhdyssana *elämäntapa* (KS) on keinotekoisesti pilkottu osiin *elä män tapa*. *Elä* on kieltosanan käskymuodon *älä* murteellinen muoto, *män* taas englannin arkisessa puheessa miestä tai poikaa puhuteltaessa käytettävä *man*-sana (MOT Englanti), joka on kirjoitettu suomalaisittain äänneasua vastaavaksi. Taikina siis kehottaa Jassoa olemaan tappamatta häntä. Samalla tavalla osittain englannille perustuu tämän lisäksi kaksi muutakin tapausta.

Seuraavassa yksittäinen sana on kuitenkin ymmärretty kahdeksi suomenkieliseksi sanaksi. Esimerkin lausahdusten väliin mahtuu kaksi ruutua ja yhdeksän puhekuplaa. Mies televisiossa ei kuitenkaan sano leikittelyyn liittyvien lausahdusten välissä mitään, mikä helpottaa leikittelyn huomaamista.

(182) Mies televisiossa: On HYVä SaaDa LiikUNTaa. // -- // -- // --
[Jasso on piilottanut kaikki talviurheiluvälineet maton alle. Tämän
vuoksi maton reunalla oleva televisio keikahtaa taaksepäin.] LiikUN Taa!
(JN:11)

Liikunta-sanan partitiivimuoto on ymmärretty kahdeksi eri sanaksi: *Liikkua*-verbin yksikön ensimmäisen persoonan presensiksi ja *taakse*-adverbin puhekieliseksi muodoksi *taa*.

(183) Kaukoputki: ammaTTimiEHENä VaROIITTELEN Vaan, ETTEi SiTTEN SiLmät
KiPEYDY, niin TOTTa KUin nimEni On KaUKO PUTKi, PUTKEN KaKE!
(JLK: 37)

Tässä yhdyssana *kaukoputki* on ymmärretty nimeksi – ja kirjoitettu siksi myös erikseen. Tämän tulkinnan mahdollistaa se, että Kauko on suomalainen miehen nimi ja Putki sukunimi¹ (Väestörekisterikeskuksen nimipalvelu).

Seuraavassa esimerkissä on sanan *merisairas* alkuosa irrotettu omaksi sanaksi, jolla puhujana oleva murosaari kohdentaa puheensa *merelle*. Tämä ilmenee selvästi siitä, että meri reagoi murosaaren lausumaan. Murosaari ei siis ilmaise tulevansa *merisairaaksi*, vaan *sairaaksi*.

(184) H: Tämä MUROSaari JOLLE PääDYimme LiIKKUU HOLTITTA aalTOJEN
mUKana Sinne TänNE.
Murosaari: TULEN MERi SaiRaAKSi.
Meri: HUi. (JLK: 47)

Kirjaimia käytetään usein numeroiden sijaan erilaisissa listoissa ja luetteloissa ilmaisemassa järjestystä. Aakkosten ensimmäisenä kirjaimena *a* luonnollisesti aloittaa tällaisen listauksen. Juuri tässä funktiossa *posti*-sanana partitiivimuodon päätte *-a* on seuraavassa esimerkissä tulkittu. Listaa on jatkettu antamalla myös *b*- ja *c*-vaihtoehdot. Tämä leikittely toimii kunnolla vain paperilla, sillä puhuttaessa itsenäinen *a*-kirjain lausuttaisiin pitkänä: [aa].

(185) [Postia tulee postiluukusta] H: BOSTia? BOSTib? BOSTic? (JLK: 8)

6.8. Metateesi ja sanamuunnos

Tässä luvussa esitellään kaksi suhteellisen marginaalista ja samantyylistä leikittelykeinoa, metateesi ja sanamuunnos. Lisäksi käsitellään myös muutama leikittely, jotka eivät aivan kuulu metateesin alaan, mutta ovat hyvin lähellä sitä.

¹ Vaikkakin aika harvinainen sellainen: Väestörekisterikeskuksen nimipalvelun mukaan Suomessa on tai on ollut alle 15 Putki-sukunimistä henkilöä.

Gummeruksen Suuri sivistyssanakirja (GSS) määrittelee **metateesin** ilmiöksi, jossa äänne siirtyy. Terho Itkosen (1988) mukaan metateesissä äänneet vaihtavat paikkaa. Tarkoittaako äänneiden paikanvaihdos, että äänneet vaihtavat paikkaa keskenään? Siirtyykö äänne tai äänneet eri paikkaan samassa sanassa vai kokonaan toiseen sanaan?

Google-hakukoneen avulla (11.2.2014) löytämistäni noin kymmenestä metateesiä sivuavasta suomalaisesta tutkimuksesta tai tutkielmasta en löytänyt ainuttakaan eksplisiittistä määritelmää termille. Google Scholar -haulla (2.5.2014) viimein kahdeksannesta tutkimastani artikkelista löytyi metateesille määritelmä ”konsonanttiyhtymän segmenttien vaihtuminen keskenään” (Savinainen-Makkonen 2006: 85). Sen sijaan amerikkalainen tutkija Elizabeth Hume määrittelee metateesin ilmiöksi, jossa kaksi mitä tahansa äännettä vaihtaa paikkaa keskenään sanan sisällä (Hume, s. 1). Omassa tutkielmassani käytän laajempaa, vokaalejakin koskevaa Humeen määritelmää.

Määritelmän mukaisia metateesitapauksia löytyi aineistostani ainoastaan kolme. Kahdessa näistä tapauksista *k* ja *s* ovat vaihtaneet paikkaa, jonka seurauksena sanasta *yksin* on tullut *yskin*. Kummassakin metateesin seurauksena saatu lause on kieliopin vastainen.

(186) Joulukuusen tähti: OLEN niin YSKin! / YSKin! / GÖH! (JP: 23)

(187) [mm. yskimistä käsittelevän sunnuntaisarjan otsikko]: ySGin Oon mä VAIN (JN: 35)

Esimerkki 187 sisältää metateesin lisäksi myös viittauksen Markita Mattsonin vuonna 1963 levyttämään kappaleeseen *Yksin oon mä vain*, jonka on sittemmin levyttänyt moni muukin (Suomen äänitearkisto).

(188) J [nähdessään vuokranantajansa]: VOI EJ! VOIRAVOUTi! (JP1: 46)

Viimeinen metateesitapaus on edeltäjiään monimutkaisempi. Äännejono *voura* ei tarkoita mitään, mutta sarjakuvan kontekstista sen voi ymmärtää olevan muutos sanasta *vuokra*. Siinä siis *u* ja *o* ovat vaihtaneet paikkaa keskenään ja *k* on poistettu. Muutosten motivaatioksi voi nähdä pyrkimyksen alkusointuisuuteen: kun *u* ja *o* ovat vaihtaneet paikkaa, alkavat sekä yhdyssanan määrite- että perusosa äännejonolla *vou-*. *K:n*

poistolla on yhdyssanan osista saatu yhtä pitkiä. Esimerkin lausahdus *Voi ej!* analysoitiin jo aiemmin esimerkkinä 85.

Metateesille läheisissä tapauksissa yksittäisten äänteiden sijaan on vaihdettu kokonaisia tavuja tai sanoja. Sanojen paikanvaihdot Aarni Penttilä (1966: 208) niputtaa termin **khiasmi** alle yhdessä jäljempänä esiteltävien tapausten kanssa, joita kutsun sanamuunnoksiksi.

Tavut ovat vaihtaneet paikkaa keskenään kolmessa kohtaa aineistoani. Näistä esitellään seuraavaksi kaksi.

(189) [teksti muropaketin kyljessä]: ROMU (JOS: 4)

Muissa sarjakuvan ruuduissa muropaketin tekstissä lukee *muro*, ainoastaan yhdessä *romu*. Koska alkuperäinen sana on niin selvästi esillä sarjakuvassa, leikittely on helppo huomata ja tulkita. Seuraava esimerkki ei kuitenkaan ole lainkaan näin yksinkertainen.

(190) Jasson supersankaripuvun hiha: MUTTA HiiHTO On Kivaa! LEIK
PLÄSiDiSSäKin KUN HUJA TUIman KanSSa HiiHDELTiin... (JOS: 6)

Tässä esimerkissä on tavujen paikanvaihdon lisäksi monta muutakin leikittelyä. Ensinnäkin *Leik Pläsid* lausutaan samalla tavalla kuin Lake Placid, joka toimi vuosien 1932 ja 1980 talviolympialaisten pitopaikkana. *Huja Tuima* taas on muunnos vuoden 1980 talviolympialaisiin osallistuneen suomalaisen hiihtäjän Juha Miedon nimestä: Sukunimi Mieto on vaihdettu *miedon* vastakohtaan *tuimaan* ja etunimen tavut ovat vaihtaneet paikkaa keskenään. Muunnos on siis jo varsin kaukana alkuperäisestä. Tulkintaa kuitenkin auttavat Lake Placidista ja hiihdosta puhuminen.

Yhdessä kohtaa aineistoa yhdyssanan osat ovat vaihtaneet paikkaa keskenään, jolloin *lihapullasta* on tullut *pullaliha*.

(191) H: PULLaLiHaa TaYTTEELLä! [!] (JKM: 12)

Kolme kertaa aineistossa itsenäiset sanat ovat vaihtaneet paikkaa keskenään. Näistä esitellään tässä yksi. Siinä Jasso ja Häntä ovat saaneet hoidettavakseen naapurin lemmikkikiven:

(192) [tekstilaatikon teksti]: SITTEN RENTOUTUMISTUOKIO KIVEN
LEMPIKIRJALLISUUDEN PARISSA.
[Jasso lukee kivelle kirjaa, jonka nimi on]: ALEKSIS VELJES: SEITSEMÄN
KIVEÄ (JHH: 12)

Tässä leikitellään Aleksis Kiven kirjalla Seitsemän veljestä. Tekijän sukunimi *Kivi* ja kirjan nimen jälkimmäinen sana *veljes* ovat vaihtaneet paikkaa. Näin on saatu aikaiseksi kiven lempikirjaksi paremmin sopiva *Seitsemän kiveä*.

Sanamuunnos on lasten suosima kielileikki, jossa sanan alun konsonantti-vokaalisekvenssi vaihdetaan (useimmiten) toisen sanan alun kanssa. Sanamuunnoksessa syntyvien diftongien tulee olla suomen kieleen vakiintuneita ja vokaalien pituus säilyä samana. Käyttötilanteissa vaihdon tarkkuudesta usein kuitenkin tingitään huvittavuuden aikaansaamiseksi: joskus kahden kirjaimen sijasta vaihdetaan kolme (esim. *Pietari Suuri*), joskus taas välissä olevia sanoja jätetään kääntämättä (esim. *paatin täydeltä tuskaa*). (Anttila 1989: 370–371.) Sanamuunnoksen lisäksi tällaisesta leikittelystä on käytetty ainakin termejä **käänteiskieli** (Vesikansa 1978: 108), **sanakieppi** (Virtanen 2001: 30) ja **sekaheittoruno** (ks. Penttilä 1966: 208). Sanamuunnoksella leikittelyjä löytyi aineistosta yhteensä neljä, joista kahdessa vaihto on tehty täysin sääntöjen mukaan. Esimerkkien vaihdetut kohdat on alleviivattu.

Vähiten nokkeluutta vaativat leikittelytapaukset, joissa minkä tahansa kahden sanan alut vaihdetaan keskenään. Näin saadut sanat eivät tarkoita mitään, mutta luovat itsessään huvittavuutta. (Virtanen 2001: 30.) Tällaisia tapauksia löytyi aineistosta kaksi. Ensiksi esiteltävässä tapauksessa Hännän jälkimmäinen kommentti on sanamuunnos hänen ensimmäisestä kommentistaan:

(193) J: PaRanSin KOTimme viiHTYiSYTTä: minULLE TaULUTEeVEELLä
VaRUSTETTU POREamme...
H: nO JOHan!
J: ... Ja sinULLE TYHJäSTä maiTOPURKiSta niKKaROiTU VUODE.
H: JO nOHan! (JHH: 9)

Seuraavassa katkelmassa tehty sanamuunnos on kaikin puolin epäsäännönmukainen. Sanan *anabolisia* alku on vaihdettu kuudenteen ja sanan *steroideja* alku seitsemänteen kirjaimen saakka.

(194) H: ET Kai OLE mitään STEROiDiSia anaBOLEJA nauttinUT?! (JRR:30)

Hieman enemmän nokkeluutta vaatii löytää kaksi sellaista sanaa, joiden alut vaihtamalla muodostuu kaksi leksikkoon kuuluvaa sanaa (Virtanen 2001: 30). Seuraava vaihto on tehty sääntöjen mukaan:

(195) Seinä: HEi KaVERi!
 Toinen seinä: Kai HEVaRi! (JP: 20)

Viimeisessä esimerkissä on vaihdettu sanojen ensimmäisen kahden kirjaimen sijaan kaksi tavua. Siinä leikitellään Kirill ”Kirka” Babitzinin kappaleella *Varrella virran* (Suomen äänitearkisto). Huomattavaa on, että alkuperäisen kappaleen nimi sopii vesiputouksympäristöön paljon paremmin kuin muunneltu. Nuotit puhekuplan tekstin vieressä auttavat etsimään tulkintaa musiikin maailmasta.

(196) Baarinakki [vesiputouksella]: ViRRaLLa vaRREn... 🎵 🎵 (JLK: 67)

7. MUUT LEIKITTELYKEINOT JASSO-SARJAKUVASSA

7.1. Lauseen- ja sananmuodostuskeinoilla leikittely

Tässä alaluvussa esitellään leikittelykeinoja, jotka liittyvät jollain tavalla lauseen- ja sananmuodostuskeinoihin. Käytännössä nämä leikittelyt eroavat varsin paljon toisistaan. Erikoislaatuisuutensa vuoksi niitä ei ole listattu yhtä systemaattisesti kuin merkitykseen tai muunteluun perustuvia leikittelyjä (luvut 5 ja 6). Suhteellisten osuuksien sijaan pyrin antamaan esimerkkejä kaikista erityyillisistä leikittelyistä. Yhteensä lauseen- ja sananmuodostuskeinoilla leikittelyjä olen kirjannut aineistosta reilut 50 kappaletta.

Monet tämän luvun leikittelyt ovat hyvin läheistä sukua aiemmissa luvuissa esitellyille tapauksille, mutta eivät kuitenkaan aivan kuulu niihin. Esimerkiksi **monet ainutkertaiset, tapahtumakontekstissa järkeenkäyvät yhdyssanat** ovat hyvin lähellä tapahtumakontekstisidonnaisia sanasubstituutiotapauksia (ks. luku 6.4). Erona kuitenkin on, että sanasubstituutioissa on aina mahdollista jäljittää alkuperäinen, muuntelun kohteena oleva yhdyssana. Tässä esiteltäville yhdyssanoille sellaista ei kuitenkaan ole löydettävissä.

Ainutkertaisia yhdyssanoja on lähes puolet kaikista kirjaamistani sananmuodostuskeinoihin perustuvista leikittelyistä. Tapauksia löytyy aineistostani vielä tätäkin paljon enemmän, mutta tapausten samakaltaisuuden vuoksi en katsonut tarpeelliseksi kirjata niitä kaikkia. Usein on myös hieman kyseenalaista, milloin on kyse ainutkertaisesta ja milloin harvinaisesta yhdyssanasta. Seuraavissa tapauksissa on kuitenkin kyse yksiselitteisesti ainutkertaisista yhdyssanoista.

Sarjakuvaruudussa, josta seuraava kommentti on, Jasso istuu vedessä laukun päällä ja Häntä pyörii vinhaa vauhtia toimien näin potkurina. Tämä motivoi Jassoa käyttämään kahta erikoista yhdyssanaa, jotka kontekstissaan kuitenkin ovat luonnollisen tuntuisia ja täysin yksiselitteisiä.

(197) J: HänTäPOTKURi KiiDäTTää LaUKKUPaaTin RanTaan... (JHH: 42)

Seuraava tapaus on erikoinen. Siinä on luotu yhdyssana kahdesta semanttisesti hyvin läheisestä sanasta. *Tuliainen* on 'matkalta tuotu lahja' ja *matkamuiisto* 'matkasta muistona oleva esine' (KS). Toisin kuin aiempi esimerkki, tämä on ymmärrettävissä hyvin myös ilman sarjakuvan kontekstia.

(198) H: JASSO! KEKSin JUURi BaLJON PaREMman TULiaiSmaTKamUiSTON!
(JHH: 43)

Ainutkertaisista yhdyssanoista lähes kaikki muodostuvat äskeisten esimerkkien tavoin kahdesta substantiivista. Muutamassa tapauksessa kuitenkin yhdyssanana toimii yhdysverbi. Sari Vaulan (2009) mukaan yhdysverbit ovat sanakirjoissa harvinaisia, mutta niitä muodostetaan suhteellisen paljon erityisesti tilapäisiin yhteyksiin. Tällaisina

ne voivat itsessään luoda huvittavuutta. (Vaula 2009.) Nämä kummatkin piirteet pätevät myös Jasso-sarjakuvan yhdysverbeihin.

Seuraavasta yhdysverbiesimerkistä pois jätetty kohta esitellään myöhemmin esimerkkinä 214.

- (199) Nettikahvion tarjoilija: mitä saisi OLLA? – –
 J: alVariinsa KYLLIKSEEN PITÄISI SaaDa SYÖmistä. NÄLKä On!
 Nettikahvion tarjoilija: NO iTSEPaLVELUTiLaamaan, OLE HYVä. [osoittaa
 kädellään tietokonetta]
 J: ????? (JP: 21)

Katkelmasta löytyy erikoinen yhdysverbi *itsepalvelutilata*. Sillä tarjoilija viittaa siihen, että Jasson tulee tilata ruokansa internetistä. Verbi on semantiikaltaan erikoinen, sillä tilaaminen on toiminta, joka suoritetaan aina itse. Ruokapaikoissa, joissa on itsepalvelu, ei tilata mitään, vaan asiakas valitsee itse ruokansa.

Katkelmassa leikitellään myös yhdyssanan *nettikahvio* polysemialla (ks. luku 5.1.1). Sanalla viitataan normaalisti kahvilaan, jossa kahvilapalveluiden lisäksi pääsee tietokoneilla internetiin (KS). Tässä kuitenkin *nettikahvio* ymmärretään kahvilaksi, jossa internetin välityksellä voi tilata ruokaa itselleen.

Lisäksi sanaparin *alvariinsa kyllikseen* voi nähdä sanahahmojen samankaltaisuuteen perustuvana sanasubstituutiona (ks. luku 6.4). Se on muunnelma muun muassa kuvitteellista laitteistaan kuuluisan taiteilijan Alvar Gullichsenin nimestä (Alvar Gullichsenin kotisivut). Vaikka esimerkin kohdassa käytetään tuttua laitetta eli tietokonetta, viittaus Gullichseniin on motivoitu, koska tietokoneen käyttötarkoitus sarjakuvassa on reaali maailman vastainen.

Yhdyssanojen sijaan voidaan myös leikitellä **sanojen johtamisella**. Seuraavaksi tästä kaksi esimerkkiä:

- (200) Krokotiili [jääturheilukypärä päässään]: HEI! Tahtoisiimme
 JääKiEKKOPaLLOJOUKKUEemme PääValMEntELiJaKSi HUIPPUPaLKaLLa
 TUOLLaiSen KaTU-USKOTTavan KaaPin. (JHH: 31)

Tämä esimerkki on sama kuin esimerkki 162. Tällä kertaa kiinnostus kohdistuu sanaan *päävalmentelija*. Sen pohjana toimii frekventatiivinen *valmentaa*-verbin verbijohdos *valmennella*. Se välittää kantaverbistä poiketen mielikuvan jollain tavalla epäsäännöllisestä tai sattumanvaraisesta tilanteesta. (ISK: 349.) Kun yleiskielen sana *päävalmentaja* kuvaa ammattimaista ja määrätietoista toimintaa, sana *päävalmentelija* luo kuvan harrastelijamaisesta puuhastelusta.

(201) J: NYT HERMOONNUIN TODEN TEOTTA! (JHH: 32)

Yleensä substantiivista *hermo* johdetaan verbi *hermostua* eikä verbiä *hermoontua*, kuten tässä. Aivan ainutlaatuinen johdos tämä ei silti ole, sillä Google-haulla *hermoontua* löytyy noin 75 osumaa (24.2.2014). Katkelmassa leikitellään lisäksi idiomilla *toden teolla* ('todella, tosissaan', KS). Idiomien *teko*-sana on sarjakuvassa muutettu adessiivista abessiiviin.

Sanoilla leikittely voi kohdistua myös **taivutukseen**, kuten seuraavassa katkelmassa:

(202) Olio: ONKO KEKÄ KOTONA? (JN: 39)

Vaikka useimmiten esimerkin kysymys muotoiltaisii *Onko ketään kotona?*, muoto *Onko kukaan kotona?* on myös yleinen¹. Tällaisessa kysymyksessä pronomini *kukaan* voi siis esiintyä joko nominatiivissa tai partitiivissa. *Kukaan*-pronominin kanssa merkitykseltään ja muodoltaan hyvin läheinen on *kuka*-pronomini. Sarjakuvan leikittelyssä läheisten pronominiin epäsäännönmukaiset taivutusmuodot on sekoitettu erikoiseksi, kieliopin vastaiseksi muodoksi *kekä*.

Kekä-muotoon on voitu päästä kahtakin eri reittiä: Ensiksi joka tapauksessa *kukaan* on korvattu *kuka*-pronominilla. Tämän jälkeen erikoinen muoto on voinut syntyä luomalla pronominiin monikon nominatiivimuodosta *ketkä* takaperoisesti yksikkömuoto *kekä*. Säännönmukaisessa taivutuksessa tällainen toimisi: kun esimerkiksi monikon nominatiivimuodosta *talot* poistetaan monikon tunnus *-t*, saadaan aikaan yksikön nominatiivimuoto *talo*. Yhtä hyvin on kuitenkin mahdollista, että *kuka*-pronominin

¹ Googlen sanataarkalla haulla (3.5.2014) löytyy noin 46500 osumaa kysymysmuodolla *Onko ketään kotona?* ja noin 19000 osumaa muodolla *Onko kukaan kotona?*

partitiivimuotoon on jätetty kieliopin vastaisesti *k* oikeaoppisen *t:n* paikalle (ei siis *ketä*).

Aineistosta löytyy myös jonkin verran **ainutkertaisia uudissanoja**, jotka eivät ole johdoksia. Näitä on esitelty jo aiemmin esimerkkeinä 75, 76 ja 173.

(203) J: aHa! nYT TaiDan GONGaTa, miTä TaRGOiTat!!! (JP: 18)

Vaikka slangissa on käytössä muutamia äänteellisesti suhteellisen läheisiä 'ymmärtää'-merkityksisiä sanoja, kuten *bonjaa* ja *kässää* (Paunonen 2000), niin sanaa *gongata* ei silti voi pitää kontaminaationa tai johdoksena mistään näistä. Lukijalle *gongata*-sanan merkitys käy ilmi lauseyhteydestä.

(204) H: HEi! miTä On ALKURUOKana? STaRvaan! (JN:27)

Uusi stadin slangi on saanut sanastoa erityisesti englannista. Tällaisia sanoja ovat vaikkapa *iisi* 'helppo' ja *biitsi* 'uimaranta'. (Paunonen 2000: 16, hakusanat.) Englannin pohjalta on muodostettu myös Jasso-sarjakuvassa käytetty uudissana *starvaa*. Englannin *starve* tarkoittaa 'nähdä nälkää, nälkiintyä' (MOT Englanti).

Rakenteellisesti ainutlaatuisessa tapauksessa on adjektiivin *työtyhjä* alkuosa ymmärretty itsenäiseksi sanaksi ja muutettu *kuin*-vertaukseksi:

(205) Zwark-klovni: Ei OLE LanTTiaKaan RaHaa!

J: Ja JääKaaPPI On Taas TYHJä KUin TYPÖ! (JKM: 24)

Lauseenmuodostuskeinoilla leikitellään, kun **lauseesta jätetään sana pois** niin, että jäljelle jää kieliopillisesti vaillinainen lause. Tällainen tapaus oli myös aiemmin esitelty esimerkki 142. Seuraavasta lauseesta on pudotettu kokonaan pois tieto siitä, mitä mieltä aurinko ja muut ovat:

(206) Aurinko: OLEmME miELTä! (JLK: 73)

Tällainen leikittely on aika yleistä Jasso-sarjakuvassa. Rakenteellisesti kaikki tapaukset ovat kuitenkin pitkälti samanlaisia.

Tässä alaluvussa voitaneen esitellä myös tapaukset, joissa kaksi synonyymistä sanaa rinnastetaan toisiinsa. Tällaisia löysin aineistostani muutamia. Seuraavassa on rinnastettu sanat *palaa* ja *roihuta*:

(207) Palomies: miKäs PaLaa Ja ROiHUaa?! (JKM: 27)

Seuraava tapaus on harvinaisempi ja samalla hyvin läheinen polysemialle. Siinä kolmen sanan listaa jatketaan yllätyksellisellä neljännellä. Tämän mahdollistaa *päästä*-verbin polyseemisuus (ks. luku 5.1.1):

(208) H: HEi JASSO, OLET PääSSYT SaDannELTa VaRASiJaLta KOULUUn,
KURSSiLLE, OPiSTOOn Ja PÄLKÄHÄSTÄ! (JN: 49)

7.2. Yksittäisiä leikittelykeinoja

Tässä luvussa esiteltävät leikittelyt ovat niin erikoislaatuisia, etteivät ne sovi mihinkään aiempaan jaotteluun. Osa leikittelyistä on hieman yleisempiä, osa marginaalisempia ja osa täysin ainutlaatuisia. Leikittelyillä ei siis ole mitään muuta yhteistä kuin rakenteellinen erikoislaatuisuus. Aloitan yleisempien leikittelyjen esittelystä ja siirryn kohti harvinaisempia.

Omalaatuisen joukon muodostavat **ääntä matkivat eli onomatopieettiset ilmaukset**. Tämä ryhmä jakautuu edelleen kahteen osaan.

Ensimmäisen tyyppin tapaukset muistuttavat jollain tavalla keinotekoisia yhdyssanoja. Keinotekoisissa yhdyssanoissa sanasta erotetaan äänneainesta, jota käsitellään kuin itsenäistä sanaa (ks. tarkemmin luku 6.7). Seuraavaksi esiteltävät ääntä matkivat ilmaukset sen sijaan muodostuvat kahdesta osasta, jotka yhdessä muodostavat merkityksellisen sanan. Ensimmäinen osa on enemmän tai vähemmän normaalilta kuulostava ääntä matkiva ilmaus, mutta jälkimmäinen ei. Seuraavassa katkelmassa Jasso ystävineen on päätynt pohjoisnavalle ja kaikilla on kylmä:

- (209) Norsu: GaLi!
 Salamanteri: LEi!
 Häntä: KaL!
 A-kirjain [osoittaa L-kirjainta]: EL! (JHH: 26)

A- ja L-kirjaimet on piirretty sarjakuvaruutuun ainoastaan kielileikin takia, ja ne esiintyvät ainoastaan tässä ruudussa. *Gali* (*kali*) ja *kal* ovat tyypillisiä ääntä matkivia ilmauksia, joilla ilmaistaan kylmyydestä johtuvaa hampaiden kalinaa. *Lei* ja *el* sen sijaan eivät ole tällaisia. *Lei* kuitenkin täydentää norsun äännähdyksen kuuluisan tähtitieteilijä Galileo Galilein sukunimeksi, ja *el* Hännän lausahduksen sarjakuvapersankari Teräsmiehen kryptoninkieliseksi nimeksi *Kal-El*. L-kirjain lausutaan esimerkiksi englanniksi [el], joten A-kirjaimen kommentti on myös sarjakuvakontekstissa merkityksellinen.

Toisen ääntä matkivien sanojen tyyppin muodostavat sanat, jotka ovat lyhennelmiä tilannetta kuvaavista tarkoitteista, tapahtumista tai verbeistä. Sanat on katkaistu aina viimeisen konsonantin jälkeen. Tämän tyyppin tapaukset ovat hyvin yleisiä aineistossa, mutta kaavamaisuuden vuoksi kolme esimerkkiä näistä riittänee:

- (210) [poreammeen kuplista tuleva ääni]: GUBL! (JHH: 9)
 (211) [ääni, joka syntyy grillinpitäjän pyörtyessä]: ROMAHD! (JKM: 12)
 (212) [kiehuvasta kattilasta tuleva ääni]: KIEH! HÖYR! (JKH: 15)

Ensimmäisessä esimerkissä äänitehoste on saatu aikaiseksi lyhentämällä sanaa *kupla* (tarkoite) ja keskimmaisessa sanaa *romahdus* (tapahtuma). Kolmannessa esimerkissä äänitehosteet ovat syntyneet verbeistä *kiehuu* ja *höyryää*.

Suhteellisen tavallista on **leikittely kielen eri rekisterien välillä**. Yleispuhekieliseen tekstiin voidaan ujuttaa slangisanoja tai vanhahtavaa tai runollista kieltä. Vanhahtavasta ja runollisesta kielirekisteristä on annettu jo aiemmin havainnollistava näyte esimerkkinä 78 ja slangista esimerkkinä 204, joten tässä ei liene syytä antaa enää lisäesimerkkejä.

Silloin tällöin Jasso-sarjakuvassa käytetään **erikoisia vertauksia**, joiden voi nähdä itsessään luovan huvittavuutta. Seuraavassa esimerkissä on hankala luoda yhteyttä porejuoman ja saunan välille:

(213) J [juotuaan pullollisen porejuomaa]: SE OLI HYVÄÄ KUIN SAUNA! (JKM: 32)

Muutaman kerran aineistossa jatketaan odotuksenmukaista kysymystä epäodotuksenmukaisesti vastakohtaisella kysymyksellä. Seuraava esimerkki on luvussa 7.1 esimerkistä 199 väliin jätetty kohta. Siinä vastakohtaisen kysymyksen jälkeen myyjä esittää vielä toisenkin jatkokysymyksen:

(214) Nettikahvion tarjoilija: MITÄ SAISI OLLA? MITÄ EI? JA MIKSEI? (JP: 21)

Joskus Jasso-sarjakuvassa on käytetty lauseita, joita kielifilosofiassa sanotaan **analyttisiksi lauseiksi**. Tällöin lause on tosi, jos se on tosi vain lauseen itsensä sisältämien elementtien takia. (Kannisto.) Koska *voittaja* on 'joku, joka on voittanut jotain', on seuraavan katkelman viimeinen lause analyttinen:

(215) Korjaus-Reisga: MITEN ON PÄIVÄ MENNYT?

J: HIENOSTI: VOITTAJA ON VOITTANUT JOKA BELIN! (JHH: 33)

Analyttisesti tosien lauseiden sijaan Jasso-sarjakuvasta löytyy myös analyttisesti aina epätosia lauseita. Koska *pysäytyskuva* on 'kuva, joka on pysäytetty', sitä ei voi milloinkaan näyttää hidastettuna, sillä liikkueessaan kuva ei olisi enää pysäytyskuva.

(216) [tekstilaatikon teksti]: PYSÄYTYSKUVA HIDASTETTUNA!! (JHK: 135)

Muutaman kerran aineistossa leikitellään **metonymialla** (ks. myös esimerkki 55). Metonymiassa asiaa nimitetään sille läheisen asian mukaan. Siinä voidaan syy korvata seurauksella, abstrakti konkreetilla ja tekijä teolla. (Palmgren 1986: 115.) Seuraavan esimerkin huvittavuus syntyy siitä, kun (kraanasta tapahtuvan) veden vuodon pysähtymisen sijaan puhutaan kraanan pysähtymisestä.

(217) J: JEES! NO NÄIN! GRAANAN PYSÄHDYTTYÄ SIENET KATOSIVAT JA ON KUIVAA MUUTENKIN. (JHK: 50)

Hyvin pienen ryhmän muodostavat **lyhenteillä ja kaavoilla leikittelyt**. Seuraavassa esimerkissä on vessan kansainvälisen *WC*-lyhenteen eteen laitettu kirjain *P*, jolloin on saatu aikaiseksi myös viittaus polyvinyylidikloridimuoviin, josta käytetään yleisemmin lyhennettä *PVC*. Tapauksen voisi tulkita myös ainutlaatuiseksi kahden lyhenteen kontaminaatioksi (ks. luku 6.6).

(218) [kyltti vessan ovesa]: PWC (JP: 24)

(219) Kraana: H₂O
 Vessanpönttö: CH₄
 Muistikirja(?): Y₂K
 Televisio: LOP²U (JP: 24)

Jälkimmäisessä esimerkissä leikittelyn kohteena ovat lyhenteiden lisäksi myös kaavat. Kraanan sanoma on veden kemiallinen kaava, vessanpöntön sanoma taas ihmisen suolistokaasuissakin pieninä määrinä esiintyvän metaanin kaava. *Y₂K*-lyhenteellä taas viitattiin tietokoneongelmiin, joita vuoden 2000 pelättiin aiheuttavan. Television kommentti vaikuttaa sekin kaavalta, mutta tosiasiallisesti se ei ilmaise mitään muuta kuin, että sunnuntaisarja, josta esimerkki on, loppuu. Hieman samalla tavalla kuin kemiallisissa kaavoissa senkin numeron voi ajatella viittaavan siihen, kuinka monta elementtejä on. Tässä tapauksessa ei tosin olisi kyse atomien vaan *p*-kirjainten määrästä.

Yksityiskohtaisemmin television kommenttia tarkastellessa kuitenkin käy ilmi, että siinä on kemiallisen kaavan sijasta kyse potenssista. On vaikeaa keksiä syytä tälle muutokselle, johon tosin keskivertolukija tuskin edes kiinnittää huomiota.

Parissa tapauksessa leikitellään **eri kielten tavalla koodata ääniteitä kirjoitukseksi**. Ensimmäisessä esimerkissä myyjä esittelee Jassolle ja Hänälle erikoista tuotetta:

(220) Myyjä: SVEITSILÄINEN LINKKUSALKKU, BITTE!
 H [katsoo hintalappua]: GaLLiβ! (JN: 16)

Koska Sveitsin kansalaisista suurin osa puhuu äidinkielenään saksaa, on myyjän lausahduksen viimeinen sana *ole / olkaa hyvä* käännetty saksaksi. Samasta syystä myös *s*-kirjain sanassa *kallis* on korvattu saksalaisella kirjaimella *β*, jota käytetään tietyissä tilanteissa *ss:n* asemesta.

(221) [lappuja ruokapöydällä]: BOROÄ. // [Kink]KUÄ [aiemmasta Hännän kommentista käy ilmi, että kyseessä on kinkku, vaikka kuvassa näkyy vain osa tekstistä] / BORÄÄ. (JHK: 175–176)

Ruotsissa kirjoitetaan pitkät vokaalit lyhyinä, [u]-äänne usein *o*-kirjaimella ja [o]-äänne *å*-kirjaimella. Näiden sääntöjen perusteella voi ymmärtää, että *boråå*-tekstillä viitataan suomenkielisen *puuro*-sanän puhekieliseen partitiivimuotoon *puuroo* (ei: *puuroa*), vaikka ruotsissa ei geminaattaa *åå* esiinnykään kirjoituksessa.

Seuraava katkelma sisältää niin erikoisen leikittelyn, että sen voi tulkita monin eri tavoin. Monivalintaruudukon viimeisessä kohdassa on joka tapauksessa sana tai sanapari **lyhennetty erikoisesti** muotoon *kent*. Mahdollisesti sanapari *ken tietää* on lyhennetty niin, että jälkimmäisestä sanasta on jäänyt jäljelle ainoastaan ensimmäinen kirjain *t*, ja sekin edellisen sanan kanssa yhteen kirjoitettuna. Toinen vaihtoehto on, että leikittelyn pohjana toimii sana *kenties*, jonka lopusta on siis poistettu *-ies*. Vielä muitakin tulkintoja lienee mahdollista keksiä, mutta nämä kaksi tuntuvat mielestäni todennäköisimmiltä. Lisäksi edellisestä sanaparista *ei mennyt* on poistettu keskeltä kirjainjono *-ny-*. Näin alun perin varsin erilaisten äännejonojen – *mennyt ja ken tietää / kenties* – välille on saatu aikaiseksi loppusointu (ks. luku 6.2). Leikittelyn sisältävä monivalintaruudukko nähtiin jo osana esimerkkiä 53.

(222) J: ai, sinäkin PaLaSiT JO TREFFEILtÄ?
 H: nO niin Kai SiTTEn. – – //
 J [puhekuplaan piirretty monivalintaruudukko]: mEniKÖ: HYVin?
 HUOnOSTi? Ei mEnT. KEnT? (JP:67)

Luvun viimeisessä, ainutlaatuisessa esimerkissä leikitellään ***e*-alkuisilla pikkusanoilla**. Kaikki alkaa epävarmuutta ilmaisevalla *eh*:llä, kunnes lopussa jo suurin osa vokaaleista on *e*-kirjaimia.

- (223) Jasso: SinUn Pitäisi OTTaa Vähän Viileämmin! Ota Piimää: SE
 RaUHOiTTaa! / EH!
 Häntä: ai? // – – /
 J: SanOT SaTa KE RTaa: EiBä Enää BaLELE, E!
 H: EiB... /
 J: TUNTI PAgGASESSA JA...// PURKKiin HänTä Ja VETTä!
 [J heittää H:n tyhjään piimäpurkkiin]: GOPS!
 H: E... / – – //
 [H on jääkuution sisällä, juuri pakastimesta tullessa]
 J: EiHän Enää TUULE?
 H: E! //
 J: EiKE iKEVE?
 H: E. (JP: 25)

8. LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, millaisia eri kielellisen leikittelyn keinoja Jii Roikosen Jasso-sarjakuvassa ilmenee. Jopa itselleni leikittelykeinojen moninaisuus tuli pienoisena yllätyksenä. Jasso-sarjakuvassa on käytetty lukuisia niin ainutlaatuisia leikittelyjä, ettei niitä löydy yhdestäkään tämän tutkielman lähdemateriaalina käytetystä tutkimuksesta. Toisaalta Jasso-sarjakuvasta ei löydy yhtään Penttilän (1966: 201) mainitsemia sananpyörtöjä eli palindromeja, joissa sana on sama kumminkin päin luettuna. Myöskään Seppälän (2005: 46–48) aineistostaan löytämiä monitulkintaisia lukusanalausekkeita ei Jasso-sarjakuvassa ole käytetty.

Leikittely voi tapahtua niin äänne-, sana-, lauseke- kuin lausetasolla. Tällaisen ryhmittelyn sijaan käyttökelpoisempaa on kuitenkin jaotella aineisto merkitykseen ja muunteluun perustuvaan leikittelyyn. Näille annetut omat lukunsa muodostavat analyysini rungon. Lopuistakin leikittelyistä voisi halutessaan ehkä osan luokitella näiden kategorioiden alle, mutta tapausten rakenteellisen monimuotoisuuden vuoksi on soveliaampaa käsitellä niitä omana sekalaisena joukkona. Juuri näistä suurin osa on sellaisia leikittelyjä, ettei vastaavan tyyliä löydy yhdestäkään käyttämästäni lähteestä. Vaikka leikittelyt on ryhmitelty eri keinojen mukaan, käytännössä leikittelyt limittyvät toisiinsa niin, että samassakin lauseessa voi esiintyä useampia erilaisia leikittelyjä.

Merkitykseen perustuvat leikittelyt muodostavat suhteellisen selväpiirteisen ryhmän. Niissä tiettyyn merkitykseen vakiintunut kielellinen ilmaisu viedään sille outoihin

merkitysyhteyksiin, jolloin ilmaus on mahdollista, ellei jopa pakollista, tulkita kahdella tai useammalla eri tavalla tai totutusta poikkeavasti. Leikittely perustuu monitulkintaisuudelle: homonymiassa ja polysemiassa on kyse sanatason monitulkintaisuudesta, mutta monitulkintaisuuden kohteena voi olla yksittäisten sanojen sijaan myös yhdyssanat, useammasta sanasta koostuvat idiomit tai kokonaiset lauseet.

Muunteluun perustuvat leikittelyt ovat hieman hajanaisempi ryhmä. Ilmaisuihin voi muunnella käytännössä mitä vain: Yksittäisiä tai useampia äänneitä tai sanoja voi vaihtaa, lisätä ja poistaa. Niiden keskinäistä paikkaa voidaan vaihtaa. Sanoja on mahdollista segmentoida tai yhdistää poikkeavalla tavalla.

Myös kieliopilla voi leikkiä. Sanoja voi taivuttaa tai johtaa normien vastaisesti jonkin toisen sanan mallin mukaisesti. Jopa kokonaan uusia sanoja voidaan luoda joko yhdistämällä sanoja erikoisiksi yhdyssanoiksi tai rakentamalla uudissan merkitys hankalammin analysoitavien, sanojen välisten assosiaatioiden varaan. Leikittelyn kohteena voi toimia myös niin ääntä matkivat ilmaukset, lyhenteet kuin metonymiakkin.

Yhteistä tälle moninaiselle joukolle on, että ne kaikki ovat jollain tavalla tietoisia poikkeamia normaalikielestä. Vaikka leikittelyn tuloksena syntyneet uudet sanat ja merkitykset ovat useimmiten mahdollisia kielen puitteissa, kielen ulkoisessa maailmassa ne ovat outoja, ristiriitaisia ja jopa mahdottomia. Kielen mahdollisuudet kielenulkoisen maailman vastaisten ilmausten muodostamiseen ovat lähes rajattomat.

Konteksti on olennainen osa tulkintaa. Usein juuri se aktivoi lukijan huomaamaan ilmaisun monimerkityksisyyden ja auttaa ymmärtämään uuden sanamuodosteen merkityksen. Luonnollisesti sarjakuvan ollessa kyseessä kontekstina toimii aina myös kuva.

Jasso-sarjakuvan lukeminen vaatii ajoittain lukijalta suhteellisen laajaakin yleissivistystä mm. kulttuurintuntemuksen tai muiden kielten saralta. Jos yleissivistys on puutteellista, leikittely saattaa jäädä kokonaan huomaamatta. On myös mahdollista, että lukija huomaa leikittelyn, mutta ei puutteellisten tietojensa vuoksi sitä ymmärrä.

Juonellisesti Jasso-sarjakuvia ei ole mitenkään sidottu ilmestymisajankohtaansa. Jotkin kielileikit kuitenkin viittaavat asioihin, jotka sarjakuvastripin tai -tarinan ensi-ilmestymisen aikaan olivat ajankohtaisempia kuin nyt. Esimerkiksi viittaus 1990-luvun suosittuun television Hugo-peliohjelmaan tai vuosituhannen vaihteen pelättyyn Y2K-ongelmaan ovat nykyään sen verran kaukaista historiaa, että kaikki silloin eläneetkään eivät niitä välttämättä enää muista.

Tutkimushypoteesinani on ollut, että Jasso-sarjakuva sisältäisi elottomien objektien personoinnin vuoksi paljon sellaista kielellistä leikkittelyä, joka perustuisi kielellisten aineiden totuttua konkreettisempaan käsittelyyn. Monitulkintaisista lausekeidiomeista ja fraaseista suurin osa onkin juuri tällaisia, ja myös sanatason monitulkintaisuuksista osa nojautuu konkreettiseen käsittelytapaan. Yhdyssanoista on niiden osien keskinäisten suhteiden moninaisuuden vuoksi hankalaa todeta, mikä on totuttua konkreettisempaa käyttöä ja mikä ei. Monitulkintaisia lausekeidiomeja ja fraaseja on lähdemateriaalista noin 7 %, josta pätevän vertailukohdan puuttuessa on kuitenkin mahdotonta sanoa, onko se tavallista enemmän vai ei.

Olen tutkinut Jasso-sarjakuvan kielellistä leikkittelyä laajasti ja monipuolisesti. Kevääseen 2014 mennessä julkaistuista Jasso-sarjakuvista aineslähteideni ulkopuolelle jäi vain yksi kokoelmakirja, joitakin Jasso-glubin jäsenlehdissä julkaistuja seikkailuja ja muutamia jäsenlehdissä tai kirjoissa julkaisemattomia tarinoita. Jasso-sarjakuvasta sen sijaan riittäisi vielä tutkittavaa: Esimerkiksi Jasso-sarjakuvan kuvallista ilmaisua tai sarjakuvan sisältämiä intertekstuaalisia viittauksia olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin. Myös Jasso-sarjakuvan yli 20-vuotisen olemassaolon aikana tapahtuneisiin tyyllillisiin ja juonellisiin muutoksiin olisi mahdollista perehtyä tulevaisuudessa.

LÄHTEET

Aineslähteet

J1 = Roikonen, Jii 1997: *Jasso 1: Ilman tuntua juhlassa*. Arktinen Banaani, Helsinki.

JHH = Roikonen, Jii 2006: *Jasso ja hillitön hoitokoti*. Egmont, Tampere.

JHK = Roikonen, Jii 1996: *Jasso ja Hännän kunnossapito*. Hard & Pet, Tampere.

JKH = Roikonen, Jii 1995: *Parasiittisarjat 1: Jasso – Kissan humppa*. Hard & Pet, Tampere.

JKM = Roikonen, Jii 1996: *Parasiittisarjat 3: Jasso ja kuumuikut*. Hard & Pet, Tampere.

JLK = Roikonen, Jii 2002: *Jasso – Lemmen kissa*. Arktinen Banaani, Helsinki.

JN = Roikonen, Jii 2004: *Jasso nurkissa*. Tammi, Helsinki.

JOS = Roikonen, Jii 1998: *Jasso on Super!* Arktinen Banaani, Helsinki.

JP = Roikonen, Jii 2002: *Jasso Purkissa*. Tammi, Helsinki.

JP1 = Roikonen, Jii 1997: *Jasso-poggari 1: Mussakin tahdissa*. Arktinen Banaani, Helsinki.

JRR = Roikonen, Jii 1993: *Jasso rypee riemussa*. Jalava, Helsinki.

Muut lähteet

Aarikka-Stenroos, Leena 1995: *Vispilänkauppaa ja hintahaarukoita. Merkityssuhteet lehtimainosten sanaleikeissä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.

Ahlman, Erik 1939: Homonymiat sanaleikin aineksina. *Vir.*, s. 185–188.

Allmusic = Allmusic: Slade: Cum on Let's Party. [Online.] [Viitattu 3.1.2014.] Saatavissa: www.allmusic.com/album/cum-on-lets-party-bonus-track-mw0000457876.

Alvar Gullichsenin kotisivut. [Online.] [Viitattu 3.5.2014.] Saatavissa: alvargullichsen.org/WEB/ALVAR_GULLICHSEN.html.

Amerikalainen kuvakirja. Näköispainos. Arktinen banaani, Helsinki 2004.

Anttila, Raimo 1989: Sanamuunnoksista ja spoonerismeista. ”Pietari Suuri hattunsa polki”. *Vir.*, s. 370–379.

Arffman, Päivi 2004: *Comics go underground. Underground-sarjakuva vastakulttuurina vuosien 1967–1974 Yhdysvalloissa*. Väitöskirja. Turun yliopiston kulttuurihistorian laitos. K&h, Turku.

Bonsdorff, Bengt, von 1991: När serierna blev museala. *Ruutujen aika. Suomen sarjakuvaseuran kaksi vuosikymmentä. Rutor i tiden. Två decennier med Finska seriefrämjandet*, s. 4–5. Paino Frenckell, Espoo.

Cruse, D. A. 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge.

Downing, Pamela 1977: On the Creation and Use of English Compound Nouns. *Language*, Volume 53, Number 4., s. 810–842.

Eco, Umberto 1985: *Matka arkipäivän epätodellisuuteen*. Suom. Aira Buffa. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Edelmann, Samuli 1994: *Ihana valo*. [CD-levy.] SONY BMG Music Entertainment Finland, Espoo.

Fennica = Fennica. Suomen kansallisbibliografia. [Haulla: UDK: 741.5 ja julkaisuvuosi] [Online.] [Viitattu 4.4.2014.] Saatavissa: fennica.linneanet.fi/vwebv/searchAdvanced.

Grahame, Kenneth 1949: *Kaislikossa suhisee*. Suom. Eila Piispanen. WSOY, Porvoo.

Grönholm, Maija 1989: *Suomen mainosotsikoiden omaleimaisista piirteistä*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Keskusteluja ja raportteja 4/1989.

GSS = Nurmi, Timo – Rekiaro, Ilkka – Rekiaro, Päivi – Sorjanen, Timo 2002: *Gummeruksen suuri sivistyssanakirja*. Neljäs, tarkistettu painos. Gummerus, Jyväskylä.

Haakana, Markku 1995: Semantiikan saloilla. *Vir.*, s. 132–136.

Hakulinen, Lauri 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.

Hayakawa, S. I. 1974: *Ajattelun ja toiminnan kieli*. Neljäs painos. Suom. Jorma Toivainen. Otava, Helsinki.

Heikkinen, Merja 1991: *Sillä välin toisaalla... Sarjakuvan kulttuuripoliittinen asema ja sarjakuvien tuotanto*. Taiteen keskuustoimikunnan julkaisuja nro 12. VAPK-kustannus, Helsinki.

Heiskanen, Jukka 1996: Keltainen kakara aloitti sanomalehtisarjakuvan. *SI* 90, s. 4–9.

Herkman, Juha 1998: *Sarjakuvan kieli ja mieli*. Vastapaino, Tampere.

Hofmann, Thomas R. 1997: *Realms of Meaning. An Introduction to Semantics*. Third Impression. Longman, New York.

Huhtamo, Erkki 1983: Semiotiikkaa sarjakuvissa eli johdatus sarjakuvien semiotiikkaan. *SI* 40, s. 8–13.

Hume, Elizabeth: *Metathesis: Formal and Functional Considerations*. [Verkkodokumentti.] [Viitattu 11.2.2014.] Saatavissa: www.ling.ohio-state.edu/~ehume/papers/hume_metathesisS5.pdf.

Häkkinen, Kaisa 1996: *Kielitieteen perusteet*. Kolmas painos. Tietolipas 133. SKS.

——— 2000: Idiomin määritelmiä. *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii*, s. 1–15. Åbo Akademis Tryckeri, Åbo.

Hänninen, Harto 1990: Therapy [arvostelu]. *SI* 69, s. 31.

Hänninen, Harto – Kempainen, Petri 1994: *Lähtöruutu sarjakuvaan*. Yleisradio, Helsinki.

Hänninen, Ville 2004: Esipuhe. *Kotimaisia sarjakuvantekijöitä*, s. 7–9. Toim. Ville Hänninen. BTJ Kustannus, Helsinki.

——— 2005: Puupäähattu Jii Roikoselle. *SI* 126, s. 37.

——— 2006a: Robert Crumb. Piirtämällä irti neurooseista. *Ulkomaisia sarjakuvantekijöitä 1*, s. 91–96. Toim. Ville Hänninen. BTJ Kustannus, Helsinki.

——— 2006b: Morris. Varjoaan nopeampi piirtäjä. *Ulkomaisia sarjakuvantekijöitä 1*, s. 191–200. Toim. Ville Hänninen. BTJ Kustannus, Helsinki.

Hänninen, Ville – Roikonen, Jii 2002: Jasso 10 v. Ville Hänninen haastattelee ja Jii Roikonen vastailee. *SI* 115, s. 26–29.

Idiomisanakirja = Kari, Erkki 1993: *Naulan kantaan. Nykysuomen idiomisanakirja*. Otava, Helsinki.

IMDb = Internet Movie Database [Online.] [Viitattu 16.10.2013.] Saatavissa: www.imdb.com.

ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja-Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950.

Itkonen, Terho 1988: *Vierassanat. Kielenkäyttäjän opas*. Neljäs, tarkistettu painos. Kirjayhtymä, Helsinki.

Jokinen, Heikki 2001: *Tuolien välistä omalle pallille – sarjakuva valtion taidehallinnossa*. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja 14/2001. Opetusministeriö, Helsinki.

——— 2011a: Alkusanat – Suomi, sarjakuva ja maailma. *Sarjakuva Suomessa. Historiasta, asemasta, kielestä*, s. 7–10. Toim. Heikki Jokinen. BTJ Finland Oy, Helsinki.

— 2011b: Tähän on tultu – suomalaisen sarjakuvan vuosikymmeniltä. *Sarjakuva Suomessa. Historiasta, asemasta, kielestä*, s. 13–34. Toim. Heikki Jokinen. BTJ Finland Oy, Helsinki.

Jokipaltio, Pekka 1992: Jii Roikonen apinasta artistiksi. *SI* 75, s. 14–16.

Juntunen, Juho 2007: *Paholaisen morsian*. Like, Helsinki.

Järvenpää, Solja 2011: Tapahtuisi edes jotain. *SI* 151, s. 25.

Kammonen, Teemu J. 2011: Mies sai tahtonsa läpi: siivilä päässä ajokorttikuvaan. [Online.] Muokattu 14.7.2011. [Viitattu 29.4.2014.] Saatavissa: <http://www.uusisuomi.fi/ulkomaat/113896-mies-sai-tahtonsa-lapi-siivila-paassa-ajokorttikuvaan>.

Kangasniemi, Heikki 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Finn Lectura, Helsinki.

Kannisto, Toni: Kant: Analyyttinen–synteettinen-erottelu. [Online.] [Viitattu 25.2.2014.] Saatavissa: filosofia.fi/node/2418/.

Karjalainen, J. 1982: *Yö kun saapuu Helsinkiin*. [vinyylilevy.] Poko Records, Tampere.

Kataisto, Vesa 2004: Juha ”Jii” Roikonen. Spontaania sekoilua ja gummallista gielenkäyttöä. *Kotimaisia sarjakuvantekijöitä*, s. 158–163. Toim. Ville Hänninen. BTJ Kustannus, Helsinki.

Katja Kontturin blogi [Online.] [Viitattu 19.3.2014.] Saatavissa: kontturi.blogspot.fi.

Kaukoranta, Heikki – Kemppinen, Jukka 1972: *Sarjakuvat*. Otava, Helsinki.

— 1982: *Sarjakuvat*. Toinen, laajennettu painos. Otava, Helsinki.

Kauranen, Ralf 2008: *Seriedebatt i 1950-talet i Finland: en studie i barndom, media och reglering*. Doktorsavhandling. Åbo Akademi, Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten, Sociologi. Åbo Akademis Förlag, Åbo.

Kela, Anssi = Anssi Kela: Nummela [laulun sanat] [Online.] [Viitattu 23.10.2013.] Saatavissa: www.anssikela.com/musiikki/sanat/nummela/.

Kirjailijaketut = Luettelo Kirjailijaketu-palkintojen voittajista. [Online.] [Viitattu 9.4.2014.] Saatavissa: www.toenpera.fi/juva/lukudiplomi/kirjailija.htm.

Kivekäs, Markku 1997: Viisvitosen tiimoilta. *Aku Anka – Näköispainos vuosikerrasta 1955*, s. 4–5. Toim. Markku Kivekäs ja Riku Perälä. Helsinki Media Company Oy, Helsinki.

Kjär, Uwe 2002: Sprachspiele – Wortspiele – Sprachwandel. Beispiele aus der Gebrauchsprosa der deutschen Gegenwartssprache. *Akten des. V. Treffens der nordeuropäischen Germanistik. 1.-6. Juni 1999 in Reykjavik, Island*. Hrsg. von Oddný Sverrisdóttir u. Peter Weiß. Háskólaútgáfan, Reykjavik, S. 161–176.

KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

KKTKJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja, Helsinki.

Koivunen, Simo 2008: *Sarjiskoulu. Opas sarjakuvan käyttöön opetuksessa*. Tammi, Helsinki.

KS = *Kielitoimiston sanakirja 1–3*. KKTKJ 140. KKTK 2006.

Kultaiset koululaulut vanhoilta ajoilta. Toim. Timo Leskelä. Tammi, Helsinki 2008.

Kuusamo, Ahti 1990: *Kuvien edessä: esseitä kuvan semiotiikasta*. Gaudeamus, Helsinki.

Kuusi, Anna-Leena 1971: *Johdatusta suomen kielen fraseologiaan*. SKS.

Kytömäki, Leena 1986: Kielen lipsahduksia: kielellisen leikkittelyn anatomiaa. *Sananjalka* 28, s. 47–73. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku.

Laalo, Klaus 1989: Homonymiasta ja polysemiasta. *Vir.*, s. 220–235.

— 1990: *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sijamuodot*. SKS, Helsinki.

Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077.

Leino, Pentti 1970: *Strukturaalinen alkusointu suomessa. Folkloreperustainen tilastoanalyysi*. SKS.

Leskinen 1974 = Juice Leskinen & Coitus Int. 1974: Jyrki Boy / Napoleonin mopo [single-levy.] Love Records, Helsinki.

Levikintarkastus Oy 2013. [Verkkodokumentti.] [Viitattu 24.3.2014.] Saatavissa: www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Levikintarkastus2013.pdf.

Lindman, Marja-Liisa – Manninen, Pekka A. – Krook, Arja 1992: *Sukellus sarjakuvaan*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Lyons, John 1983. *Language, Meaning & Context*. Second Impression. Fontana Paperbacks, Bungay, Suffolk.

Manninen, Pekka A. 1995: *Vastarinnan välineistö. Sarjakuvaharrastuksen merkityksiä*. Väitöskirja. Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Tampere University Press, Tampere.

— 2012: Tampereen sarjakuvat, lyhyt historia. *SI* 151, s. 46–47.

McCloud, Scott 1994: *Sarjakuva – Näkymätön taide*. Suom. Jukka Heiskanen. The Good Fellows Ky, Helsinki.

Miettinen, Mervi 2012: *Truth, Justice, and the American Way? The Popular Geopolitics of American Identity in Contemporary Superhero Comics*. Academic dissertation. School of Language, Translation and Literacy Studies, Tampere. Tampere University Press, Tampere.

Milner, G. B. 1972: Homo Ridens: Towards a Semiotic Theory of Humour and Laughter. *Semiotica* V, s. 1–30. Mouton, The Hague.

MOT Englanti. [Online.] [Viitattu 27.11.2013.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT GlobalDix 4.0. [Online.] [Viitattu 24.5.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT Gummerus Suomi-italia-suomi-perussanakirja 1.0a. [Online.] [Viitattu 5.1.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT Finnlectura Tanskalais-suomalainen sanakirja 1.0a. [Viitattu 24.5.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT Ruotsi 3.1. [Online.] [Viitattu 24.5.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT Saksa 2.0. [Online.] [Viitattu 24.5.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT Suomi-hollanti-suomi-sanakirja 1.0. [Viitattu 24.5.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

MOT Suomi-portugali-suomi-sanakirja 2.0. [Viitattu 24.5.2012.] Saatavissa: mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe.

Mäkinen, Reima 1990: Tajuutsä, mä heitän sua mädillä tomaateilla . Omakustanteiden vuosikymmen. *SI* 66, s. 15–21.

Mäntylä, Katja 1999: Hunting for the Meaning of an Idiom: A Vicious Circle? *Multiple Languages – Multiple Perspectives. Texts on Language Teaching and Linguistic Research*, p. 192–199. Ed. by. Päivi Pietilä and Olli-Pekka Salo. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja. *AFinLA* 57, Jyväskylä.

Nahkola, Kari 1999: Nykyslangin sananmuodostusoppia. *Vir.*, s. 195–221.

Nash, Walter 1985: *The Language of Humour. Style and technique in comic discourse*. English Language Series. Title NO 16. Longman, London–New York.

Nenonen, Marja 2002: *Idiomit ja leksikko: lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopiston julkaisuja. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Palmgren, Marja-Leena 1986: *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Paunonen, Heikki 2000: *Tsennaaks stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY, Helsinki.

Penttilä, Aarni 1961: Sanaleikeistä. *Kalevalaseuran vuosikirja* 41, s. 91–98. WSOY, Porvoo–Helsinki.

— 1966: Lisää sanaleikeistä. *Kalevalaseuran vuosikirja* 46, s. 206–213. WSOY, Porvoo–Helsinki.

Pirsig, Robert M. 1986: *Zen ja moottoripyörän kunnossapito*. Suom. Leena Tamminen. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Pollari, Emmi 2009: *Prismalleen – Kontaminaatio nykysuomen ilmiönä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.

Pulkkinen, Kalervo 1981a: Sarjakuvan kieli, osa 1. *SI* 31, s. 32–34.

— 1981b: Sarjakuvan kieli, osa 2: Sarjakuva ja kuva. *SI* 32, s. 30–32.

— 1992: Sukellus sarjakuvaan [arvostelu teoksesta]. *SI* 76, s. 34–35.

Richert, Hannele 2011: Vuodet vierivät, Sarjari pysyy. *SI* 151, s. 49.

Rintala, Päivi 1979: Tyyliopin perusteita. *Nykysuomen käsikirja*. Uudistettu laitos, toinen painos, s. 187–207. Weilin+Göös, Helsinki.

Roikonen, Jii 1990: *Therapy*. Omakustanne.

— 1992a: *Mutapohja*. Omakustanne.

— 1992b: *Riddle*. Omakustanne.

— 1993a: Pesukone rimpuilee aina kahdesti. *Kinkkubingo*. Suuri Kurpitsa esittää 1, s. 6–13. Suuri Kurpitsa, Tampere.

— 1993b: *Jasso iskee jälleen*. Omakustanne.

— 1995: *Jasso kaikilla mausteilla*. Omakustanne.

— 2006: *Jasson vierasgirja*. Egmont, Tampere.

— 2007: *Jasson aamugirja – Ajatugsia aamu-unisille*. Egmont, Tampere.

— 2012: *Jasso – Häntää ei jätetä*. Otava, Helsinki.

Romu, Leena = Leena Romun esittely Tampereen yliopiston sivulla. [Online.] [Viitattu 19.3.2014.] Saatavissa: www.uta.fi/ltl/yhteystiedot/henkilokunta/romu.html.

Ross, Alison 1998: *The Language of Humour*. Routledge, London.

Ruutujen välissä – näkökulmia sarjakuvaan. Toim. Juha Herkman. Tampere University Press 1996.

Räsänen, Matti 2001: Entistä ehempi. *Kielikello* 4/2001, s. 30–31.

Röhrich, Lutz 1977: *Der Witz – Figuren, Formen, Funktionen*. J. B. Metzler, Stuttgart.

Römpötti, Harri 1996: Eläköön (noin) 550-vuotias sarjakuva! *SI* 93, s. 4–14.

— 2014: Sarjakuvien kustantaminen uhkaa hiipua. *Helsingin Sanomat* 3.2.2014.

Sabin, Roger 1993: *Adult comics. An introduction*. Routledge, London.

Sarjakuva-Finlandia = Sarjakuva-Finlandia-tunnustuspalkinnon viralliset kotisivut. [Online.] [Viitattu 18.3.2014.] Saatavissa: sarjakuvafinlandia.fi.

Sarjakuva Suomessa. Historiasta, asemasta, kielestä. Toim. Heikki Jokinen. BTJ Finland Oy, Helsinki 2011.

Sarjakuvantekowiki. [Online.] [Viitattu 15.3.2010.] Saatavissa: www.sarjakuvanteko.fi/wiki/index.php?title=Sarjakuva#Sarjakuvan_m.C3.A4.C3.A4ritelm.C3.A4.

Saukkonen, Pauli 1973: Suomen kielen yhdyssanojen rakenne. *Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia* 150, s. 332–339. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.

Savinainen-Makkonen, Tuula 2006: Kaksivuotiaiden konsonanttiyhtymät. [Verkkodokumentti.] Julkaistu painettuna: *Puhe ja kieli* 26, s. 81–97. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys, Helsinki. [Viitattu 2.5.2014.] Saatavissa: ojs.tsv.fi/index.php/pk/article/view/6655.

Secondhandsongs = Secondhandsongs. Recording: Johnny Guitar. [Online.] [Viitattu 15.11.2013.] Saatavissa: www.secondhandsongs.com/performance/51744.

Seppälä, Piia 2005: Kaviaaria ei jätetä!: *kielellisen leikittelyn keinot Alivalentiosihteerin ”loppuheitoissa”*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Seppänen, Lauri 1981: Nominaalikompositumien semantiikkaa. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7, Turku, s. 69–82.

Shakespeare, William 1980: *The Works of William Shakespeare*. Castle, Secausus, N.J, USA.

— 1992: *Draamoja. Hamlet, Romeo ja Julia, Venetian [!] kauppias, Kuningas Lear*. Kolmas painos. Suom. Paavo Cajander. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

— 2001: *Hamlet*. Suom. Eeva-Liisa Manner. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

SI = *Sarjainfo*. Suomen sarjakuvaseura ry, Helsinki.

SKS = Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

SKST = Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. Helsinki.

Slade: Cum on Let's Party!. [Online.] [Viitattu 15.11.2013.] Saatavissa: www.last.fm/music/Slade/Cum+on+Let%27s+Party!.

SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. SKST 556 – KKTKJ 62. SKS–KKTK, Helsinki 1992–2000.

Stenman, Anna 2006: *Sarjakuva uudessa mediassa. Digitaaliset sarjakuvat ja julkaiseminen Internetissä*. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulun taideakatemia. [Verkkodokumentti] [Viitattu 25.3.2014.] Saatavissa: www.labelled.net/kadonnutjalokivi/sarjakuva_uudessa_mediassa.html.

Puupäät [Artikkeli Suomen sarjakuvaseura ry:n internet-sivuilla]. [Online.] [Viitattu 4.4.2014.] Saatavissa: www.sarjakuvaseura.fi/fi/suomen-sarjakuvaseura-ry/puupaahattu.

Suomen äänitearkisto = *Suomen äänitearkiston tietokanta vuosilta 1901–1999*. [Online.] [Viitattu 15.11.2013.] Saatavissa: www.aanitearkisto.fi/firs2/fi/index.php.

Terveyskirjasto = Nestettä polvessa, polven turvotus. [Terveyskirjaston artikkeli.] [Online.] [Viitattu 25.4.2013.] Saatavissa: www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00307.

Tolvanen, Juhani 1996: Rodolphe Töpffer – sarjakuvan kantaisä. *SI* 91, s. 4–7.

Turkka, Pieta 1994: ”Jonain päivänä vielä nauratte, vannon sen!” *SI* 83, s. 8–10.

Varis, Essi [Essi Variksen esittely Jyväskylän yliopiston sivulla.] [Online.] [Viitattu 31.3.2014.] Saatavissa: www.jyu.fi/hum/laitokset/taiku/hlokunta/varis-essi.

Varis, Markku 1998: *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa*. SKST 717.

Vaula, Sari 2009: Lomamatkaillaanko Keski-Eurooppaan? Kotimaisten kielten keskuksen kuukauden kielijutut, kesäkuu 2009. [Online.] [Viitattu 19.2.2014.] Saatavissa: www.kotus.fi/index.phtml?s=3204.

Vesikansa, Jouko 1978: *Miljoona sanaa*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Viks, Ülle 1984: Sõnavormide homonüümia eesti keeles. *Keel ja kirjandus* 2/1984, s. 97–105. Tallinn.

Vilenius, Anne Maijastiina 2010: Minä sulle homonyymit näytän. *Kielellinen leikkittely Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvassa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, suomen kieli, Turku.

Vir. = *Virittäjä*. Kotikielen seuran aikakauslehti. Helsinki.

Virtanen, Veikko 2001: *Monta reikärautaa tulessa. Kielellinen leikittely Jerry Cottonin juonitiivistelmissä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Vuori, Mikko 2014: Sarjakuvalle koittivat kovat ajat. *Hämeen Sanomat* 23.2.2014.

Vuoriniemi, Jorma 1973: *Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. Semanttis-interpretatiivi tutkimus*. SKST 312.

Väestökisterikeskuksen nimipalvelu [Online.] [Viitattu 20.10.2013.] Saatavissa: verkkopalvelu.vrk.fi/Nimipalvelu/default.asp?L=1.

Väntänen, Ari – Monroe, Michael – McCoy, Andy 2009: *Hanoi Rocks: all those Wasted Years*. Like, Helsinki.

Wikipedia. Luettelo suomenkielisten Disneyn sarjakuvien nimiväännöksistä. [Online.] [Viitattu 19.10.2013.] Saatavissa: fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_suomenkielisten_Disneyn_sarjakuvien_nimiväännöksistä.

Wikipedia. Strippi. [Artikkeli *strippi*-sanasta. [Online.] [Viitattu 7.4.2014.] Saatavissa: fi.wikipedia.org/wiki/Strippi.

www.eaglesband.com [Online.] [Viitattu 15.11.2013.]

www.lyricsmode.com [Online.] [Viitattu 27.11.2013.]

www.songfacts.com [Online.] [Viitattu 29.4.2014.]

www.urbaanisanakirja.com [Online.] [Viitattu 16.2.2012.]

LIITTEET

Liite 1. Ensimmäisen Jasso-sarjakuvan aloitus vuodelta 1992 (JHK: 6-9).

YKSIÖSSÄ KUKAAN EI
OLE KAKSIÖSSÄ.

